

SZÁZ TÖRTÉNELMI REGE

összeüjté
Kőváry László

Kolozsvár, 1857
Stein János könyvkereskedése

TARTALOM

ELŐSZÓ	ÍMÉ BÁNFI HUNYAD.
TÖRTÉNELMI REGÉINK PHILOSOPHIÁJA.	A FÁTAHEGYE.
DARIUS KINCSE (513 körül Kr. előtt.)	A FIU-SZIKLÁJA.
DECEBAL KINCSE. (105. Kr. u.)	SZÁSZ-FENESI LEÁNYYÁR.
TÜNDÉR ILONA.	A TÓ LEÁNYA.
A TORDAI TÜNDÉR VÁR	A KÍGYÓS BETLENEK CÍMERE.
FIRTOS ÉS TARTÓD.	KÁLNOKIAK CZÍMERE.
HÁROM TÜNDÉR	CSEREIEK CZÍMERE.
DETONÁTA.	KENYÉRMEZŐ.
TARKÓ	HUNYADI JÁNOS EREDETE. (szül. 1386.)
A BÁBA-KÖVE.	FEJET FEJÉRT. (1534.)
A CZIBLESI TÜNDÉR KERT	IZABELLA KIRÁLYNÉ FÁJA. (1551.)
AZ ERDŐK LEÁNYA.	A KÉT PÓKAI. (1575.)
A BÓZESI FORRÁS.	ASSZONY KÉT FÜLE.
AZ UTOLSÓ TÜNDÉR.	GYERMEK KIRÁLYT S HADVEZÉRT. (1594.)
ÖRDÖG-PATAKA.	A MÁTKA-KOSZORU.
AZ ÖRDÖG KÖVE.	EGY AGG-SZŰZ.
AZ ÖRDÖG KERTJE.	AZ ÚJ-TORDAI TEMPLOMKERITÉS.
RAPSONNÉ.	A SZÁRHEGYI BARÁT. (1600.)
AZ ÖRDÖGÖK VÉGROMLÁSA	A DEZSŐVÁRI AMAZON.
RÉKA KIRÁLYNÉ KÖVE. (440. tájt.)	AZ ARANY-FONAL.
LEGENDA-SZÖVEGEK.	A MENYBELI JUS. (1609. kör.)
A BÁLVÁNYOZÓK.	KENDEFI ILONA.
SALAMON VÁRA, A BARCZÁN. (1075-85)	A KÉT BÉKÓVAS.
SZENT LÁSZLÓ. (1070-90)	AZ IFJU SIRJA.
FIRTOS-VÁRALJA.	EGY LEÁNYRABLÁS. (1634)
VENETURNÉ.	BASA TAMÁS. (1642-57)
ZETEVÁRA.	ENYED HÁROM SZŰZE.
A BŰVÉSZ BOSZUJA.	AZ IFJU TAMÁS.
TATÁR-REGÉK.	KÉT FŰZFA. (1704.)
ERESZTEVÉNY.	AZ ÓRIÁSOK UTOLSÓ KAPITÁNYA. (1708)
A RÓZSA-HEGY, DÉZSEN.	AZ UTOLSÓ BÉKEKÖTÉS. (1711)
MICZBÁN HÉT FIA, ERDÉLYBEN.	GYÖNGYÖS GYERŐFI. (1718)
KOMJÁTSZEG.	

Regéink megmentőinek
Hazánk nővilágának
s illetőleg nőmnek
Knausz Johánnának.

ELŐSZÓ

A jelen munka inkább gyűjtemény, melyet az irodalom és nép ajkáról csaknem úgy adok, mint azokat találtam.

Mint a Régiségek és Ritkaságok mutatják, e munka már azok megjelenésekor készen volt. Hogy azon száraz tárgyakat némileg kellemesekké tegyem, egy részét az említett művekben is közöltem; de miután itt összeszedve adom, azok egy második kiadásánál ismét közölni nem fogom.

Nagy részét magam lestem le a nép ajkáról, néhányat Száva Farkas és Pataki Ferencz ügyszere-
retének köszönhetünk; a vers-alakot pedig egészen Dózsa Dániel barátomnak, ki gyűjtemé-
nyemet meglátva, oly gyönyörét lelte benne, hogy néhány szöveget verssé rögtönzött.

Hogy néhány nem tisztán rege alaku tárgyat is e kötetben hozok, mentse az, hogy nem volt elég regém egy kötetre; és a most költötteket, vagy alaktalan töredékeket felhasználni ez úttal nem akartam.

E kötetet: száz történelmi adoma követendi, még ez évben.

Kolozsvár, jan. 1. 1857.

a szerző.

TÖRTÉNELMI REGÉINK PHILOSOPHIÁJA.

I.

Sokan lesznek olvasóim közül, kik látva e bevezetés komoly czimét, elforgatják azt; de lesz néhány, kit e tárgy azon méla fájdalommal érdekel, mint engemet.

Kétségkívül ismerni fogják olvasóim a világ legismeretesebb, s e részben reánk nézt a legtanúságosabb regéjét Róma sybilla-könyveiről? Emlékezni fognak reá, mint vitt a cumai nő kilencz könyvet Róma királyához, s mert a király azokat a követelt nagy áron megvásárolni nem akará: előbb hármát, s azután ismét hármát tűzbe dobá, s midőn ekkor is a három megmaradott darabért ismét csak az előbbi magas árt követelné: - a király a nagy árt kifizette. S lett a könyv Róma védkönyve, mit aztán szentség gyanánt őriztetett.

Igy vagyunk, így leszünk mi a történelmi regékkel. A nemzet geniusza, a nemzet sybilla-könyveivel, a történelmi hagyományokkal és regékkel, már megjelent kétszer, s hat kötetet bedobott a feledékenység lángjai közé, az első hármát Mátyás, a más hármát az erdélyi nemzeti fejedelmek dobatták vele tűzbe; most ismét megjelent, elhozta az utolsó hármát is: ne legyünk gyengébbek a római királynál, ne engedjük lángba vettetni, vegyük meg, lapozzuk át, s meg fogjuk látni, hogy bennök a nemzet legszentebb ereklyéje lesz letéve.

Minden nemzet csak addig él, mig szívverének gyökere a nemzetesttel, a haza multjával öszsze van forrva, mig onnan táplálkozik. S amely nemzet ősei nyelvét, öltözetét, tánczát, szokásait, dalait, szóhagyományait, mondáit és regéit nem tiszteli, nem érzi s nem érti már: az nem nemzet többé, hanem egy bastard néptömeg, melynek tenyészést, mint korcsnak, a természet meg nem enged. Azon nemzet hasonlít a gyökerét vesztett fához, mely virágzik és gyümölcsözik ugyan, de nem ismerjük a perczet, mely az első vihar szárnyain el fogja sodorni.

E korra nem lehetend az utókornak panasza. Mondhatni a sybilla-könyveket megvette már; az ős emlékeket ereklyéi közé kezdi számítani. Nyelv, dal, táncz, zene, mindenünk mi nemzeti, csak romban maradt reánk; de így töredékeiben is már termeink szőnyegeig feljutottak; mindeniknek jövője van. Azonban van még egy, a népregék tündér világa, mit ez ideig csak az irodalom komoly emberei méltányoltak eléggé; a nemzet nagy tömege még nem akarja átlátni, mennyi nemzeti életmeleg rejlik bennök.

Megtanultuk csodálni Homert, az arab regéket, Ossiánt, nemzetek e rege-gyűjtőit; s mi nem akarjuk méltányolni nemzetünk nagy költőjét, mely nemzetünk multját oly ragyogó színekkel megénekelte. Bámulunk minden idegent; s nem akarjuk kihallgatni a hazai költőt, kinek nyelve maga a virágzó tavasz, érzelme maga a gyöngytermő tenger, phantáziája a legédesebb tündér-szárnycsattogás; mely mint a Memnon szobra, ha sugár lövel felé, dalt zeng, feleml, bánattal tölt, lelkesít.

Nem gondolnám, hogy ne képzeljék, ki ez ismeretlen nagy költő, mely most mint próféta áll elő, s egyik kezét a nemzet ó-testamentomára a történetre, más kezét a nemzet új-testamentomára a fiatal nemzedék lelkesedésére nyugtatva, oly igéző szépen szól; majd előáll mint költő, s leülve a hazai romokra, dalban zengi el a hős tetteket, oly nyelven, mit a férfi szeret, mire a gyermek hevül, s a lány könyeket ejt.

E költő ki lenne más, mint a nemzet génusza, a népköltészet szelleme. Egy szellem, mit nem látunk, csak műveiben ismerünk. Egy nemzeti sybilla, mely multunkat hozta le a nép ajkán, s mely jövőt csak úgy ígér, ha miként Róma e könyveit, mi is szűzekkel őriztetjük. Át kell őket a dal honába, szüzeink keblébe ültetni, át kell tenni azon szivek melegébe, mely alól a nemzet jövője fog felvirulni: s a nemzetiségnek oly oltárt emelénk, mit, a bibliával szólva: sem a tolvajok el nem lopnak, sem a rozsdá meg nem emészt.

II.

Miket eddig mondék, az érdeklő népköltészetünk egész körét. A reánk maradt népdaloknak szinte meg van fontossága, de ezek nem annyiban a történet, mint a nép bölcséletéből keletkeztek.

A népregék- és hagyományokban egészen egyebet látok. Minden regében episodját látom a nagy eposnak, mellyel a költő, a nemzeti költészet szelleme, hazánk, nemzetünk multját kísértte. Szerettem hinni, hogy egykor ezen episodok, rhapszodiák egy egészszé fognak alkottatni; hogy napfényre jönek minden egyes darabok, s egy lángész azokat kiegészíti, egygyé alkotja.

Mert ki mondja meg nekem, mi folyt sajátlag Homér tollából, a mikor tudjuk, hogy e töredékeket századok mulva a Lykurg kora gyűjté össze? ki mondja meg a perzsa regékből, mit irt Humay királyné, s mit vett fel a nép ajkáról? senki se mondhatja már meg; de azt mindenki bevallja, hogy ki e két költeményt összeszedte, nemzetének dicsőségét s önértetét nevelte.

Mi is az a nemzeti költészetben, mi nagyot és kicsinyt, multat és jövőt egyaránt elbájol, elragad vagy fájdalomba merít? Hol van a láthatatlan emlő, melyből a nemzet a testvériség édes tejét szivja? hol a láthatatlan ideg, mi a nemzet mai mindenikének szívében átszövődik. Bár mi legyen e közös fejthetetlen vonzerő, ennek még Ossián is meghajol, midőn így szól: Népem, te valál a kőszál, melyről én sas felrepültem.

Azon regéje az ó-kornak, hogy még a madár is szebben énekel, mely Orpheus sirján fészkel: nem tehete egyebet, mint hogy a költő nemzete multjának sirján emelje fel lantját. Csak úgy kelnek lantjára a myrmidonok a földből, úgy épül védfal lantjának hangjára, s úgy állanak elő a delfinek vész idején, hogy partra szállítsák a tenger hullámai közül; csak úgy lelkesülhet lantjára a nemzet minden rétege.

Szerencsés azért a nemzet, mely összeszedi az ősköltészet e hagyományait! A görög, perzsa hagyományok mellett ott vannak Júdéa költészetének maradványai, s e népet, melyet a sors szétvert, mondhatni nagy részt csak ős költészetének könyve tartja össze.

Ki ne gondolna tehát fájdalommal reá, hogy nekünk ily gyűjteményünk nincs! s ki ne örvendene a gondolatnak, hogy még lehet, hogy még nincs minden elveszve. Az újabb időben a népdaloké mellett, a népregék mezején is látánk virágszedőket megjeleni. De azt hiszem, legtöbb csak költészeti becsét látta e töredékeknek; nem gondolt reá, hogy az a nemzet története valamely töredékének megéneklése, vagy tán csak sejdítettő allegóriája.

Meglehet, merésznek fogott tetszeni állításom. De ha ezen regéket a történeti eseményekkel összehozom, csaknem mindenikben fel lehet találni azon kor rajzát, melyben azon rom virágzott, melyről a rege szól. S megkísértem kimutatni, hogy e rege-epos nem csak egyes kort karol fel, hanem ős történeteink homályától le egész napjainkig mind kíséri a történet lapjait.

Nem vagyok költő, hogy belőle egy kiegészített költeményt ígérjek. Inkább történeti-buvár vagyok, ki a nép emlékezettengere szélén járdalva, várom az apály és dagály játékát, s koronként lesem, ha újabb drágagyöngyöt nem vetett-e partra az emlékezet a feledékenység mélységéből. Inkább régiségbuvár vagyok, ki e regékben egy-egy gyönyörű szobordarabot látok s gondosan felveszem a sötétségből felmerültet, s keresem a többi részeket. Elásott kincs-kereső vagyok, virrasztok az éjféleken, lesve, ha nem gyűl-e ki valahol egy-egy századokig rejtve volt nemzeti kincse a történeteknek? S nagyon sajnálom, hogy nem lehetek csak kevés időre költő, hogy az eszmét, mit e regék lelkemben előidéztek, fenhagyhatnám s bebizonyítanám: hogy e regék csakugyan egy nemzeti epos rhapszodiái; hogy megmutathatnám: hogy e regék tanulmányozása, feldolgozása, nemzeti költészetünknek oly sajtóságnak aknáját nyitná meg, melynek eredetiségét Europa tisztelné!

Ennyi költészeti kincset ismerve, fájdalommal telek el, valahányszor költőink idegen földre folyamodnak tárgyukért.

III.

Jövök állításom részleteire.

Erdély fia lévén, tanulmányozásom tárgya Erdély, e szegény szép haza, melynek történelmi s művészet-világa mindegyre újabb meg újabb lavina rohamokkal öntetik el; melyet nem lehet elég sietőleg buvárkodni, különben ma-holnap mi sem marad fenn az ősidőktől.

Ezért ez epos fonalat nem vihetem át a közös haza történetén, de miután Erdélyén oly világosan átszőhetni: gondolom, annál könnyebben átszőhetni a nemzet egész történetén.

Két nagy korszak vonult el e hon felett korunkig, s e két korszak két rege-kört képeze. Az első volt a pogány világ kora, az ő rabszolgáival, a második a keresztény világ, jobbágyaival, e fél rabszolgákkal.

Az első korszakban a nép igen alant, az úr igen fent állott, s innen lett, hogy a népköltő a gazdagokban nem embereket, hanem tündéreket látott. Innen keletkeztek a tündérregék.

A kereszténység az egyenlőség elvét prédikálván eltörölte a rabszolgaságot; azért az emberi osztályok között mégis akkora hézag maradt, hogy bár a népköltészet nem nevezi már tündérnek a nagyokat, de mégis szentek, ördögök, királyok és óriások személyében lépteti fel, s velök szemben a nép, gyakran mint törpék és pulyák jelennek meg.

Honnan két regekört lehet felállítani: tündér- és lovag-regék körét. Mert azon szent regék, melyekben ördögök és szentek szerepelnek, tárgyakra nézt egy legenda kört alkotnak ugyan; de eredetükre nézve, a történettel szemben, vagy a tündér vagy a lovagregék korszakában keletkeznek.

És ezen két regekorszakot hazánkban igen világosan fel lehet találni. Menjünk el a helyekhez a várromokhoz melyekről a tündérregék szólnak, s úgy találándjuk, hogy azon helyek vagy az ős természet játékait mutatják, vagy azon időből hoznak le várromokat; és menjünk el azon romokhoz, melyekről lovagregék szólnak, és látni fogjuk, hogy azok a magyarok itteni lakása óta keletkeznek.

Nem ismervén kellőleg Magyarhon történeti regéit, ezen gondolatot Erdély történetével kell tovább folytatnom.

Mint gyanítottam már, e regék mindig bizonyos hazai vagy helyi történelmi eseményt festenek. A nagyobbszerűek többnyire a hon történetére vonatkoznak, s mint regényes korrajzokat lehet tekinteni; s ha össze hasonlítjuk a regéket történetünkkel, a történeti való bizonyos részét felfogjuk bennök találni.

Már az eddig ismeretes regékből is tisztán következtetni hogy a tündérregék Erdély pogány korára; azon regék, melyekben óriásfelek játszanak, a magyarok bejövetele; s illetőleg keresztény korára vonatkoznak.

IV.

Vegyük a tündérregéket.

Erdély ismeretes története a dák nemzetig, vagy is Krisztus születése koráig megy fel. Hiányosan bár, de mégis ismerjük a dák nemzetet, ismerjük Róma általi lesújtatását; ismerjük a római kort; igen a népvándorlás korát.

Ha már most az előttem ismeretes regéket végig futom, s szembe állítom a történeti eseményekkel: ott állunk, mit felállítani ohajtok, hogy e regék egy nagy epos rhapszodiái vagy episodái lehettek.

Ismerjük a regét Argyrus királyfi és Tündér Ilonáról. A rege szerint Akletus királynak ablaka alatt egy aranyalmát termő fája van, mit minden éjjel meglopnak, bár más napra újra terem. A király nem képes őriztetni azt; végre kisebb fia Argyrus megy ki a fa alá pásztorkodni. Egyszer csak lány szárnycsattogást hall, tündérek jönnek, köztek szép király leány. Argyrust a leány bájai elszenderíték, az alma most is odalett. Azonban Argyrus szerelme, s hazája elrablott arany almáitól indítatva útnak indul; megy-megy; míg végre meglátja a Fekete várost, megkapja a tündér leány várát... s a tündér leányt nejévé teszi.

E rege Itália krónikáiban jön elő, s már a mult században kimondá Benkő, hogy abban Dáciának Róma vagy is Trajanus által lett elfoglaltatása van leírva. Szerinte Argyrus görögül ezüstöt, Akletus király neve dicsőségétől megfosztottat, s Argyrus anyja neve Medena, üressé lettet jelent.

S valóban, ha a történet lapjaival szembe tesszük, látni fogjuk, hogy Dácia Róma aranyait csakugyan elrabolta, amikor t. i. Róma alá nyomula, s azt néhány éven át adóztatá. Látni fogjuk hogy Trajanus fölkel, serget hozott s elfoglalá Dáciát, az addig meg nem hódíthatott tündér leányt.

Dacia fővárossá Erdélyben volt, itt van a vár is, Kecskő vára, melyről a regét beszélük; ott van Fehérváron fejül, azon Fehérváron, mely azon időben, hagyományok szerint Feketevár nevet horda, ahogy a rege is említi.

Róma csak gyarmatot hozott, de nem hozta ide aristocratiát: alatta nem igen születtek tündérregék. Mégis van, mely e kort igen szépen festi. E rege szerint három tündér leány élt a Maros partján, kik egy nap össze egyeznek, hogy mindenik valamit építsen. Egyik szól: felépitem ha az istenek segítnek; másik: ha segítnek, ha nem, felépitem egy nap, s fel is építék; de az mely Isten-segély nélkül épült fel: még azon éjjel összeomlott.

A három építmény egyike, mi összedült volt az aranyi vár; a más volt Déva vára; a harmadik a kaláni fürdő kőbe vágott medenczéje, melyek közül különösen az utolsó, tagadhatatlanul római mű. A három tündérben egyszerre láthatni a három elhatalmasodott olygarchát, kiknek

egyike várát le kellett a kormánynak rontatnia. Hogy efféle elhatalmasadásokra szabadságot vettek magoknak az egyesek, arra hagyományaink vannak.

Róma bukása után a népvándorlás következett be. E mozgalom legnagyobb jelenetét is bírjuk egy regében: ez a hunok Ázsiából kijövele s itteni megbukása. A rege szerint Erdély keleti szélén, a Tarkó hegyén tündérek éltek. Idő múlva a végzet a tündérnő férjét elszakasztja tőle. Azonban két gyermeke lesz, a gyermekek megnőnek, s minden áron világútnak akarnak indulni. Az anya eléjük adja, hogy egyetértéssel megtehetik: de a két testvér mindenik külön akar: s úgy leve, külön indulnak el; s midőn látná az anya, hogy csakugyan mennek, varázsvesszejével a kettőt két folyóvá, Olttá és Marossá változtatja. A két folyó fut-fut, de mindenik akadályra talál Erdély határhegyeiben; ott várnak és várnak; s mikor annyi erőt gyűjtenek, hogy át vághatták: tul a hegyeken egyiket elnyelte a Tisza, a másikat a Duna.

Ki nem látja e regében, hogy a húnok felkelnek keleten, ide jönnek, itt birodalmat alkotnak, Ethele, a férj letűnik, Ethele fiai egymás ellen fegyverre kelnek, s e tusában a más nemzetek árja velük együtt birodalmukat is elsodorja.

Ily fő vonala van e rege-eposnak; de hogy mondjak már episodokat is.

Erdély nyugoti havasain, hol nagyobbbrészt oláh lakik, van a Detonata, bazalt oszlopaival égre nyúlva. Egy rege szerint, dák leány beleszeret egy tündér fiuba, az apa ellenzi, a leány itt találkozik; a bős apa egy ily találkoznia akarásnál szolgálival a leány után megy, a leányt lesujtja; jó az ifju, ez lesujtja az apát. Az ég megdördül, s a gyilkosokat e kőszálökká változtatá... Ki nem látja benne a népfaj-gyűlöletet, a felsőbbek iránti gyűlölettel vegyűlve, ha rá gondol, hogy e fiu egy római úr lehetett.

Erdély déli határán van egy nőszobor alakú szikla, a Bábaköve. A rege ezt egy tündér leánynak mondja, kibe egy király úrfi bele szeretett; a leány hihetőleg elfogadta a széptételt, de neje lenni nem akart. A fiu halálra búsulta magát, amiért a fiu anyja ráront a tündér leányra, az futna, de itt utolérte; s boszorkányi mesterségénél fogva kőszoborrá változtatta.

A székelyföldről is mondok egy episodot. Két ős, s tán rómaiak, mások szerint húnok által is lakott vár van itt: a Firtos és Tartód; ma romok. E várakat két tündérnő építi; két vetélytárs. Firtos, szelid jó lélek; Tartód maga az irigység, mindent után majmolt. Egykor Firtos építeni kezdi Firtos várát, Tartód megizeni, hogy azon nap nemcsak hogy ő is kész, de Firtos vára szegletkövét is várába szállítja, éjfél előtt. Elközelget éjfél s Tartód meg is jelenik, kiveszi a szegletkövet, vasrudra teszi s tündéreiével repítetteti. Azonban a faluban megszólal éjfélre a kakas, a rud eltörik, s mire haza ért, vára összedült... Eleven költői képe egymással rendesen vetélyben álló két szép szomszéd úrnőnek.

A Torda melletti dák vár végostroma, galambok általi felgyujtatása, szinte rege alakot kapott.

Azt hiszem elég ennyi episod, hogy a többi gyanitassa. Jövök a tündérregék befejező rhapsódiájára.

A Mezőségen Ménes mellett, van egy rom, s a róla fenmaradott rege, a tündérek utolsó napjaira vonatkozik. E rege szerint a vár tündérei ki nem állhaták a divatba jöni kezdett harangszót, honnan egy nap a falu templomát, tornyát lerontják. Csakhamar a tündér leány vizért jó a kútra, de abból csak úgy vihetett, ha neki az emberek vagy oriások merítének. Azonban az oriások most haragjokban meríteni nem akartak; vissza ment tehát viz nélkül: s ennek következtében, szomjuságok kínai közt a várát elhagyák, elköltöztek, a várát az enyészetnek hagyák.

Itt e regében igen tisztán van kifejezve, mit feljebb mondtam, mikép a tündér az aristocratia, s hogy az ezen osztály tündérek neve alatt körülbelől a kereszténység bejöveteleig jött elő regéinkben.

V.

A lovagregéknél vagyunk.

A magyarság s keresztyénség idejövételével, a rege-kör új alakot ölte. Hősei többé nem tündérek; a tündéreket óriások váltják fel, s az epizódokat gyakran szentek és ördögök játszadják.

E regekorszak kezdete ismeretes, végzete, mondhatnám, nincs; mert úgy látszik, a népköltészet nem sokára e kort, melyben élünk, nem festhetendi másképp, mintha óriásokat léptet fel. Legalább az eddigi nyomozás is oda mutat, hogy e regekör lejjő egész a Rákóczi forradalomig.

E regekörben a történeti tradíciók inkább előtérbe nyomulnak. A hon ismeretes eseményei költői képekkel öntetnek el.

E korszak közelebb állván korunkhoz, természetesen nem oly mesés, benne királyok és óriások játszanak, kik alatt alig érthetni egyebet, mint a középkor lovagját.

E regekör mind közelebb közelebb jő a valóhoz, és a történeti elbeszéléshez. Hol a történet beszél, ott mondhatni a regeköltészet hallgat. S amint a történet mind biztosabb folyamba jő, annál inkább kezd a rege-epos megszakadozni. De azért a kort, melyet megénekel, igen hiven festi...

E regekört két korszakra tehet osztani, aszerint mint a történet két különböző eszmétől hevül.

Az első kezdődik a vallás bejövételénél; s végződik a vallásosság utolsó bajnokánál, sz. Lászlónál. E korba az óriások háttérbe vannak nyomva; a regék hősei szentek vagy ördögök; vagy is a lovagok aszerint, mint a vallás iránt lelkesültek, szenteknek, ellenben ördögöknek nézetének.

E korban csodák jönnek elő. Csiksomlyónál az angyalok a Salvator-hegyről lajtorján járnak le s fel az égbe. Fejérvártt a téritő barátot, amint prédikálna, a pogány nép megtámadja: a barát kiterjeszti kezét, megtéritettjeit háta megé állítja, s imájára azon hely, hol most a város áll, a pogány néppel együtt alásüllyedt; míg ő hiveivel a magasban maradt hol most a vár van.

Azonban e regék nagy része, mind sz. László körül pontosul össze. A regék szerint Csikat egy szökéssel átugratta. Más rege szerint egyszer megveri Gyerővásárhelynél a kúnokat, s midőn a kúnok nem szabadulhatnának, aranypénzeket szornak el, hogy a magyarok azokat szedve, hagyjanak fel az üldözéssel. Sz. László könyörög, s Isten az aranyokat kővé változtatá... A hegy most is tele úgynevezett sz. László pénzeivel.

Egy más rege szerint, Tordánál ismét csatára kerül a dolog, de a herczeg veszt, és fut. De nyomában a kúnok. A mint Torda felett egy hegyélen futna, ismét felsohajjt: Isten a hegyet ketté szakítá, közte s a kúnok közt egy száz lábnyi nyilást állita elő - a Torda-hasadékot.

Ily regékben él nálunk a keresztyénség behozatala: ilyek élnek az utolsónak mondható szent herczegről. Mert hogy sz. László fiatal korában Erdély kormányzó herczege volt, az történelmi tény.

Epizódokat tartanak fenn: Ördög kertje, Ördög barlangja, Ördög köve s több helyeink.

Itt kezdődnek sajátlag az óriás vagy lovag regék. A szent László százada elmúlt, lovagaink várakat kezdenek építeni, mi Erdélyben történeti adatok nyomán a XIII. század elejére visszavihető. E várak romjai tartják fenn e regéket.

E regékben történeti folyam nincs ugyan; de van a kor festésében. Egyelőre ez óriások a vallásért még hevülnek; de amint a török fenyegetni kezdi a hazát, minden órjas hőssé, honbajnokká válik; a provencei troubadourok lantja az addig elnyomva volt nőnemet a költészet méltó tárgyává emeli: e percztől regéink a nőnem kedves festésében gyönyörködnek.

A nők foglalják el a tündérek szerepét. Ha a hont vész fenyegeti, mint Várfalva várromjainál, a két leány közül egyik hon marad a házi gondoknak, a más csatákra száll; vagy addig fon, míg annyit fon, míg Kolozsvár kidölt fala egy részét fonalából felépítetteti. Mint nő férjéhez engedelmes, de ha zsarnok férje a nép nyakára várat épít, éjjel mindig leronttatja nappali építését, s elhitegeti férjével, hogy az angyalok jönnek lerontani: mint Szilágysomlyó egyik váránál; vagy ha férje csatára megy, kiül vára messzelátó erkélyére, s oly finom ezüst szálakat ereget le orsóján, hogy egész vára alapjáig lepereg, mint Hátszeg vidékén, Kolczváran. Ily kedves alakban lépteti fel az ismeretlen költő a magyar nőket a lovagregékben; míg ellenben a férfiak büszkék, bátrak, hősök, valódi óriások...

Még csak egy regét kívánok idejegyezni, az előttem ismeretes utolsó lovagregét; melyből egyszersmind a regéköltés elméletét is olvasóim elébe hozom.

1708-ban történt, hogy Görgény várát Rátoni kurucz százados keményen tartá. Mi hadi cselekedet folyamodott a valóban derék oltalmazó vezér, azt Cserei mind leírja, le azt, mint lövök el egy éjjel amint várát vizsgálná, s mint adák fel erre a várat Rabutin tábornoknak.

S halljuk mint ment át regévé. Egykor - így szól a rege - az óriásokat e várban megtámadták, de az ellenség sehogy se boldogulhata. Előáll egy vén banya, azt mondja az ostromlónak: van seregében ember ki anyjának hetedik élő fia? van. Ez ember vegyen tisztabúza szalmát, az újhold első sugaránál öntsön golyót, s az át fogja járni az óriások kapitányát, mert más át nem járja. Ugy tettek mind mondá: s az utolsó óriás kapitány elesett. A várat feladák.

A történet szerint a kapitány elestére a várbeliek lovas része, kik magyarhoniak valának, kivágtak egy éjjel; a gyalogok egy része, mi székelység volt, hihetőleg kiszökött, a más rész feladá a várat. S mint alakult itt a rege? Azt mondja: miután a kapitány elesett az óriások szárnyra kerekedtek: egy része sárkányokon kirepült Magyarországra, a más rész saját szárnyain a székely földre.

Elmondtam az utolsó tündér eltávozását, el az utolsó óriásokat.

Itt áll előttünk, mint felfejteni birtam, - a regék elmélete, philosophiája.

Nem lévén előttem az erdélyi regéknek gyűjtője, nem gyűjteménye, ha csak fővonalakban sejdíthetném is gondolataimat, elég sikernek tartom egyelőre.

VI.

Nem tudom, ha sejdíthetik-e költőink, e vázlatból azon gondolatot, mi lelkem világában borong; de igen ohajtanám, hogy egy költői kebel találkozzék a jelenben, vagy a közel jövőben, mely alaktalan eposzövegünk megtestesítése által e nemzet gyönyörű költészetét fényre hozza.

Igen sajnálom, hogy közleményemben Magyarhon regéit beleszóni nem állt hatalmamban; de egy ily dolgozatra mindenesetre a két hon rege-világát kellene egyesíteni.

Honnan igen örvidenék, habár azon hatása lenne közleményemnek, mennyi oda hangolna minket, hogy regetöredékeinket szorgalmason gyűjtögessük. Ha nem is fedezhetünk fel minden egyes részletet; birni fogunk annyit, mennyi ősz költészetünk valódi jellemét, keleties színezetét tisztán kezébe adja az ihletett kebelnek. Mert ha igaz, mit nem tudom ki, de igen helyesen mond, hogy a költői lélek, mikép a nap, egy csep vizben éppen úgy visszaragyog,

mint a tengerben: akkor e töredékekben az ismeretlen nagy költőt, a nemzeti költészet geniussát még eléggé birjuk.

Hisz nemzeti zenénkben mi maradt fenn? Alig néhány hang a Rákóczi-indulóban, az is cigány izléssel vegyítve: s mégis e néhány hang egész új világot teremt zeneköltészetünkben.

Gyűjtsük azért szorgalmasan történeti regéinket.

Gyöngyöknek mondám, miket a feledés tengere fed, legyünk gonddal a semmisülés tengerének e partjára. Szobor-daraboknak mondám a töredékeket, mik a földből merülnek fel: hordjunk össze minden kis feltalált darabot. Rejtett kincsnek mondám, s minthogy elásott kincs módjára oly ritkán gyúlnak ki: a honszeretet lelkesedésével örködjünk... s bennök költészetünk egész új gyémánt-aknáját fogjuk föllelhetni.

DARIUS KINCSE (513 körül Kr. előtt.)

Erdély népe ábrándjai közé tartozik a rege, mintha e föld végtelen rejtett kincseket birna keblében. Találnak is gyakorta, mit háborús idők elől futtokban rejtettek el őseink; de találnak római és görög pénzeket is nagy tömegekben. Sokan egész értéköket pénzkeresésre áldozzák: hosszú vas furókkal turkálják a földet; Szent-György nap táján fejéremberek, pénzgyulások után leskelődnek az éjszakákon; és sokan találnak is.

De nem az, a mit a nép Dárius kincsének nevez. Ezt egy roppant kincshalomnak festik, mi földalatti üregekben nagy kádakban van elhelyezve. Ezt majd minden vidék a maga sziklaüregeiben gondolja.

Torda vidéke a Torda-hasadék barlangjaiban keresi. Ezek egyikébe Kis János nevű kéményseprő be is bujt érte. Kezét, térdét vasmacskával fegyverezve, jó darabot behaladt; de egyszer csak megrekedt. Sem elé, sem vissza nem volt szabadulás. Kötelekkel próbálák visszahúzni; de felkiáltá: hagyjanak neki békét, mert bár mennyin huzzák, benn többen vannak. Ott hala el étlen 1780. aug. 13-án. Gyöngyösi János, tordai pap, e tárgyat versekben kidolgozta; s miként megjegyzi: harminczkét ölnyre hatolt vala be, s hét napig haldoklott.

A Mezőség Mező-Bándon tud egy üregszerű mélyedést. Belőle minden kilencz évben két tündér-leány jó ki az ottani tóra vizért. Ekkor az ajtó nyitva marad, s ilyenkor a szerencsés vehet rejtett kincseiből. De ha elég sietőleg nem távozik, úgy jár miként azon ember, kit még ismertek a bándiak, mint olyat, kinek az ajtó sarkát odacsapta, s holtáig sántított.

A székelyföldön leginkább keresik a bodzai vámnál, egy földüregben. Ennek ajtaja nyitva áll, mindig belé mehet akinek tetszik. Felvehet, megrakodhatik a kincsből; de akkor az ajtó egy varázsütésre becsukódik; s nem nyilik meg addig, míg a kincskereső utolsó darabig le nem rakja.

Más kincstanyája a székelyföldnek a 400 öl hosszú homorod-almási barlang. Ebben tündér őrzi a kincseket, ki a nép szerint, mikor a Nemere szele dühöng, szitkozódik. Az üreg vas ajtói minden év pünkösztje másod napján megnyilnak éjfélkor, s két óráig tárva maradnak. Egyszer három lovag érkezett vala Magyarhonból üres zsákokkal, s egy ott legeltető juhászt felszólítottak, tartaná meg lovaikat, míg visszatérnek. A juhász nyáját féltve nem ajánlkozott; s mennyire megbánta, midőn látta, hogy a lovagok arannyal telt zsákokkal térnek meg. Más évben ismét megjelentek. Most a juhász is elfogadta a felszólítást, s mikor kijöttek, a juhászt is dúsgazdaggá tették.

Legtöbb hitelre kapott azon rege, mely e kincseket Kolozsvár mellett a gyalui havasok Czigány-havas nevű részében keresi. Sokan keresték már, s az embereket egy Varga Pál nevű hirtelen elgazdagult kolozsvári polgár 1716-ban kelt vég hagyománya még inkább felültette, annyira, hogy Steinville főhadi kormányzónk azon időben kerestette is.¹ A híres vég hagyomány, mely több példányban őriztetik szerteszét, itt következik:

¹ Köleséri Auraria Rom. Dac. 30 l.

Kolozsvári Varga Pál testamentom levele a Dárius császár Czigány-havason levő kincseiről.

Mikor én Varga Pál hallottam volna, hogy a Czigány-havason kincs volna, mellém vöm két társamat; elindulánk hárman, a Szamoson által kelénk, ott mi találánk a Czigány-havason egy patakra, a fenekén találánk arany szemekre, ugyannyira, hogy mi megtöltök süvegeinket arany szemekkel mind a hárman. A patakon felfelé indulánk, találánk mind erős helyen egy várat, a melyet mind fundámentomáig lerontottak vala; de a kapuja még fenn vala. Ottan a várba bemenénk, jobbkéz felől a fal mellékét megásók, és a három süveg arany szemeket és port belé töltök, feljül betakarva elhagytuk. Elindulánk onnan a patak felé, és találánk füves helyen egy kútat, melyet tiszafából raktanak vala fel, valának ott rakottafák és ledölt cserefák, amint eszembe jut kőrifák is; mí a kút folyóján nem mentünk be a várba, hanem mellette mentünk be, és a folyó mellett elvesztök és nem kezdök látni: ottan mí három felé menénk, én egyenesen alá menék az árokra, hát itten egy kút vagyon; és ott a kút kimutatá magát, ismét az árokba foly vala. És láték ottan egy ajtó formára való lyukat, s kiáltám társaimat, eléjövének, látánk oda be nagy fényes világosságot, mintha gyertya égne, s mondánk egymásnak: „bizony ez a mit mí keresénk; azért igazság legyen mindenikünk szívében!” Az istennek nevét segítségül hívök, a lyukba bemenénk. A lyuk előtt belől nagy tágasság van, a lyuk mellett kétfelől két megkötött agarat látánk, fekete szemüeket, fogukat elvicsoriták vala, s mind a hárman ottan elrémültünk vala, mindazonáltal az egyikünk szive bátrabb vala és egymást megrivogattuk; oda menénk, és a szekerczével ütni kezdök s megcsendesednek az agarak, megtapogattuk, hát tiszta ezüst vala és szemei tiszta gyémántok valának; ottan elébb menvén, látánk két orosz lányt, felette fényeseket, ezek mind aranyból valának, a szemei drága kövekből. Tovább menvén, hát egy ember aranyszékben ül, a jobb-kezében egy aranyos botot felhuzva tart vala, de már semmit nem félénk, mert már az előbbenieket megpróbáltuk vala; odamenék hozzája, hát tiszta aranyból öntetett vala, szemei carbunculus kőből valának; és széke volt drága kövekből rakatott vala, és tündöklék mint a sötétben a napfény. A kép pedig Dárius vala, és Dárius előtt álla tizenkét koronás király, kik aranyból öntettek, és fényes kövekkel ékesítetttek, és háta megett egy inas, az is szablyát tartva kezében öntetett, és szablyája hüvelyét egy fényes kőből faragták, és egy asztal áll vala Dárius előtt. Azon belől egy pinczét, írásokat is látánk, de nem tudtuk olvasni, mert sem magyarul, sem diákul nem vala. Betekinténk a pinczébe, látánk sok agár-kölyköket, drága kövekből faragottakat ezüst puttonokat, és kádokat; megszámláltuk, és 366-an valának, ezek pedig sok kincsel és drága ezüst marhákkal rakva valának, mind tele. A pinczében pedig semmi üresség nem vala, mindenütt tele vala, sok drága, kimondhatatlan szépen ékesített szerszámokkal, melyeken nem kevésbé csudálkozánk; ugyanazon pinczében emberképek is valának, ezüstből öntettek, gyermek- és leányképek is sokan valának, egy helyen 12 emberkép is tiszta aranyból vala; nagy darab ezüstököt is látánk, mint egy-egy hordó, kapákat, tángyérokot, tálakat, arany- ezüstpoharakat számlálhatatlanokat látánk, úgy hogy sok szekér megtelne vele.

A sok szépségnek és kincsnek sokaságán eleget nem csodálkozhattunk, de amennyi kincs ottan vagyon, Erdélyben valamennyi ember van és gyermek, még azoknak gyermekeik is megérnék vele; mert a pincze igen tágos, ugyannyira, hogy 16 ökörszékér megfordulhatna benne. A pinczén belől látánk egy aranyajtót, betekinténk oda, hát egy asszony aranyszéken ül, fején aranykorona vala, kimondhatatlan fényességgel, hogy a szemünk fényét csaknem elvette; előtte 64 aranyból öntött leány, kezöket összefogván udvarolnak, ezek pedig mind fényes kövekből rakatott koszorukban valának. Mindezeket s több szépséget megnézegetvén, mondánk egymásnak: ideje hogy már innen elmenjünk. Ott mi mind megrakodánk és békével kijövénk, és apró kövekkel béraktuk a lyuk száját, feljül pedig famohákat rakánk reája, a kút

folyamatját, mely a várból a pincze ajtajára foly vala, elszakasztók, és már most a pincze közepén foly alá. Ottan mí hárman megesküvénk, hogy egyik a másik nélkül oda nem megyen, azután haza jövénk, én maradék Kolozsvártt, másikunk mene Gyulára, harmadikunk Kassára. - Ez a pincze a Czigány-havason vagyon; a kútnak folyamatja, mely alája foly, délre vagyon; a kútnak folyamatja a Hideg-Szamosba foly. A vár a két Szamos közt vagyon, a várnak kapuja napkeletre vagyon, a vár kapuja előtt egy nagy kő vagyon. A vár mellet indulj meg naptámadatra, megtalálod a kútnak folyamatját, s azt kövessed, egy holtárokba viszen, ottan vagyon azon a tájon.

Ha az úgy nincsen, a mint elbeszélem, im hol most halálnak fia vagyok, az Isten az ő szent országát, és szent színét soha meg ne engedje látnom, és bűnőmet soha meg ne bocsássa, hanem az örök pokolra mind testestől mind lelkestől vessen, ha ekképpen nem volt a dolog. Anno 1716. 26. Julius.

Varga Pál. s k.

Honnan vette a néphagyomány e regéket, történeti adatunk reá nincs. Darius Hystaspes perzsa királyról csak annyit mond a hazai történet, hogy 513 körül Kr. el. a scythákkal hadat viselt.² Honnan vették, nem tudni, de úgy látszik nem egyéb, mint azon kincs változata, melyet Xerxes a Belus templomából Babylonban elrabolt, hol többek közt Jupiter arany trónban, tömör aranyból vala kiállitva. Kik e kincseket készülnék keresni, vasfüvet szednek, s markukba szeretnék bevésíteni, hogy az ajtók vaslakatait elég erősek legyenek feltörni.

² Herodot Libr. IV. L. Erd. Ritk. 106. 111. l.

DECEBAL KINCSE.

(105. Kr. u.)

Decebal utolsó dák király, midőn Trajanus, római császár, feles haddal jőne ellene, a hagyomány szerint, kincsét a Strigy vizébe rejtette.

A Strigy Hunyad megye egy kisebb folyója, Dacia akkori fővárosától, Sarmiz-Egethusától pár órára foly.

Mint hinni akarják, azon szorulatban, melyet a hátszegi völgyből kiszakadásánál képezett, itt ez erdős hegyek magányában, Decebal rabszolgák által a víz fenekére boltívet rakatott, kincseit belé rejté, a vizet ismét reá bocsátá; a munkásokat pedig egyig kivégezteté, hogy Bicilis vagy Biculus nevü hiv emberén kívül erről senkinek se volt tudomása.

Ugy vélekednek, hogy Decebal eleste után e kincseket Bicilis Trajanusnak fölfedezte. Mit kapott Trajanus mit nem, annyi igaz, hogy Izabella királyné alatt 1545-ben a Strigy partján egy ől átmérőjü fa dőlt vala ki, s a mint gyökerei kifordultak, boltívet lepleztek le, melyben 6000 Lysimak aranyat s feles aranylemezt találtak.³

³ Dio Cassius Libr. LXVIII. Hene's Beyträge z. Daciseh. Geschichte 82 l. Lebrecht Geschichte d. Aborigenen daciseh. Völker 47. l. Erd. Régiségei 50 l.

TÜNDÉR ILONA.

I.

Ős regék beszélnek egy tündér országról,
E tündérországból egy híres királyról:
Akletón királynak hitta őt hű népe,
Sok vagyonnak fénynek úszott özönébe.

E híres királynak volt három gyermeke,
Ezeknek Argyrus volt a legszebbike;
Mind három született a szép Medenától,
Akletón királynak élete párjától.

Éppen háta megett tündöklő lakának,
A királyné tartott egy kertet magának:
A legszebb izléssel volt e kert rendezve,
Fényes kőfalakkal volt körül övedzve.

Volt a kertben csermely, diszes szökőkutak,
Nyiló virágokkal párkányozott utak:
Oly szép vala minden e kert környékében,
Hogy a szem kifáradt annak nézésében.

A kert közepében állt egy ősi fa,
Ezüst virág terme s arany alma rajta;
Levelei oly szép smaragdok valának,
Hogy nincs annyit érő kincse a világnak.

Mindennap kinyíltak ezüst virágai,
Éjfélig megérték arany narancsai:
Reggelenként, ha a király leszedhette,
Akkor a világot csak félvállról vette.

E volt a királynál ősök hagyománya,
Általa gazdag volt népe és országa;
Ámde egyszer mi és minem történt vele,
Ór-kezek esének e fának kincsére.

A király a dolgot a mint észrevette,
Fel lőn háborodva szívében felette:
Éjji örökkel a fát körül fogatta,
S a szoros vigyázást fontosán meghagyta.

A kelő reggelre már alig várhatta,
Ugy kívánta tudni mit szül az éjszaka:
Hitte, hogy az őrség hiven áll a résen,
És amennyi kincs kell, fáján annyi lészen.

Ámde megcsalá őt biztató reménye,
Mert midőn kertjébe jó reggel kiméne:
Szedve volt gyümölcse kincstermő fájának,
Őrjei alatta mélyen szunnyadának.

Felriasztá őket bosszusan álmukból,
Kérdé mért alusznak oly mélyen s mi okból?
A megrémült örök hogy felriadának,
A hires királyhoz ekképpen szólának:

Felséges királyunk nézz e drága fára,
A földkerekségén nincsen ennek párja;
Nem látánk éltünkben annyi fényes kincset,
Mennyi itt e fának ágain tündöklett.

Látánk rajta fénnel ragyogó almákat,
Aranyos virággal aranyzott rózsákat,
Smaragd, zafír, rubint fényié körülöttek,
Levelein gyémánt madárcák csevegtek.

Mig gyönyörködénk mi a fa termésében,
S nagy vala az öröm mindnyájunk szívében;
Jött egy lanyha szellő, melytől földre rogytunk,
S egy szempillantásra mélyen elaludtunk.

A király bánkódva tére kastélyába,
Nem tudá a csinynek hogy álljon útjába;
Hasztalan fürkészett s puhatolt mindenkit,
Kire gyanakodják nem találta senkit.

Csak hamar Filarent hivatá magához,
Folyamodott a nagy bűvész jóslatához.
Kérte őt, hogy járjon titkosan végére,
Ki tehette kezét ősei kincsére.

Elpuhult oh király, néped és nemzeted,
Kincseid ezekkel meg nem őrizteted;
Hatalmas tündérek keze nyult e fához,
Sok küzdéssel jutsz te annak birtokához.

De lehet reményed egyik kis fiadban,
Csak majd szived meg ne törjék bánatodban;
Mert sok bujdosásnak lesz fiad kitéve,
Mig szert teszen ismét e fának kincsére.

Filáren ekép szólt, s a királyt elhagyta,
Eltávozott gazdag ajándékkal rakva,
A király parancsol nagyobbik fiának,
Hogy őrizze kincsét e tündéres fának.

A királyfi elment holdvilágos éjjen,
Járt kelt jó reménnyel a fa közelében,
Nézte a sok drága újuló virágot,
A smaragd lombokat, aranyló almákat.

Nem jött bezzeg álom éjfélig szemére,
Oly nagy volt szívének öröme és kéje.
De éjfélén lanyha szellő lenge rája,
S az álomtól összeragadt szempillája.

Jött a reggel újra, de sikertelen volt,
A királyfi mélyen alvék, mint ki megholt;
A kincstermő fának nem volt egy virága,
Nem bár egy gyümölcse, nem bár egy almája.

A közép királyfi állá őrt más éjjel,
Őt is előlé az álom szellőjével;
A királyt a bánat s boszuság kinozta,
Szertelen haragját vissza nem tarthatta.

Filarent a bűvészt rögtön elítélte,
Mert jövendölését álnokságnak vélte.
A szegény öreg jóst mindjárt hévenyében
Megkötözve küldé a bakók kezébe.

II.

A királyné bősziült férjét vigasztalta,
Bár erős dühétől ő maga is tartá;
Vágasd ki azon fát férjem jó királyom,
Ugy is nem egyéb az, átok a házunkon.

Ámde a királynak legkisebbik fia,
Argyrus, kiról szól e szép história,
Atyjához belépve, igyen szól hozzája,
Szavai közt szépen mosolyogván szája:

Atyám, egyet szólok, kettő lesz belőle,
Én is el kimegyek örködni a kertbe.
A jóst jóslatáért, hallom megöletted:
Biz azt édes atyám nem igen jól tetted.

Nem csak két fiadról szólt az ősz Filaren,
A harmadik fiad volnék még talán én;
S bár a bátyáimtól futott a szerencse,
Lehetek talán én istenek kegyencze.

Az éjjel is édes álmodoztam,
Ősi kincseinkért messze elbujdostam;
Inséggel tusáztam, szép leányt szerettem,
S őseimnek fényét mind visszaserzettem.

A király megrendült hangon szólt fiának:
Ne tedd ki magadat e nehéz próbának.
Oly álmat beszélész, mely miatt mig élek,
Az ősz Filárennek jóslatától félek.

Ha te bujdosója leszesz e világnak,
Mi lesz sorsa itthon atyádnak, anyádnak?
Az aggodás s bánat sírba visz bennünket.
Inkább hadd veszítsük el minden kincsünket.

Ámde Argyrus szól: bármi lesz belőlem,
Végrehajtom, a mit jóstak felőlem.
Ha szenvedek s küzdök, jó lesz annak vége,
Férfias küzdesnek dicsőség a bére.

Ment a szép királyfi atyjának kertébe,
Bárson gyepre dőlt le a fa közelébe;
Szablyáját, tegezét elvivé magával,
Hogy megvívjon a szép kincsek tolvajával.

Drága lombok nyiltak már a fa-ágakon,
Gyémántos virágok s rózsák a lombokon;
Kezdenek az arany narancsok is érni,
A királyfi alig bira rájuk nézni.

Keble lánggal ége és hevült a vágtyól,
Hogy számot kérhessen a kert tolvajától.
Nem zára szemét be bár egy pillanatra,
Hogy ami az alatt történik ne lássa.

És im gyenge zúgás lesz e pillanatban,
Szárnyok csattogása hallszik a magosban.
Feltekint Argyrus, s nagy bámulására:
Tizenkét szép hattyu száll a tündér fára.

A tizenharmadik leszállott hozzája,
Könnyedén leszárnyalt ágya vánkosára.
A királyfi ívét gyorsan megfeszíti,
S a bűvös madárkát célirányba veszi.

Ámde a szép hattyu szárnyait megrázza,
Csókhhoz volt hasonló szárnya csattogása.
Szeme a napsugár fényével volt rakva,
S ajka nyilik ilyen emberi szavakra:

Kedves ifju ne vonj fegyvert életemre,
Nem hozok én bút és bánatot szivedre:
Távol messzi földről a te országodba,
Jöttem szép királyfi látogatásodra.

Igy szólván, a hattyú újra megrázkodott,
S azonnal szép tündér-leánynnyá változott.
Oly szép volt termete, oly szép az orczája,
Argyrusnak elállt rajta szeme szája.

Ki vagy bájteremtmeny szépségek szépsége,
Angyalok virága, rózsák ékessége;
Aranyfürtü tündér honnan jöttél hozzám;
Élek, vagy az álom szellője fuvalt rám?

Én vagyok a tündér lányoknak királya,
Kincsekkel van rakva népem szép országa;
De szívem nem boldog, ölnek rég a vágyak,
Téged szép királyfi látni ohajtálak.

A lélek a vágyat vágyakkal cseréli,
A mit a sors meghoz, azzal be nem éri;
Van koronám, kincsem, fényem, gazdagságom:
De nélküled még sincs semmi boldogságom.

Messzi földről jöttem, jó hogy végre látlak,
Én hordám el ősi kincseit atyádnak;
Gondolám, hogy majd te őrt állasz felette,
S feltalállak itt e fának körülletette.

Nem csalódtál angyal, Argyrus ekép szól,
Oh én jól ismerlek kedves álmaimból,
Lelkemet régóta epesztik a vágyak.
Mégsem hittem azt, hogy egykor feltalállak.

Jőj te angyalszépség égő kebelemre,
Szívem nyugtatan lett, menyet érzek benne.
És e menyországot ezer lélek lakja,
Mindeniknek te vagy édes gondolatja.

Szólt Argyrus, s a szép lánykát átkarolta,
A lány arany haja keblét végig folyta;
Isteni szép arcza szende pirtól ége,
Szerelmes lett volna a világ beléje.

A nyájas királyfi boldog volt, a milyen,
Nem lehet senki e föld kerekéségen.
Mert nem szort az Isten annyi bájt leányra,
Mennyit rá halmozott Tündér Ilonára.

Csók és szerelem közt vigan folyt az éjjel,
Nem cseréltek volna semmi földi lénnel.
Szerelmet vallának, hűséget fogadtak,
És egymásnak még csak jegygyűrűt is adtak:

Az első szerelmi boldog órák után,
Elaludtak hajnal felé egymás karán.
Álmuk bárha szép volt, még a szépnél is szebb;
Nem lehetett ébren-létöknél édesebb.

III.

Jó reggel Akleton ébredvén álmából,
Kertjébe tekinte háza ablakából:
És a fára esvén bámész pillantása,
Ott a fénygyümölcsöt mind épségben látja.

Zaklat egy vén asszonyt, egy udvari dámát,
Hogy sietve nézze jól meg kerti fáját.
Hozna hirt fiáról, s hogy miként tehetne,
Hogy a fa gyümölcsét úgy megőrizhette.

Indul az öreg nő, sőt megy gyorsasággal,
De hirtelen megáll néma bámulással:
Látja a királyfit istenült arczával,
Szenderülni a szép Tündér Ilonával.

Költené álmukból, ámde nincs merénye,
Oly varázsló a lány szépségének fénye;
Oly bájló teremtést a föld nem szülhetett,
Istenasszonynál az egyéb nem lehetett.

Még is halk léptekkel közelit hozzájuk,
Észrevette azt, hogy mélyen álmodnának:
S hogy a király előtt legyen bizonyosága,
A szép lány hajából egy fürtöt levága.

Ezzel a királynál megjelen sietve.
S elbeszélte neki, mit látott a kertbe,
Egy szép isten-asszonyt a királyfi mellett,
Kinek az aranyfürt hajzatában termett.

A király szívét az öröm elragadta:
Szaladott nejéhez, és azt karon fogta.
Sietett a kertbe, hogy lássan utána,
Mily tündér teremtés szeretett fiába.

E közben a lányka felserkent álmából:
Legott észrevette hogy vágta hajából.
Egy setét gúnyt sejtett, ő meg volt gyalázva,
Sírn kezde, arcza sűrű könytől áza.

Felriad Argyrus kedvese hangjára.
Hogy búját kitudta, vér tolult arczára.
Szóla a leánynak: bocsáss meg kedvesem,
Azt, ki téged sérte, bizon megbüntettem.

Legyen az testvérem, legyen jó barátom,
Véres boszut állok rajta, szép virágom;
Csak te oh ne könyezz, légy nyugodt, szerelmem,
Feledd el a sértést, feledd el érettem.

Mind csak haszontalan Argyrus beszéde,
Vigasztalás nem szállt Ilona szívére,
Felkel búsan s büszkén bárson gyepágyáról.
Ily szavak fakadtak kláris ajakáról:

Sokszor jöttem hozzád, mig föllelhetélek,
Egy néhány óráig boldog voltam vélled.
Kivántam királyfi, szívedet, kezedet,
Talán szerettél is úgy mint én tégedet.

Mégis el kell válnunk, oh ne szólj hiában,
Nem lakhatom veled atyád udvarában:
Órvokat küldött ő kertjébe postának,
Akik megraboltak, s rám szégyent hozának.

Argyus a lánykát hévvel átkarolta,
Arczát, nyakát, vállát, s hókezét csókolta.
Oh ne hagyj el, angyal, éld világod véllem,
Boszut állok értted, isten úgy segítjen.

Igy szólott Argyus, lobogott orczája:
De hajthatlan volt Tündér Ilonája.
Ne kísértsed, ifju, állhatatosságom,
Bár nőnek születtem, de szavam megállom.

Menj, szólt a királyfi, ámde én követlek,
Az egész világon bár hol fölkereslek.
Csak még egy kegyeddel boldogítsd barátod,
Mondd meg, e világon hol vagyon lakásod.

Lakásom, jó ifju, messze van tetőled:
Zárt helyen, bérczek közt keresd szeretődöt,
A Fekete-város az én fő lakásom,
És a Változó-vár nyári mulatásom,

Bájoló szép völgyek és erdők tanyáim,
Arannyal ezüsttel gazdagok bányáim:
Hatalmam kiterjed messze, sok hazára,
Adózóm volt nekem országod királya.

E fának kincseit nekem adóztátok,
Béke-jobbot nyujtva jöttem ti hozzátok.
És ti gyalázatot hozátok fejemre,
Könyeket szememre, bánatot szívemre.

Isten hozzád, engem ne keress hiába,
Sok tündér keresett, de fel nem találta.
Szólt Ilona, s bárha köny volt még szemében,
Szárnyra kelt, és eltűnt szép hattyu képében.

A királyfi küzdve kétségbeeséssel:
Leborult ágyára, nem birt bús szívével.
Kit ő úgy szeretett, ki őt úgy elhagyta,
A szerelemteljes Ilonát siratta.

A király s királyné a kertbe jövének,
Hogy kedves fiokra majd reá lesnének.
De mind kettőjüknek nagy lón bámulása,
Hogy szemök az ifjat könytől ázni látja.

Argyus atyjának mindent elbeszélé:
Elmondá minő nagy Ilona szépsége,
Mily szép aranyfürtje van a tündérlánynak,
S mily édes zengése az ő szép hangjának.

Végre dühösen szólt az öreg asszonyról,
Aki őt megfosztá Tündér Ilonától.
Aki megrabolta bájoló aráját,
S összedulta azzal földi boldogságát.

A király fiának részt vett bánatában,
Osztozott dühében és boszuságában:
S a nőt elítélni neki át is adta,
Ki a nyomorultat izekre vágatta.

Ezzel elbujdosott Argyrus honából,
Érzékeny búcsut vett atyjától anyjától.
Szerfelett nagy volt a jó szülék keserve,
Ámde Argyrusnak mégis menni kelle.

A király is a fát mindjárt kivágatta,
Annak minden ágát rakásra hányatta;
Derekát máglyába rakva meggyújtatta,
S világánál eltűnt jó fiát siratta.

IV.

Bujdosik Argyrus hegyeken völgyeken,
Erdős és kősziklás kietlen helyeken:
Szárazon vizen át megy pályafutása,
Sem éjjel sem nappal nincsen nyugovása.

Mindentől, a kit csak feltalál útjában,
Kedveséről kérdez hirt, de csak hiában;
Szívét mind szüntelen gyötri a búbánat,
Mert nyomát sem sejti Tündér Ilonának.

Beérkezett végre Tündérországaiba,
Holott bujdokálván kies völgy hosszába:
Egy hegy oldalán nagy pásztortüzet látta,
Arra venni útját helyesnek találta.

A mint közeledék úgy nőtt bámulása:
Tűz előtt heverve egy óriást látta.
Felállva hinnéd őt százados tölgyfának,
Lefeküve ember hosszú árnyékának,

A nagy ember mozdult, s feldúlt könyökére,
Argyrus felnéze annak nagy szemére.
A nagy ember kérdi kicsodák volnának?
S zeng a föld hangjától az ő nagy szavának.

Argyrus felelt és így szóla merészen:
Bujdosók vagyunk mi ezen a földrészen.
A Feketevárost kellend feltalálnunk,
Kérünk útasits, ha nem jó úton járunk.

Hm! szólt a nagy ember, ifju jó barátok,
Bizon fejszéteket nagy fába vágátok;
Ha felállok én a Retyezát-tetőre,
Ellátok a földnek legnagyobb részére.

Látok sas lábokan forgó kastélyokat,
Arany kerttel függő fényes légvárokat,
Látom mi a földön és az ég alatt van,
A Feketevárost még sehol sem láttam.

Hanem édes fiam, már a reggelt várd el,
Sok tájról sok tündér lesz itt holnap reggel;
Megkérdem s ha lesz ki útba igazitsón,
Elküldöm azt véled és elútasítom.

Szóla a nagy ember, s hogy jó szivvel lássa
Vendégeit, egy nagy vadat húza nyársra.
S míg a vadat jobbról s balról sütögette,
Argyus kilétét, sorsát kérdezgette.

Hősünk mindent monda a nagy óriásnak,
Csak hogy annálinkább megsegitse másnap.
Az óriás is ugy beléje szeretett,
Hogy ön sapkájából neki ágyat vetett.

Reggel a tündérek rendre megjövének,
Egy se hallá hirét a város nevének;
De egy sánta tündér jött meg utoljára,
Ez tudá e várost, ott tört el a lába.

Szóla most az óriás: tündér, bízom benned
Ez ifjuval útitársul el kell menned.
Idegen földről jön, vele jót kell tenni,
Tudom hogy jónéven fogja azt ő venni.

Kéntelen kelletlen útnak eredének,
Hosszason mind nappal mind éjjel menének,
Végre egy falombos bércz-vadont találtak,
Melynek tetejéből egy városba láttak.

Szólt a sánta tündér im előtted a hely,
Mit kerestél, Isten hozzád, járj békével.
A Feketeváros ott fekszik a völgyben,
Ama fényes és szép folyónak mentében.

Argyus köszönve a tündér jóságát,
Ment s szemelőtt tartva a város irányát.
Csak hamar be is ért belső piaczára,
Hol egy özvegy asszony hitta szállására.

Egy perczig kinyugvá úta fáradalmát.
Ő volt csak eszében, kiért annyit kelt járt.
S csak hamar az özvegy nőt kérdőre fogta,
Tőle a változó-várat tudakozta.

Nincs felette messze, szólt az özvegy asszony,
Nincs félóra járás gyalog és lóháton;
Igen kellemes a várnak külalakja,
De belől sokkal szebb, mert szép leány lakja.

Csoda szépség nemde? szólt Argyrus lánggal.
Ki is versenyezhet Tündér Hónával?
Arany fürtü tündér, oh mi rég kereslek,
Vajha mégis végre egyszer föllelhetlek!

Megérté az asszony Argyrus szavából,
Hogy a tündérlányért szerelemmel lángol;
S minthogy őt meglepte az ifju szépsége,
Gyult Ilona ellen szörnyü irigységre.

Szét kell tépnem ezt a páratlan szerelmet,
Bármí áldozattal, csak találnék tervet.
Szólt az özvegy asszony; gondolt, s nőtt reménye
Argyus szolgáját kerité kezére.

Argyus cselédjét vonta be cselével.
Biztatván azt szép kis leánya kezével:
Megigérte úrrá teszi őt e földön,
Csak segítse üdvös célja érdekében.

A cseléd elszédült a sok ígérttől,
És egy bűvös tömlőt átvett az özvegytől.
Álomszellő volt a tömlőben elrejtve,
Mely kit meglegyintett, álomba merite.

Még adott az özvegy a pártos cselédnek,
Kenőcsöt, melytől az álmodó felébred.
S megtanítá, hogy s mint bánjék majd urával,
Hogy az ne szólhasson Tündér Ilonával.

V.

A királyfi reggel ágyából korán kelt,
Keblét vágy hevité, szive hallhatón vert:
Enni sem tudott ő, a változó-várhoz,
Ragadá szerelme, Tündér Ilonához.

A midőn a várnak belépett kertébe,
Elragadta annak tündéri szépsége,
A liliumoknak szerelmét sugdosta,
A rózsák kelyhében kedvesét csókdosta.

A kert közepében ligetek valának.
Aloék és balzsamfák illatozának.
A czedrusfák árnya nyujta édes enyhet,
A nap melegétől ellankadt kebelnek.

Egy rózsaligetben volt egy szép nyoszolya,
Aranyból ezüstből volt szöve fátyola,
Sok brilliánt s opál fénylett a párnákon,
Itt pihent Ilona az esti órákon.

Argyrust véreig felzavarta vágya,
Fáradtan ledöle a puha nyúgágyra;
Kertjében akarta kedvesét meglepni,
E lugosban vágyott vele együtt lenni.

Hűtelen szolgája használá a perczet,
Felnyitá a tömlőt mit magához rejtett.
S mint kit a halálnak vasvesszője ére,
Oly álom borult a királyfi szemére.

Nem sokára teljes fényében bájának,
Jött tündér asszonya a változó várnak;
Hat tündér leányka emelé uszályát,
Igy jött célul tartva enyhe nyoszolyáját.

Mely felette nagy volt az ő bámulása,
A midőn pihenve ott kedvesét látta.
Ráborult ágyára ölelte csókolta,
Eszméletre mégis Argyrust nem hozta.

Fut a szempillantás, serkenj fel szerelmem,
Csak egy óra miénk, akkor el kell mennem.
Hasztalan volt annyi terhes bujdosásod,
Kedvesed ha most nem úgy soha se látod.

Szólt a szép tündérlány, s könnyei hullának,
De hatása nem volt serkentő szavának.
A királyfi alvék mint a sir halottja,
Nem gyanitva, hogy őt kedvese siratja.

Az óra perczei gyorsan lefutának,
Távoznia kellett Tündér Ilonának;
Még egyszer leborult a kedves ifjura,
S akkor szolgájához im ekképpen szóla:

Mondd uradnak, hogy ha felébred álmából.
Vigyázzon, még kétszer lejövök a várból;
De ha őt akkor is álom közt találom,
Kereshet mig fellel engem e világon.

Elment a tündér lány, Argyrus cseléde,
Kenetet tőn alvó urának szemére.
Argyrus hogy álmát jól kitörölhette,
Legelőbb kedvese nevét kérdezgette.

A cseléd elmonda holmit úgy a mint volt,
Argyrus bujában szinte szinte megholt.
Érezé kedvese karának melegét,
Még se láthatá meg szive egyetlenét.

Másnap délbe újra a vár-kertbe mentek,
S a fák árnyékában csendesen pihentek;
Argyus szolgája újra rést talál,
Álomszellőt hozni ábrándos urára.

Harmadik nap újra a kertben valának,
A királyfi járt kelt, hogy úzná az álmát:
Járt kelt, s szerelemtől égő szívvél vára,
Az angyal szépségü Tündér Ilonára.

A cseléd sokáig nem jutott urához,
Oly elővigyázó volt a kis király most;
Végre mégis egy szép ösvénynek végébe,
Sikerült vihetni őt a kelepcébe.

A királyfi érzé lábait gyengülni,
Mig nem kénytelen volt a gyepre ledölni;
A midőn Ilona érkezett a kertbe,
Argyust már akkor az álom leverte.

El volt a tündér-lány mélyen keseredve
Sejté hogy valaki kedvesét rászedte;
Mert az összekulcsolt bájos szempillákon,
Nem természetes volt az a hosszú álom.

Elhagyád érettem kedvesem hazádot,
Még sem lelheted fel sírig hű arádot,
De hagyál keservet s bánatot szivemben,
Mert nem foglak látni többé életemben.

Akaratom a sors szeszélyének rabja,
Mennem kell e tájról, mert az úgy akarja;
Nem lehet bevárnom, hogy ébredj álmodból,
S életet szívhasak szép pillantásodból.

Oh bár csak még egyszer láthatnám szemedet,
Hallhatnám fülemmel nyájas beszédedet,
Tán majd elregélnéd, mit tűrés miattam,
Mit szenvedtél értem bujdosásaidban.

Szólt a tündér-lány, s az ifjat átölelte,
Csókokkal halmozta, fájt érte a lelke;
Késő estig ott volt, álmát virrasztotta,
S föl nem keltheté őt bár mikint siratta.

Végre szóla: mond meg hű cseléd uradnak,
Válnunk kell, parancsa egy főbb hatalomnak
Nem birhattam őt, mert elmerült álmába,
Ne gondoljon ő is többé rám hiába.

Az elválás nekem fáj legkinosabban,
De tudom, neki se lesz öröme abban,
Bárcsak soha mi egymást ne láttuk volna,
Könyünk árja akkor örökre nem folyna.

Mond uradnak, álljon boszut könyeinkért,
Megtört vágyainkért, szenvedéseinkért,
A kisebbik szegről vegye el szablyáját,
És a nagyobbikra akassza fel kardját.

Szolt a tündéraszony jóslatos szavakkal,
A cseléd nem érté, hogy mit mond azokkal.
S hogy a tündér eltünt, Argyrus felébredt,
Ennek tettetésből mindent elbeszélett.

A királyfi a jós igéket értette,
Fegyverét kivonta, magasra emelte;
Szóla szolgájához imádkozz Istennek,
Te vagy árulóm énnekem s kedvesemnek.

Megrettent a szolga, és hullván térdére,
Felbőszült urának mindent elbeszéle;
Remegő hangjával végig elmondotta,
Házi asszonyuktól mint volt elcsábitva,

Összekulcsolt kézzel kér, esdett kegyelmet,
Ám büniért neki mégis halni kellett.
A megcsalt királyfi boszuját állotta,
S kardját a csalfának szivébe mártotta.

Dult kebellem tére vissza a városba
Ott gazdasszonyára terhes átkot monda.
S ment maga sem tudta merre léssen útja,
Szerencse lesz vele vagy a balsors sujtja.

VI.

Magánosan bolyga a sziv üldözöttje,
Ezer szenvedésnek s nyomornak közötte,
Napok, évek teltek vészterhes útjába,
Mégis a királyfi czélra nem találta.

Tündér Ilonáját nem csak nem láthatta,
De többé soha csak hírét se hallhatta:
Végre a czéltalan küzdés közt lankadott
S ily kétségbeesett szavakra fakadott:

Mért éljek? mi célja van már életemnek?
Bejártam a földet s nem szánt Istenem meg;
Inséget hordoztam, nyomorral küzködtem,
Mégis szivem üdvét sehol se lelhettem.

Szent hazám, szülőim hirvesztett hazája,
Érted bujdosóvá tett, éltem pályája.
Azt hittem, hogy egykor dussá tehetnék
Csalt reményem s többé hozzád soh'se térek.

A te királyidnak koldus lett utóda,
Sirat téged messzi földön bujdokolva.
Jobb sorsát kereste, de fel nem találta,
Őt azért hazája többé meg nem látja.

A férfinak első kincse hona legyen,
Ki honáért nem tud tenni élte szégyen,
Érted kerestem én fényes házasságot,
Czélt nem értem, s lelkem már a menybe szállhat.

Isten hozzád oh hon, és kik benne laktak,
Legyetek örökre nálam boldogabbak.
Édes atyám, anyám, drága két testvérem,
Tartsatok szivetek emlékezetében,

Nem fogtok ti látni, nem soha engemet,
Meggyalázva élni szégyen a fejemnek.
Utamról honnat tí reményekkel vártok,
Megcsalva koldusként térjek-e hozzátok?

Nem soha, e szégyent rajtatok nem teszem,
S nyomorú éltemet e perczen bevégzem.
Igy szólván Argyrus szablyáját ragadja,
S a keblében vérző szivnek irányozza.

E perczen kezét egy lány kéz vissza tartja,
Feltekint Argyrus, és kilángol arcza:
Egy kedves leányka állt ott előtte,
Isteni szépség volt rajta végig öntve.

Szép királyfi, szólt a bájoló leányka,
Ámbár nincs ugy minden mint szived kívánta,
Mégis tán sietsz a kétségbeeséssel,
Csüggedni nem illik férfi szivvel s észszel,

Czélt tűzél elődbe, menj a pálya téren,
Bár ha kifáradtál, de csüggedni szégyen.
Öngyilkos leszesz-e? az élet nem tiéd:
Élted azon czélé, melynek fölszenteléd.

Nem szabad csüggedned, küzdj mindig előre,
Czélt érsz ha nem hamar, czélt érsz majd későre.
Vagy ha élted czélja istenek ellen van,
Istenekre bizd, hogy pályád megszakadjon.

Igy szólván a tündérlányka elenyészett,
Argyrus utána elbámulva nézett.
S tán a mai napig mind utána nézne,
Ha egy zajos lárma nem téríti észre.

Megy a lárma felé kandi pillantással,
Három óriást lát birkozni egymással.
Kérdezé okát e szörnyü versengésnek,
És a felelettel ők sem sokat késnek.

Három fiai ők egy elhunyt atyának,
Most éppen az ősi kincsen osztozának.
Argyrust hívák fel, mondjon ítéletet,
Melyik kincs közülök kit s miként illethet.

Saru, palást, ostor, s kincsek valának,
Oly csodás erővel biró hagyományak,
Hogy a ki azokat felölté magára,
Elrepülhet merre a lelke kívánja.

Ezek egymás nélkül semmit sem érnek;
S még egy nagy baja volt a három testvérnek,
E bűvész kincs titkát a középső tudta,
S a repülőt földre csak ő szállithatta.

Felkérék Argyrust vegye fontolóra,
Ezt az egész ügyet, és fordítsa jóra:
Hozzon, mint királyok magzatához illik,
Olyan ítéletet, és ők elismerik.

Jól van, szólt Argyrus, csak figyeljetek rám,
Három hegy van kelet, dél és észak táján,
A ki hamarább megfutja e hegyeket,
Annak ítélendem ez ősi kincseket.

Az órjasok rögtön futásnak eredtek,
A királyfi összeszedé a kincseket:
A sarut s palástot felölté magára,
Kezébe vevé az ostort, s felkiálta:

Hip, hop, bűvös kincsek, ősi hagyományok,
Repitsetek engem hová régen vágyok.
Repitsetek el a föld azon tájára,
Hol rátalálhatok Tündér Ilonára.

Repült a királyfi magasan a légbe,
Ámde a középső óriás beérte:
Leszállítá őt a messzi magasságból,
S mindent vissza vett az ősi hagyományból.

A királyfi búsan szét nézett a tájra,
A hová reptiből kénytelen leszála:
Egy vad rengetegben ált ő csak magára,
Hol egy utat látott, mely nem rég volt járva.

Elindult az úton s megy nagy sűrűségbe:
Végre egy kőszikla s vár tűnik szemébe.
Kandian tekintget e tündöklő várra,
Melynél bajosabbat szeme még nem láta.

A meredek szirton a vár büszkén állá,
A vár alatt egy kert nyult el messzi tájra,
A kertben patacskák s tótükrök ragyogtak,
A vizek partjain rózsák mosolyogtak.

Mig így szerteszéjjel álmélkodva nézte,
Egy tündér leányka közelit feléje.
A lány a királyfit ismerősen nézi,
S elszalad sebesen amint megismeri.

Hű cseléde volt az Tündér Ilonának,
Elfutott hogy jó hirt vinne asszonyának;
De midőn Argyrus jöttét elmondotta,
Felgerjedt asszonya a lányt arczul csapta.

Mért hazudsz te nekem hihetetleneket,
Csalfa reményekkel mért gyötröd szívemet?
Mért beszélés nekem szép Argyrusomról?
Kit rég elvesztettem örökre, tudom jól.

Újra két nő cseléd fut be lelkindezve,
Argyrusnak hírét hozzák örvendezve.
Ilona egyiknek sem hajtott szavára,
S mint első cseléde, mind kettő úgy jára.

Végre a sok hirre mégis nyugtalan lett,
Keble belsejében volt egy előérzet:
Mesének képzelte mind a mit mondának,
Mégis elejébe indult mátkájának.

Argyrus épp akkor lépett be a várba:
Táncolni kezdett a sziv szép Ilonába,
Nem tudott szólani csak sirt és nevetett;
Argyrus ölében, csókjai közepett.

Látom, szólt Ilonka, a király fiához,
Hogy te végrehajtod, mit szived határoz,
Látom hogy derék vagy, hű és rendületlen,
Hiszem már hogy üdvöm fellelem szivedben.

Jőj kies váromba, légy otthon házomnál,
Öltözz újra, és ha fáradt vagy nyugodjál.
Enyhítsed éhséged drága gyümölcsökkel,
Csillapítsd le szomjad töltött serlegekkel.

Nem, szép szerelmesem, nem kedves Ilonám,
Addig át nem lépek fényvárad kapuján,
Mig nem esküszöl meg angyal szép szemedre,
Hogy enyim leszesz már ezután örökre.

Tiéd vagyok édes, még ma legyen nászunk,
Hiszem hogy egymásban mindent feltalálunk:
Szerelmet, jóságot, leghűbb barátságot
S mindent a mi széppé teszi a világot.

Igy beszélgetének, s egymásra borultak,
Szerelmök virági mind-mind kiújultak;
Eltűnt arcaikról a sok könnyük nyoma:
A ki hiven szeret, nem bánja meg soha.

VII.

Míg a szobalányok vacsorát készítenek,
A várudvarára virágokat hintnek,
Poharakat mosnak és asztalt terítnek,
Czimbalmost, hegedűst, és lantost kerítnek.

A szerelmesek a kertben le és fel járnak,
Nézelvén szépségét minden szál virágnak,
Szivők elmerülve volt a szerelemben,
S a szép természet is osztozott kedvökben.

A fellángolt ifju mond sok édes szókat,
Halmoz kedvesére sok szerelmi bókat,
Nem bámulja a sok virágok pompáját,
Mert lát szebb virágot Ilona arczóját.

A násznak várt percze elközelget végre,
Örömmel nyílt ajkuk hűség-esküvésre,
Boldogságuk nagy volt, mert a hit szavának
Általa is ők egymáséi valának.

Tömerdek sok vendég jött a fényes várba,
Ott maradtak mind a czifra vacsorára.
A tündér királyné fénnel volt öltözve,
Arany haja elfolyt nyakán szép fürtökbe.

A királyfi hogy ha nem szerette volna:
Mégis most előtte térde meghajolna:
Oly szép volt Ilonka tündér pompájában,
Annyi kellem rejlett égő arczájában.

S mégis elborult lón Argyrusnak arcza,
Ugy látszék szívével esze szálla harcra.
Ismeri ő külső szépségét nevének,
Ámde nem ismeri belsejét szívének.

Egy bölcs történetét forgatá eszében,
Ki fogolyként élvén ellenség kezében,
A haláltól csakis ugy menekülhetett,
Ha egy nagy kérdésre ad jó feleletet:

A feltétel az volt, hogy a törvényszékre,
Hozza magával, ki legkedvesebb előtte,
Hozza a leghűbbet, a legigazabbat,
És ha felbosszantják a leggonoszabbat.

A fogoly kezére vette fiacskáját,
Maga után inté kedves hű kutyáját,
Nejét sem hagyá el, karjain vezette,
Igy jelenék meg a birák közepette.

Fiam legkedvesebb, szóla a bíráknak,
És leginkább birom hűségét kutyámnak.
A férj végszavait a nő zokon vette,
S panaszok közt könyét hullatni kezdette.

Ezt látván a férfi nejét arczul csapta,
Lábaival ebét durván félrerugta;
A nő felsikolta: gyilkos jaj megöltél,
Boszuállást kérek, ím foly rólam a vér.

Mig a nő ekképpen kérte a bírákot,
Az eb hizelegve gazdájához mászott,
Mig a nő férjére vér-boszut kiálta,
Az eb bős urának lábait nyaldosta.

Birák, monda, ugyan hamar megmútattam,
Hogy leghivebb az eb, s mily gonosz az asszony.
Szóla a bölcs fogoly, s a birák egy szájjal,
Megelégedtek a férfi válaszával. ...

Ilyen nőm ne legyen gondola magában
A királyfi mély elandalodásában,
S e szempillantásban égő arczczal néze,
Az asztalfőn ülő bájos hitésére.

A vendégek vidám kedvvel ittak, ettek,
Tángyérok zörgének, poharak csengettek;
Egyszer csak Argyrus mint egy önfelejtett,
Ilona arczára egy kézcsapást ejtett.

A násznagy zavarral néz a szép arára,
Kinek lángtól égett angyali orczája.
Ámde nem panaszlott, köny-csepp jött szeméből,
Azt is elrejtette szép vőlegényétől.

Argyrus a dolgot félbe itt nem hagyta,
Ilonát másodszer ismét arczul csapta:
Mélyen fájt azon tett a kedves arának,
De szelid ajkai most is hallgatának.

Mintha tréfa volna az, mit Argyrus tett,
A megsértett ara színlele jó kedvet,
S mondá: ő elnézi Argyrus szeszélyét,
Ne zavarja fel a vendégek kedélyét.

Ezzel a királyfit meg nem térítette,
A mit kétszer megtett, harmadszor is tette.
A tündér arának vesztve lőn türelme,
Felszökelt székéről s szóla hangemelve:

Kétszer békén türtem gorombaságodat,
Te nem méltányoltad alázódásomat,
Meggyaláztál engem, kinomat se szántad,
Válnunk kell bár milyen hűn érzek irántad.

Kedvesem bocsáss meg, szólt Argyrus hévvel,
Te az én próbáim nagylelkűn tűréd el.
Most már megkísértem igaz hűségedet,
Megpróbáltam szelid eltűrő lelkedet.

Meglakoltatálok, mert hirem hallottad,
S kik hírem megvitték, őket arczul csaptad.
Ha te nem adsz másnak mindig igazságot,
Tanuld békén tűrni a méltatlanságot.

Meggyőződtem most, hogy boldog leszek veled,
Gorombaságomat tudom hogy elnézed.
A te életednek szived a virága,
És a szelid szívnek nem tart boszusága.

Igy szólott Argyrus... kedves szép arája,
Megbocsátó szívvel hajolt hő karára.
Hűséget esküdtek újból is egymásnak,
Életük végéig boldogok valának.

E rege ős alakjában a középkor minden népe közt mint közös tulajdon volt elterjedve. Görgei Albert dolgozta ki azt magyarban legelsőbb, mely dolgot azonban már nem kapható. Útána Piskolti Istvánnak jött kedve hozzá 1781-ben, amint Olaszországban katonáskodnék. Mit adtak e dolgozók hozzá, már ismeretlen. Jelen alakjában sok van benne, melynél fogva az erdélyiek e rege szinpadát Erdélyben keresik.

Az erdélyi versio szerint a rege ott kezdődik, hol Dácia Rómát Domitianus alatt megadóztatá: ez az arany alma minden éjéni eltűnése. Az arany alma megőrzése: az adófizetés lerázása. Tündér Ilona keresése azon esemény, miszerint Trajánus Dáciiára jött, de első harczában a tündér szép Dáciát birni nem sikerült; azonban második hadjáratában tökéletesen meghódította.

Itália krónikáiban jövéen legelőbb elő, látszik rajta azon önhitség, mintha Róma provinciájává lehetni, a népek dicsőségnek tartották volna: s mintha erre Dácia tündér leánya ohajtozott volna. A nász alatti arczcsepások nyomát látjuk a történetben, azon lázadásokban, melyeket a dákok elpróbáltak s mindannyiszor vereséget szenvedtek.

Még csak azon megjegyzésünk van, hogy Tündér Ilona neve Tindaris Ilonára, vagy is Homér énekei tárgyára a szép Helena görög királynéira emlékeztet, ki Trója pusztulása után vissza jött ugyan férjéhez Menelaushoz, de annak halála után Rhodos szigetére egy rokonához vonta magát, ki őt kivégezteté, s a rege szerint, mint szépség remeke virággá változott; vagyis mint a mi regénk tartja, tündérré lett, s Erdélybe vonta el magát.

A vár, melyet Tündér Ilonáénak tart a nép, a Fejérvár mellett magasan felnyuló kecskekő csucsán feküdt, mely vár a magyar királyok alatt még áll, s kecskés-vár név alatt jön elő. Ki építetté, homály fedi; annyi bizonyos, hogy 1272-ben már királyi vár.⁴

⁴ L. eredetijét ponyvairodalomban ily czim alatt: Historia egy Argyrus nevű királyról és egy Tündér szüzeleányról, mely mint minden régi népköltészet sok helyt porias lévén, Dozsa Dániel barátomat kértem fel újabb átdolgozására, ki a hol csak lehetett Piskolti menetét megtartotta. L. felebb 12-13 lap, L. Benkő gen. Transilv. 16. l. L. gr. Kemény József: Nemz. Társalk. 1830. 47. sz. Toldi, Pesti Napló 1854. 7. sz.

A TORDAI TÜNDÉR VÁR

Tordától nyugatra, a város mellett, a Salinae nevet hordott római várhelyen túl a más hegyfokon, az Aranyos vizére szőlőhegy néz le, melyet mai napig Tündérnek neveznek. Felette vár nyomai maradtak fen, melyet a dákok Dierna nevű vára helyének tartanak. Regéje így hangzik:

Volt egy hatalmas király, s annak egy fogadott fia, ki arra kérte atyját, engedné meg, hogy ide várat építtessen, s az apa beleegyezett. A fiú megkezdte a vár építtetését, s hét év múlva be lőn végezve. Ekkor már arra kérte, hogy lakhasson önmaga e várban hét évig, míg kipiheni magát. Az apa ebbe is beleegyezett. De a fiú visszaélt a király jószágával: a nyugalomra szánt hét évet arra használta fel, hogy titokban katonákat gyűjtött, a várat felszerelte, védelmi állásba helyezte; s a kitűzött hét év múlva egyezményöket megszegve, nem adta által a várat apjának, nem költözött ki belőle.

A király felbosszankodik, az engedetlen fiú ellen hadat viszen, a várat ostromolni kezdi: de a védelem oly makacs volt, hogy hét évig vívta a falakat, s mind hasztalan. Már csaknem vissza akará fordítani a vártól katonáit, midőn cselet gondol ki: a várbeliectől egy pár galambot kérete a várbeliek vitézsége emlékéül, mit azok megadának, de vesztökre, mert a ravasz király egy szeles napon a galombokat gyúanyagokkal megrakva a várba visszaereszté, a vár meggyult, s a védőknek el kellett a várat hagyniok. Ekkor az ostromlók a lángba borult vár alatt megtámadák s az utolsó emberig felkonczolák őket. Így lőn vége a Torda melletti Tündér-várnak.

Ugy látszik, e regében Decebal, dák király bukásának végső epizódja van felvéve, Decebal első legyőzetése utáni azon békepontok, melyek szerint Decebal várai lerontatását kötelezte; de nem teljesítvén, Trajanus ismét haddal jött reája, s csellel és fegyverrel e várat is kézre kerítette. Mert azon szóhagyomány, mikép Decebal e várból rohant ki végső csatájára, mai is ajkon forog.⁵

⁵ Kútfő: A nép ajka.

FIRTOS ÉS TARTÓD.

Hol Korond szép fürdője áll, a völgy felett, két hegycsúcs emelkedett ki. Mindeniken várrom, mindeniken agg bükkök sötétlenek. A két hely neve: Firtos és Tartód.

Mikor Erdély földét még ős tenger borította, s hullámai közül alig emelkedtek ki legmagasbb hegyeink: Firtosan már tündérek laktak.

Firtos a jó szellemek tündére volt. De minthogy e föld a jót rosszal vegyesen termi, vele átellenben Tartód lakott, a rossz szellemek egyik tündére. Két szép nőnek mindig szűk ugyanazon vidék. S mint mikor több nap ragyog az egen, két mellék napnak udvar-szivárványa mindig visszason áll egymáshoz: ugy e tündérekkel sem lehetett máskép.

Firtosnak szép gondolatai, remek művei valának: Tartód mint pulya lelkek szoktak, mindent utánozott. A mit amaz birt, azt neki is birnia kelle.

Fejlett a káosz, Firtos elhatározá, hogy várat fog építeni magának. Össze gyűjté tündéreit, s tudtokra adja, hogy gondolatának ma létesülni kell. Tartód megtudja, ő is ki mondja egy vár építését, s megizeni Firtosnak, mikép ő nemcsak hogy szebb várat építend, de egyszersmind oly sebesen fogja végrehajtani hogy éjfél előtt még időt nyerend Firtos várába menni, s várának szegletkövét kifeszítve saját várába vihetni.

A szelid lelkű Firtos nem irigylé társnéja vágyait: ő azért az építésről le nem mondott. De hogy büszke feltételében ne boldoguljon, a vidék legnagyobb kődarabjaiból rakatta le vára szeglet köveit.

Firtos vára éjfélfelé pompában ragyogott, építője eléggülten legelteté rajta szemeit. S örvendezze, hogy ellene gúnyos terve dugába dőlt. De keveset tarthata öröme, imé tündérek repülnek várába, élőkön Tartód.

Egy pillanat, s az új vár roppant szeglet köve ki vala döntve; s két tündér vasrúdon karára emelve, repült vele, Tartódvára felé. Útjuk Korond felett vitt el. S már örvendeztetek reptőkben a sikernek, mire Korondon a kakasok megszólaltak éjféltre.

Éjféltre fogadta volt Tartód, hogy beérend a közel várba. Szóla a kakas: a vasrúd ketté repedt, a követ leejtették.

S Tartódnak, mert fogadását túlfeszítette, lakolnia kellett. Nem volt elég, hogy fogadását elvesztette: az istenek büntetésből várát is összeronták. Mire visszatért, napi munkájának csak romjait találta.

A székelőföld e két várroma ma is fenn áll. Tartód maradványa a fenyvesek közt, szép rom, alatta szakad a Tartód vize a Küküllőbe. Kié volt később? lakták-e vagy nem? nem szól a történet. A Firtost egész korunkig használták; míg 1773-ban az elüldözött Jézuitáktól a szent Ferencziekre szállott. De a szerzet csak hamar bele unt a felhőkkel szomszédságba: a várból leköltöztek, felhagyák. S ma már egészen rom.

A szegletkövet a nép most is látja Korond határán. Egy nagy kő hever ott, mint mondják, olyszerű, mintha fúrva lett volna.⁶

⁶ Népmonda után: Erdély Régiségei 185. lap.

HÁROM TÜNDÉR

Ismeritek a tünde tájt,
Nyílt völgyivel a szép határt,
A harctól szentelt téreket,
Az égre nyúló bérczeket?

Ott, hol a szög Maros foly el,
Tündérek földe volt a hely.
Ők alkoták a bérczeket,
Ők rendezék e völgyeket.

Illették a kőszirtokat,
Keblökből hús csermely fakadt.
Virággal önték el a tért,
S a táj egy édennek felért.

Hunyad regényes bércein
Három tündér-leány lakott,
Szebb három angyalt még e föld
Teremtője nem alkotott.

Három heglánczot laktak ők,
Tündéreknek sergivel,
Mind három a legbájosabb
Vidékeket foglalta el.

Egyik Dévának bércein
Emelte fel fénysátorát,
A második lakásául
Birá a szép Boldogfalvát.

A harmadik a szög Maros
Jobbján laká a bérzi tájt.
Mind három szép tündérleány
Gyönyört csak egymásban talált.

Együtt valának szüntelen,
Zenék és vig tréfák között,
Körükből bánat, gyötrelm
És minden gond kiköltözött.

Amint szeszélyök készteté,
Rontanak, újítottanak;
Az ég mindig segélyezé,
Ha valamihez fogtanak.

Boldogfalvának szelleme
Egykor ekképen szól vala:
Építsünk szép emlékeket,
El nem veszendőket soha.

Én hogyha istenem segít,
Ma alkonyig állittatok
Egy oly fürdőt, minőt soha
E földtekén nem láttatok.

És én - a bájos dévai
Hegyek tündére folytatá -
Páratlan várt építettetek,
Ha isten is segít reá.

Ha segít az isten, ha nem,
Igy végezé a harmadik,
A legszebb várt építettetek
Sziklámra ma alkonyig.

Igy szólva gyorsan szétoszolt
A három szép tündér-leány:
Két vár s egy fürdő tündökölt
Az elbeszél nap alkonyán.

Szép volt Kalánnak fürdője,
S Dévának vára fényben állt;
De mégis egy sem érte fel
A bájoló Aranyi várt.

Mindenki elbámult azon
Midőn reá esett szeme,
Magát a két tündérleányt
Bájolta a vár kelleme.

Segélyül istent hittatok,
Szólott az új vár asszonya,
Nekem az ég segélyire
Szükségem semmi sem vala.

De várom fényes és erős,
Évezredek korán túl él,
És becsben is több értékű
Kettőtök építményinél.

Eljött az éj, utána a
Bérczen kiszállt a napsugár;
De a Maros jobb partjain
Nem fénylik az Aranyi vár.

Szétszórta azt egy bőszi vihar,
Hogy kő alig maradt köven:
Magát a szép tündér-leányt
Széttépte a duló elem.

A várnak helye most is áll.
Multjáról a nép ajka szól:
Ki gúnyolódva megveti
Az ég hatalmát, meglakol.

Miket e rege tündérek által épített, úgy látszik római művek. A Dévai vár maig fennáll. Míg a forradalomban fel nem vetődött, benne várórség lakott. A Kaláni fürdő egy szikladombba bevéselt meleg fürdő; nevezetes hagyománya a régi kornak. Az Aranyi várnak ma csak alapja látszik, legyalulta az idő.

DETONÁTA.

Ha e világ az isten temploma,
A Detonáta benne orgona:
Ez órjas orgonának sípjai
Felhőt verő bazalt oszlopai.

A messze nyúló heglánczolatok
A nagy templomhoz méltó karzatok;
S az ormokon zugó szél zengzete,
A természet vallásos éneke.

Midőn az óriások nagy hada
Megtámadá Erdély tündéreit,
És várat vár után lerombola,
Le a tündér-haza fénytermeit:

A tájon hol most Lupsa falva áll,
Tanyát vere egy óriás vezér;
Vad-állat volt ez ha tündért talált,
Az hasztalan esenge életért.

A tündér-nép élő lakóinak
Ezen vezér nagy borzadalma volt,
Ők a bércek közé vonultanak,
De e miatt nem nyughattak seholt.

Az óriásnak volt egy hős fia,
Erőben dús, de szívben is nemes,
Sok harczokon a bátor dalia
Lett hősi hírre érdemes.

Most itt lakott a győzelem után.
De a magányt megunta szerfelett,
Megszokta a bajt s küzdést a csatán,
Vadászni kezdé az ősz bérceket.

A szenvedély ragadta mint az ár,
Ha szólt kutyája s kürtje harsogott,
Ha rohanó belénnyel bajra szállt,
Csak ilyenkor ért egy egy jó napot.

Dalkárnak hitták ezt a bajnokot,
Szép volt, feszültek arcza ízmai;
Sok óriás leányt meghódított,
Bár senkit sem kívánt hódítani.

Kedvese csak a kard s tegez vala,
Szerelme tárgya a levente név;
Nem ismeré, nem érezé soha
Mi a kebelben a szerelmi hév.

Egykor a mint vadászva mind tovább
Ragadta őt a vívó szenvedély:
Lakától messze, elzárt tájakon,
Borult reá a felhő lepte éj.

Fáradtan dült le, és kutyáival
Enyelgve a homályban megpihent,
Midőn közel egy gyenge tűzsugár
Mint bolygó fény előtte megjelent.

A fény után szelid szép hárfahang
Ragadta meg az ifju bajnokát,
Hallott ezer hangot a harczokon,
De nem soha ily édes hangokat.

Felpattant, s arra tartta egyenest,
Amerről őt a lány dal ihleté,
S kit láta ott? egy égi szellemet:
Egy tündér-lány hárfáját zengeté.

Alig repült egy kurta pillanat:
Az ifju hős a lány előtt vala,
A tündérhölgy rémülve felriadt,
Ijedtség ült ki bájos arczira.

Ne félj tündérlány, szólt az óriás,
Nem bántalak, nem is vétél nekem;
De termeted nyúlánk, mint tói nád,
S gyönyörködik benned az én szemem.

Tudod mikor a kúrhang megriad,
S a férfiban forrong a harczy vér:
Szemed nem szól, s mégis pillantatod
Hozzám mint a kürt hangja ugy beszél.

Jó ifju, szólt a szép tündérlány,
Te fáradott vagy, jöjj hozzánk s pihenj;
Egy álom majd újult erőt adand,
Ha megpihensz hajlékunk csendiben.

Az óriásnak kedvesen esék
A kellemes leány minden szava.
Követte őt, de vágyok kergeték
Minőket nem érzett soha.

Az álom elfutá az ifju párt,
Ily égető tűz közt ki alhatott?
A szerelem, mint szétfolyó tűzár
Lángszárnyival fölöttük átcsapott.

Dalkár és Okna lánggra gyultanak,
Szerették egymást olthatatlanul;
Ki volt az ifju párnál boldogabb?
Szivök még tiszta volt, szerelmök új.

Dalkár gondlepve tért szülőihez,
És atyja megsejtette érzetét.
Szeress fiu, így szóla egykoron,
Csak tündért ne, népünknek ellenét.

Szakállára megesküdt ősz atyád,
Hogy mindenütt, akit előtalál:
Megöli a tündérek fajzatát,
S a hősnek eske szent feltéte áll.

Csirájában ekként eltiltva volt
A lelki vonzalom a pár között;
De hol van az erő és hatalom,
Mely úr legyen az érzelem fölött.

Dalkár gyakorta a vadászatot,
És Okna mindig kedvesére várt,
S az ifju mért keresne vadakat,
Midőn a bércz között angyalt talált.

Egykor várá őt újra a leány,
De kése a hős ifju hosszason;
És lát a lányka durva képeket
Előnyomulni a köszirtokon.

Sok óriás foga körül a lányt,
S egy durva kéz ragadta mellbe őt,
Nem volt kegy s irgalom arczulatán...
Vérben hever Okna a bős előtt.

Dalkár jött, s látva hölgye gyilkosát
Véres karral a holt leány felett:
Reá emelte sulyos kardvasát,
És sujta: s a lánygyilkos elesett.

Az elhunyt ah! saját bős atyja volt,
Ott hörgé vérében végátkait;
De fia minden átkot visszaszórt,
Őrült leve nem bírta kínait.

Orditozott mint felbőszült belény,
Hangjára zúgó mennydörgés felett...
Megnyilt a föld... s tűzszóró keblibe
Ifjat s leányt egy percz alatt lenyelt.

A köszivü ősz óriás vezér
S hada a tűz között megdermedett;
Kővé vált testeikből ottan a
Szép Detonata szírt emelkedett.

A Detonáta Erdély szépségeinek egyik drága gyöngye. Egy bazalt oszlopokból emelkedett hegy ez, Erdély nyugoti havasos fenyvesei között. Eleje lesülyedett, fenmaradt része egy óriás orgonához hasonlít. E bámulandó oszlopok négy hat szegletű oszlopokból összeforradva, 200 ölre nyulnak fel a föld felett. Ott fejérik az oszlopszat oldala, s lábainál eltörpül a fenyő, eltörpül az ember-ész, s nem győzi bámulni a természet csodajátékát.⁷

⁷ L. Szathmáry P. Károly Erdély képekben II. 6. l. Erdély Ritkaságai 90. l.

TARKÓ

Csik és Gyergyó közt északkeletre
Egy vadon hegyláncz vonul keresztül:
Felette tar kőszirtormok állnak,
Innen néz le a Tarkó keletről.

Mint a templom orgonája nélkül
Ékveszített, s szinte pusztá volna,
Ugy a Tarkó szirt-homloka nélkül
Gyergyó, a szép kerek hegyi róna.

Szép tájék ez, hajdan a tündérek
Országának volt kedvelt vidéke,
Ott a szirten fénylett Tarkó vára,
Félvilágig látszék fényessége.

Ott élt Tarkó, a tündér-királyné,
És szívében őrze lángszerelmet:
A Feketetenger, hű jegyese,
Minden éjjel szép várába termett.

Föld alatt jött, titkos volt az útja,
Titkon dült ölére angyalának;
De megsejté a Szentanna tava,
S fenhangon kimondá a világnak.

Tarkó, a kis jó tündér királyné,
Hosszu könnyel virrasztott várában,
Arcza halvány lőn bús szégyenétől,
S majd hogy meg nem halt gyalázatában.

Észrevette búját hőn szerette,
És így szóla felhevült kebelével:
Hagy föl, szépem, gyászos bánattal,
Hagyj föl, kedves, a hosszú keservvel.

Megnövék már, önállásu lettem,
Szándékomnak más nem áll útjába:
Esküdjünk meg, legyünk nő s férj ketten,
Kérjünk áldást szívünk hajlamára.

Értted égtem, értted olvadoztam,
Felserdülve ifju szép koromra;
Mindig forró szívvel vágyakoztam
Angyal-arczu tündér birtokodra.

Tarkó ifja meleg vallomását
Lángoló szív- s érzéssel fogadta;
Nem titkolta keble vágyódását,
S igen szavát nagy örömmel adta.

Nagy menyegzőt tartának, szerelmi
Nászfrigyökre fényes szirt-lakukban
A világnak minden fejedelmi
Háznépestől megjelentek ottan.

Mily szép volt a vőlegény s arája,
Emberajk nem tudná elbeszélni.
Öltözetjük ragyogó pompája
Képes vala mindent elbűvölni.

Vigan éltek, vigan mulatoztak,
Sokszor adtak fényes lakomákat,
És ha gyakran jó kedvre fakadtak,
Megvendéglék az egész világot.

Századon át éltek boldogságban,
Hűn szeretve egymást mindvégiglen;
Tündér Tarkó boldog szirt várában
Csak a bánat volt még ismeretlen.

Új tanácsa lőn az örök lénynek,
Hogy végezze a földgömb ügyében.
Zürzavarba dönté a világot,
Hogy mindennek más alakja légyen.

Tarkót hagyá itt a bércki tájon,
A kies Csik s Gyergyó közepette;
Ámde férjét távol földhatáron,
A Pontushoz eltelepítette.

Alig ért el a Feketetenger
Istenektől megjelelt helyére,
A szép Tarkót két iker gyermekkel
Áldá meg a szerelem nemtője.

Szépen serdült a két szőke gyermek,
A tündérnő lelki örömére;
De férjeért ölték a keservek,
Sok könny szállt az özvegy bús szemére.

Serdülvén a gyerkek, az anyának
Néma könyét olykor észrevették;
Kérdezgették okát bánatának,
Mignem azt elvégre átértették.

Mind két ifjat vágy kezdé gyötörni,
Hogy atyjoknak lakát fölkeressék;
Bár a földnek keblén kell áttörni,
S útjuk hosszú, mint a végtelenség.

Tarkó őket nagy feltételökben,
Nem gátlá bár búsan vált meg tőlük,
Gondolá, hogy van erő szivökben,
S ha elmennek, jó hirt hall felőlük.

Fájdalom közt váltak el egymástól,
Mint anyától jó fiak szokának.
Arczuk ázott a könnyhullatástól,
De reményben boldogok valának.

Az O l t, ifju gondatlan hevében
Törni kezdte völgyön bércezen át;
M a r o s pedig kerülve, sik téren,
Vélte sokkal biztosabbnak útját.

Látván anyjuk, kedves két fiának,
Czélja már is kettős útra válik,
Egyesülés! kiálta utánok;
Szétszakadva nem éltek sokáig.

Hasztalan volt a szülőnek gondja,
Az O l t hetyke hangon felsikoltott:
Gyors vagyok én, bátyám lassú, lomha,
Ő kövessen, én töröm az útat.

Az anyának nem volt már mit tegyen,
Bűvös varázs vesszőjével sujta:
Két folyó lett az iker gyermekből,
Igy indultak el a hosszú útra.

A szép Tarkó bús előérzettel,
Néze-néze hosszason utánok,
Mig a gyerkek vas-feltételökkel,
Két vonalban útnak indulának.

Nem csalá meg Tarkót rossz sejtése:
A Marosnak kezd gyengülni árja.
Mignem végre bár nagy volt küzdése,
Ráakadt a bujdosó Tiszára.

Vigy el engem, szög folyó, atyámhoz,
Látom arra tartasz habjaiddal;
Fáradságod, hidd el, meg nem bánod,
Dús atyám eláraszt jutalommal.

Elviszlek jó ifju a Dunáig,
De le kell itt mondanod nevedről...
A Maros küzd és haboz sokáig,
Végre enged, mert fogy erejéből.

Igy érének ketten a Dunáig...
A Duna már életét kívánta;
Mit volt tenni engedett reménlve,
Hogy tán atyja keblén lesz jutalma.

Ez alatt az Olt rohanva tünt el,
Gyors futással egy szép rónaságon;
Ámde órjas-nagy hegy lánczokat lel,
S útja megtört a végső határon.

Éveken át küszködött szüntelen,
Nem találva még segélyt se ottan;
Érezé, hogy útja törhetetlen,
Mégsem lankad ő az akaratban.

Végre Verestoronynak tájékán
Útat ronta nagy viaskodással;
És rohant, de összezúzott teste
Elgyengült sok bukdácsolással.

Vánszorogva ment a rónaságon,
S halát hörgést hallván a közelben
Ráismer ott bujdosó bátyjára
Véghangjában, halálhörgésében.

Ő maga is a roppant folyónak
Árja közt lelé fel végnyúgalmát;
Nem hívének az anyai szónak;
Nem hívének, s úgy vevék jutalmát.

Jó nemzetek, ti kik elveszéték,
Áldás szálljon sírotok éjére!
Jó nemzetek, akik még leheltek,
Gondoljatok e gyászos regére.⁸

⁸ E regét legelőbb Móricz Károly közölte a Nemzeti Társalkodóban. (1837. II. 365. l.) Versbeni alakját Dózsa Dánieltől nyerte (Erd. Ritkaságai 32 l.) Még csak azon megjegyzésem van, hogy az Olt és Maros Tarkőröli eredetében földiróink nincsenek még tisztában (L. Erd. Statistikája Lenk után 30.-31. l.) Hon és Külföld 1848. 33 sz.

A BÁBA-KÖVE.

Brassó mellett a Királyköven az ősidőben tündérek laktak, s az utolsó tündér egy felséges szépségű leány vala.

Viszont a Feketehalmon, hol a sziklacsúcs maig is várszerű szegletekben végződik: lakott a fekete királyné. A királynénak fia volt, anyjának minden öröme.

A fiu kifejtett, ki benne a szerelmi vágy. S nagyravágyó anyja odairányzá hajlamát, hogy elég merész lett önkörén tul, a tündérek fényvilágába törni be ábrándjaival. Meglátogatta a királykői tündérleányt, s halálba beleszeretett.

Az anya előre örvendett, hogy ember vagy óriás létere tündérekkel jövend rokonságba! fiát mind jobban hangolta.

A fiu szép is volt, mennyi király-leány mind boldognak érezte magát egyetlen mosolyával. Azonban a tündér-leány csak szívesen látta őt unalmában, de iránta mit sem érzett. A királyfi, nem vette észre a magas kör finomságát fellépett, kezét ohajtá.

A leány sértve vette magát, s hogy egy csapással vissza útasítsa, kimondá mikép nem szeretheti.

A királyfi nem birta azon büszkeséget, mi egy férfit illet. Epedett, tovább ábrándozott. Naponként eljárt a tájra, hol legalább az ösvény mohát érintheté, melyen szerelme ellebeg.

Napok, hónapok, évek teltek: a fiu hervadott. A királyfi anyja ismerte a füvek búbajos erejét, varázs lelkekkel volt szövetségben: fiával mindent elkísértett: de semmi sem sikerült, s fia bánatában megholt.

Az elkeseredett anya ezért üldözőbe vette a szép tündérleányt. A leány futásban kerese menekülést; de a vén banya utolérte, s bűvös tudománya által e kőbálvánnyá változtatta.⁹

A nősobor alakú szikla, mit a nép Piátra-Bábuluj név alatt ismer, most is ott van Fogarasvidéken, Vajdarécse határán.

⁹ Népmonda után: Erd. Ritkaságai. 43. l.

A CZIBLESI TÜNDÉR KERT

Ki ne ismerné a hóvonalat verő Cziblest, hazánk északkeleti határán, gyalog fenyő bokrokban vesző fenyveseivel? Minden ismeri; de annál kevesebben tapodták csúcsát, s gyönyörködtek a természet e tündér kertjében.

Ki e csúcson, majd 6000 láb magosan a tenger felett, a medveadászat gyönyöreit kipihenni itt egy napot töltött, látta itt feljöni a napot; látta a ködtengert lábai alatt; majd a köd elszárván, látta Máramaros felől előállni a délibábot, városokat, folyókat, tündér kerteket mutatva fel ködfátyol képekben, s látta lábai alatt cikázni a nyári meleg által felbőszített villámokat: csak az foghatja meg hogyan lakhattak itt tündérek, hogyan maradhatott itt egy kert maradványa, mit a nép maig varázslók, tündérek kertének (gregyina vrezsitorilornak) nevez.

Itt a vulkáni torlatok között, pár száz lépésnyi sima tér zöldell, mi egresfa, veresszőlő, izlandi moh és édes-gyökér bokrozatokkal s a legpompásabb mezei virágokkal van tarkázva; mintha valaki kertté alakította volna.

Szeptemberben, midőn e virágok nyílása bekövetkezik, a legmeglepőbb látvány kerül szemeink elé.

Ki rendezte e tündér szép kertet, természet vagy emberi kéz: senki se képes megmondani. Csak a rege beszél már felőle: tündéreknak tulajdonítja, e tündért Cziblesnek, az irástudók Cibelenek nevezik, s azon hiedelemben élnek, hogy Róma itteni birtoklásával Cibele a mythologia e szép istenasszonya egyik még szebb papnéja vonult ide, ki a vad természet magányában e csoda kertet alkotá magának.

Bár mint legyen Cibles neve Phrygea Cybelus nevű hegyére emlékeztet, azon hegyre, melyre Cybelet apja az ottani király, mert nem fia született, kitette volt, hol oroszlányok szoptaták, míg a pásztorok feltalálták.

Egyébiránt Fejérvár mellett is van egy hegy, - Bilak - melyen az orvos-füvek oly buján teremnek, hogy a néprege azok oda ültetését valamely hercegnőnek tulajdonítja, az ősidőből.¹⁰

¹⁰ Ha jól emlékszem így beszélt el egykor a vadászat nagy kedvelője, a minden hazai szépnak és jónak meleg-keblű terjesztője mlg. Ujfalvi Sándor úr. L Erdély Ritkaságai 54. 86. l.

AZ ERDŐK LEÁNYA.

A Meszes alatt, mint az út Vármező felé visz, az erdőben van egy forrás, szép helyen, kedves kellemetes vízzel.

A nép e kútnak szépítő s gyógyító erőt tulajdonít, egy nemét Junó azon forrása hatásának, melyről ártatlanságát mindannyiszor visszanyerte.

E forrás egy tündéré, kit a nép erdők leányának (fáta paduri) nevez, ez egy ismeretes lény örök ifjúsággal, ragyogó szépséggel, ki mintegy Dianna Hellas erdeiben, aként fürdik e forrás szépítő vizében. A nép látja, ismeri őt, legalább úgy hiszik, s a forrás viziért messziről elfáradnak.¹¹

¹¹ Halmágyi Sándor, nép ajka után egy beszelyében szerencsésen felhasználta. Hölgyfutár 1853.

A BÓZESI FORRÁS.

Az algyógyi meleg-fürdőtől egy órára, a bózesi határon, egy savanyuforrás van. A nép hiedelem szerint e forrásba ifju szép remetetündér zárkózott; s ott imádkozik. Ki hozzá folyamodik, közbenjárója lesz, s ohajtása teljesül.

Ki szeret és nem szeretetik, ha iszik e forrás vizéből mielőtt az első májusi nap benne fürdenék: feledni fog.

Ki szeretetik és nem szeret: holdas estve ide ne jöjjön, mert villik táncolnak itt s körbe veszik őt, s el se bocsátják, míg szerelmessé nem lesz.

Midőn a forrás - esőtől - felzavarodik, ne idd, Mert a remete könyétől olyan, s csak bánatot iszol.

Midőn az estharang megkondul, a forrás gyöngyözni kezd, susogásba jó: mondják a tündér imádkozik.

E forrás vizét idegennel egy kehelyből nem isszák, mert ifju, vén szerelmes lesz egymásba.¹²

¹² Magyar Hírlap 1852. szept. 8. sz.

AZ UTOLSÓ TÜNDÉR.

A Mezőségen, Vásárhely felé, Ménes határán egy várrom mutatja magát, a Baczkavára romja.

E várat a tündérek építették és lakták sok ideig: fenn ők laktak, alant a nép. A tündér és ember békében élt egymás mellett, míg nem idővel az ember tornyot nem épít, s harangozni nem kezd: a mit a tündérek ki nem állhattak. Ebből akkora viszály keletkezett közöttük, hogy egykor a tündérek felkerekedtek, leszáltak várukból, lementek s a tornyot lerontották, hogy ne harangozhassanak.

Nem sokára elfogyott a vár ivóvize s a tündérek fénylakukban megszomjuhoztak. Senki sem akart nekik vizet vinni. Egy tündérleány korsót vesz, lejjő a kútra, meríteni akart; de nem tudott, az emberek pedig haragjokban nem akartak meríteni. Viz nélkül tére meg tehát, s a reá epedve váró tündérek majd elhaltak szomszágokban. Nem volt mit tenni: ott hagyák a várat és vidékét, s örökre elköltöztek.¹³

¹³ Népmonda után.

ÖRDÖG-PATAKA.

A Nagy-Küküllő partján fekszik Alsó-bajom, szász falu határán völgy van, benne egy kút és patak, a völgy felett szőlőhegyek.

Egykor valamikor e szőlőhegyekben dolgozott egy szász család. Mint dolgozik korszója megürült, s növendék leányát a völgy kútjára küldi vizért. A leány megy, s mint leér, a völgyben sátrat pillant meg, melyben ékszert árultak.

A szász leányok a tisztaságot és gyöngyféle ékszereket igen szeretik. Lányunk is birván a nőnem vásárlási kandiságával, a sátor felé közelget, hogy újság vágyát kielégítse. Nézdeli a fényes dolgokat, s csakhamar egy darab tetszését megnyeri; de annál inkább meg a szép leány a kalmárét.

A sima kalmár kelepczében látta vevőjét, s tudva mikép pénz nem lenne nálla, azon kedvező ajánlatot teszi neki, hogy a gyöngyökkel rakott nagy ékszert hajlandó lesz neki adni úgy, ha megigéri, mikor nagy leány lesz, érette s i l t ad. E szó szász nyelven kötelet is lelket is tesz: a leány úgy hitte, kötelet akar a kalmár. Jól van a kívánt silt megigérte, s az ékszert nagy örömmel elfogadta, elvitte.

A szép növendékből szép nagy leány lett. A szász leányok igen korán férjhez szoktak menni: e történet regénk hősnéjével is. Csakhamar szivet cserélt, s meghatározzák nászük napját, mert boldog vala.

Eljött a násznap, el a nászvizalom vendégei. Megkezdődött s folyt már a sok szertartással egybeszótt lakadalom. A leány tökéletes boldogan érezte magát. De a mint a vizalom javában folya, tombolást hall a pitvarban, kinéz, s mit lát ott, a nyalka kalmárt, ki kéjvágyó mosolylyal eljött, hogy az ékszerért neki ígért silt átvegye. A leány sebesen, mint a gondolat, szalad, előveszi a neki szánt kötelet s átadja.

Most magyarázza ki magát a kalmár, mikép tévedés van a dologban, mert egyik kötelet, a más lelket értett: s kérte elégitené ki őt úgy, miként ő értelmezi, adjon neki lelket. A leány most látta át tévedését, magánkívül volt, nem tudta mit mondjan, mit tegyen. Ajánlt volna mindent, de lelket adni nem tudott, sőt szivet sem, mert az már el vala rabolva, ki volt cserélve. Azonban a kalmár nem tágitott, követelése mind feszültebb lőn, s mire a leány kereken megtagadta: egy bűvös lendület, s ki állt előtte? az elváltozott kalmár, egy valóságos ördög.

A leány megrémülve helyzetén, sirásra fakad, berohan a násztömegbe, s elmondja helyzetét. A bölcs vének összedugák fejüket, hosszasan gondolkoztak, de mi okos ötletre sem jöhettek. Jelen volt az oláh pap, a vette magára a dolog kiegyenlítését.

Egy kakast hozat be s átadja, odaveti az ördögnek. Itt a lélek, szolt. De az ördög más lelket akart, azzal teljességgel be nem érte. A gyülekezet az ördög haragja nevedésére magánkívül lett félelmében. Az oláh pap ismét feltalálta magát.

Kezébe vett egy kalácsot, az ördög eleibe tartja, s a kalács nevében elkezd az ördöghez: ha képes vagy annyit kiállani mint én, a lelket megkapod. Jól van, kiállom szolt az ördög, halljam tehát mit szenvedtél?

Engem - szolt a kalács nevében a pap - mint magot földbe temettek, azután levágtak, később cséppel megvertek, onnan malomba kerültem, hol két kő között összetörtek, annakutána vízbe fullasztva tésztává gyúrtak; képes vagy mind ezt kiállani?

Az ördög kárörömmel mondá, mikép mindazon kínokat nevetve fogja a lélek birhatásáért kiállani.

Jól van, folytatá a pap a kalács nevében, végre pedig, mint tésztát égő kemenczébe vetettek.

Erre az ördög elpirult volna, ha fekete orczája engedé vala. Megszégyelve magát, hogy az oláh pap rajta kikapott, mert a tűzbe jutni kedvet nem érzett. Eltűnt, de ott hagyta a leánynak a tanuságot, hogy legfényesb ékszerért is könnyelmű ígéretet ne tegyenek.

A patakot, hol a sátor állt, most is Ördög-patakának nevezik.¹⁴

¹⁴ Népmonda után: Erd. Ritkaságai 248. l.

AZ ÖRDÖG KÖVE.

Oláhul piátra-drákuluj. Kőszirt a Sebes vize partján, sima tetővel: nevéről egy regét mondok el.

Szászvároshoz közel, Olápián vidékén egy ördög élt hajdonában. Mint minden ördög szerette a szép leányt. S mint hogy a lányok szeme nem igen kapott rajta, csak úgy juthatott zsákmányhoz, ha őket elrabolta.

Olápián falujából az embertelen adót egy évben sem feledte el kivenni; mindig a legszebbet ragadta el. Izlése jó volt, a falu fiatalai búsan néztek vetélytársuk után.

Egy évben Filána serdült a legszebb leánnyá, s mert szép is volt, jó is volt, a legderekabb, legbátrabb fiatal szivét nyerte meg. Andronime, így nevezték a fiut, ismerte szerelmese szépségét, féltette mint szeme fényét. De minden elővigyázata dacára az ördög mikor nem is vélné, Filánánál terem, csekély leány-kérsi szertartás után a leányt át öleli, magához karolja, hogy vigye: Andronime épen itt lépett a szobába, s hogy meglátta, a leányrabló megrugaszkodik, s szép terhével az ablakon kün terem.

Andronime se volt rest. Neki kap, s oly szerencsével, hogy sikerült az ördög lábát megragadni. Azonban mit se használt, a merész vetélytárs mind kettőjüket pehely könnyüséggel repítette setét tanyája felé.

De a két teher még sem volt oly könnyü, mint az ördög ohajtotta volna. A Sebes vize mellett egy sima tetőü kőszikla van, ott pihenni akart a kalandor, s őket letette.

A fiu kinek szerelme erőt, kétségbeesése bátorságot ada, futáshoz kezd. Megragadja vetélytársát, s birkózásra kerül a dolog. Mint a költő mondja, Isten segíti a szerelme s hivat: Andronime oly ihletésbe jó, hogy az ördög minden fogásain kifog. S egy merész lökással őt lesujtja a hegyről alá a vizpartjára.

A küzdők lábnyoma most is ott látszik a sima hegyen. A víz-parton pedig ott látszik az ördög kővé dermedve. Hihetően csodájában dermedett meg, hogy rajta egy csobán kifogott. Szobrának karjai keresztbe vannak máig is vetve.

A kősziklát maig Ördög-kövének nevezi a vidék.¹⁵

Még van egy Ördög-köve nevü kőszirt darab Hidalmáson, a Meszeshez közel, az út mellett áll s mintegy másfél öl magas. Szine fekete, s át meg át van lyuggatva.

Ezen lyukak egyikénél fogva hozta ezt egy ördög ide, a szemben lévő hegyről, várába akarta vinni; de egy vén asszony örködött felette, s midőn vinné, a falu kakasait megszólaltatá, pedig még nem volt éjfél. Az ördög hatalmának még nem ütött volt órája, a vénasszonyt üzőbe veszi, s itt utolérván, a követ reá vetette... A kő most is ott feketéslik, magánoson, távol minden ilynemü kövektől.¹⁶

¹⁵ Sieb. Volkskalender, 1849.

¹⁶ Népmonda után.

AZ ÖRDÖG KERTJE.

Nyugoti havasaink tele vannak a természet csoda játékaival. Sokat ismerünk már közülök, de az ördög kertjét még csak a nép ismeri. E fenyves sziklák rengetegében egy szikla üregről beszélnek, mely ma is meg van, alólról felragyog. Itt e szikla mélyedésben van és volt az ördögnek egy kertje. A nyílás négyszögű, felülről alá ereszkedve lehet bele jutni. Kinek kedve van Istent kísértetni, hosszú kötelen lebecsájthatja magát, s a mint leindul fog érni pokoli setétséget, e setétség után hajnalodni fog, utána megvirad, alább mind világosabb lesz, végre oly fényár önt el mindent, milyent halando ide fent soha sem lát.

A fényárban leírhatlan kert terül el, földi nyelven virágait lebeszélni nem lehet. Ez az ördög kertje.

Az ős időben történt egykor, hogy az ördög kertésze megholt. A kert közelében a gyalui határon van egy várrom, azon időben e vár épen állt, s a vár urának igen kedves leánya volt. Az ördögnek a jutott eszébe, hogy kérje el a szép leányt kertészének; el is ment a várba, de a vén kamasz nem igen tetszett a fiatal leánynak, az apának se volt kedve a szarvas vőhez: üres kosarat kapott.

Az így felbőszített ördög összeszedte minden ördögségét. Rárontott a várra: a széphölgyet elrabolta, s magát a várat is összerontotta haragjában.

Ezen hires ördögnek még más ily tette is volt. Tervei kivitelében egy baráttal czimborált. Ki ördöggel czimborál, annak ördöggé kell lenni a példabeszéd szerint. Azonban a barát még több lett, egyszer magán az ördögön is kifogott, bizonyos dologban lecsalta czimboráját. Az ördög megtudta, sziklává változtatta csodájában.

A barát alaku szikla ugyancsak a tájon, Gyalu határán Kolozsvártól nem messze, a Lesuj-pataka mellett maig is ott áll. S róla a nép fentartja a regét.¹⁷

¹⁷ Népmonda után.

RAPSONNÉ.

A székely földön, Marosszék és Gyergyó között fenyves havas nyulik el. E vadak tanyáját ember csak pár hónapig látogatja, kik nyaranként a havas bujafüvét lelegettetik. Ez erdők magányában egy szikla csúcs emelkedik ki, rajta egy várrom, melynek neve: Rapsonné vára.

A szép úrnő itt lakott, négy leány testvérével, kiknek egyikét Firénének nevezik. A vár omladványokban ott virít most is a pünkösti rózsza, mit Rapsonné rózsájának neveznek.

A szép Rapsonné imára Kolozsvárra járt. Mikor ott megkondult a templomba intő harang meghallotta várában. S míg beharangoztak, tündéres jelleme időt kapott arra, hogy bájolon felöltözzék, Kolozsvárra hajtasson, s másokkal egyszerre templomba menjen. A távolság mit e csekély idő alatt befutott, mintegy húsz mértföldnyi út.

Egykor mint ezen templomba menését tenné, a szél kocsisa fejről kalapját lefutta. A jámbor kocsis leakart szállani, hogy felvegye, de lovai úgy rohantak, hogy a mire megtudá állítani, úrnője folytatást parancsolt, mert a kalap - ugymond - annyira maradt már, hogy órákig gyalogolhat érette.

Az út melyen ezen villám kocsizásokat tette, vára mellett a Kacza tetőn, s tovább Szovátán keresztül, maig is látszik; a vár körül Rapsonné, tovább ördög útjának nevezik. Százados fák emelkedtek ki már kövezetéből; de azért a nép nem feledte el. Egy darabig látszik csak, mert az ördög a többit összerontotta.

Okot rá Rapsonné adott. Megkésztette az utat az ördögökkel, igérvén nekik egy völgy ezüstöt s egy hegy aranyat. Az út meg volt, az ördög előállt díjáért, de Rapsonné vonakodott fizetni. S mikor az ördög folyvást sürgetné, a hamis nő előlépik, hogy fizesse a követelőt: össze fogja ujjait balkezén égre emelve, e helyzetben ujjai begyére rá tesz egy aranyat, marká-ba be tesz egy ezüst pénzt. Elébe tartva az ördögnek mond: itt van mit ígértem, az arany hegy, ezüst völgy.

Az ördög e csalódásra végtelen dühössé lett. Neki rontott az általa egész Kolozsvárig elvitt útvonalnak, s Kolozsvártól csaknem e várig elhányta. Hogy egészen szerte ne dulja, Rapsonné megengesztelte, s úgy maradt meg e kis része.¹⁸

A várrom meg van, meg az említett út. Az út római mű lehet. S miként ezen havasokon több helyt tett felfedezések mutatják, e havasok egykoron a civilisatio körébe eshettek.

E vártól Korond felé egy római felirat lehet, melyről a nép azt igényli, hogy a volna reá megírva, hogy ott valahol elásott kincs van, s aki ez iratot el tudná olvasni, az reá útalná.

¹⁸ Népmonda után: Erdély Régiségei 178. l.

AZ ÖRDÖGÖK VÉGMOMLÁSA

Erdély nyugoti része Bihar megyével érintkező határán fekszik Ördöghegy (gyálu zmeilor), melyben mintegy 300 lépés hosszú csont barlang setétlik. Kívül kőhalmazok láthatók, melyek egy megkezdett asztag s összedült csűr alakját mutatják; távolabb itt a buja tenyészlet országában egy darab helyen fű nem terem, s rajta mintha két szekér kerék nyomai látszanának.

E vidéket régen az ördögök birták, emberi teremtés akkor nem léphetett e helyre, mert az ördögök mindjárt elragadták. Egy főördög lakott itt, ki egy napon pompás lakomát rendez, melyre az egész hon ördögeit meghívja. Előbb a barlang felett nagyszerű tánczot vitet véghez, azon helyen hol a fű maig sem terem. Később megjött az ördögök fejedelme is, két kerekű szekeren; az említett kerék nyomok az ő fejedelmi szekérének nyomai. Hogy megjött, az ördög társaság beszált a barlangba, hol pompásan terített asztal várt rájuk. A lakoma folyt, nagyszerű pohár-köszöntéseket vágtak; s a volt a legderekabb ördög, melyik legistenkáromlóbb szónoklatot tartta.

Mikor már a földnek nehéz volt tartani a sok bűnt, megrázkódék: felkelt az isten haragja, zápor és menydörgésben tört ki, az istennyila rájuk ront, s őket mind egy láb big lesújtja.... A barlangbeli csontok az itt elhullott ördögök csontjai.

Ugyan az nap a fejdelem csűrének is vége lett; mert Isten a csűrt össze rontá, s félbe levő asztagát kővé változtatá... s legalább e tájon az ördögök uralmának véget vetett.¹⁹

Vannak ugyan több ördögös regéink is, de ez úttal legyen elég ennyi. Itt a tündérek és ördögök birodalmát bezárva, átmegyünk az orjások és emberek rege-korszakára.

¹⁹ Népmonda után: Erdély Régiségei. 104. I. Hon és Külföld 1842. II. 226. I.

RÉKA KIRÁLYNÉ KÖVE. (440. tájt.)

A belső székelyföldről jöve, az országút egy három □ mértföldnyi erdőséget metsz át, a Rika erdejét. Belőlről közeledve, mielőtt a hegyre emelkednék az utas, az út balján, az út és a völgyi patak közt, egy három ölnyi magas és széles kődarab emelkedik ki: a követ a nép Réka-kövének hívja.

A völgy felett, magas hegyen erdők között, az ugynevezett Hegyesdombon várhely látható, melynek kies kis terén veresszőlő és egresfa: e vár - a rege szerint - Atilla vára volt, hol győzelmeit kipihente, vadászatokat rendezett, s családi örömeihez elvonult.

Kedves szép neje, Réka királyné e várban meghal. Hová temessék már most a felséges hölgyet, a volt a nagy kérdés.

Végre meghatározzák, hogy a vár udvarán levő nagy követ a hegy oldalán hengerítsék le, ahol megállapodik, oda temessék el.

Azt tevék, s a kő itt állapotott meg. Réka királynénak ide ástak sirt, s a követ reá fordíták... Az erdő emlékére Rikának, e kő Réka-kövének neveztetett.²⁰

²⁰ E regét Benkő Kállay is érinti. L. Erd. Régiségei 63. I. Új Magy. Muzeum 1853 III. f. 175. I. Jókai Nagy Naptára 1854.

LEGENDA-SZÖVEGEK.

Erdély névregéi sok legenda-töredéket tartanak maig is fen. Egy párt megemlítünk.

I s t e n - k e l e t e, így neveznek egy hegyet Szilágy-Somlyó mellett, melynek neve nemzetünk napimadására látszik vonatkozni. A hagyomány szerint, itt pillanták meg honfoglaló őseink legelőbb Erdély felett a napot; s hogy nagy munkájokban elősegitse, e hegyen áldozatokat hoztak.

I s t e n - s z é k e, így neveznek egy más hegyet a Maros jobb partján, mely Vécsre jól látszik. Fenyvesektől egészen körül van növe, s tetején szép tisztás s kristálytisza forrás. Azt hiszik, hogy őseink e hegyet is használták pogány vallásuk templomául. Azt is regélik, hogy sz. László királynak kedvenc vadászhelye volt.

Kis-Somlyó hegyén, Csik-Somlyó mellett, hol most a Salvator-kápolna áll, régen nagyon régen, mennyei lajtorja jelent meg, melyen az angyalok fel s alá jártak.

Azt is tartják róla, hogy sz. László egykor vad ellenség előli futtában, Csik más feléről, az úgynevezett Nagy-erdő tetejéről, egy ugrással ide szöktetett.

A hagyomány szerint reá a kápolnát még sz. István építteté. Mint ily hely, pünkösztben roppant búcsunak középpontja.

Fejérvár mellett régen le a Maros partjáig egy római telep nyomai látszanak, hasonlított egy elsülyedt városhoz.

Mit költött róla a rege?

Azt mondja, hogy azon időben, a mint a keresztény vallás behozatala folyt, midőn egy térítő szent küldetését végezné, s már egész népsokaságot megtérített volna, a pogány nép reájok jött s őket megtámadta.

A térítő s megtérített s jámbor nép nem bírván fegyverrel, már szinte áldozatul esnek, midőn a szent ember karjait kiterjeszti, a keresztény népet háta megé veszi, s öntestével akarja őket a veszély elől fedezni. Isten látva a jó emberek veszedelmét, segítségökre nem angyalokat küld, mert késő volna; hanem a helyet, melyen a pogányok közeledtek és álltak - elsülyeszté, annyira, hogy a keresztények meredek hegyen messzi fen maradtak.

A hely, mely fenmaradt, a mostani vár helye. Az elsülyedt hely pedig a római város helye, mely sokáig pusztán állott, míg 1714-ben a mostani vár építése alkalmából Steinville tábornok a várost régi helyéről, mely a hegyek felé feküdt, katonákkal felfereté, s ide telepítette át; s így a sülyedt város nyoma eltűnt.²¹

²¹ L. Erdély Ritkaságai 78. 37. l., Erd. Régiségei 229. 100. l.

A BÁLVÁNYOZÓK.

A székely föld közepén erdős hegyek között hegycsúcs emelte fel fejét: várrom, a hon leg-szebb várromjai egyike koronázza azt, neve Bálványos vár. A nép szerint tündérek építék, még akkor midőn a kövek lágyak voltak; s oly óriási tündérek lakták, hogy a bájos tündérleány egy pár lépéssel Háromszék rónáin termett, kötényébe mint csibéket szedé fel az ökröket, s úgy szállt vissza fel a várba.

A történeti hagyomány szerint Sándor székely rhabonbán fia Opor építette. Építette pedig hogy benne szittyá ős Isteneinek távol az emberi társaságtól nyugodtan áldozhasson; mert miként történet könyveink mondják: szt. István erővel sietett meghonosítani a keresztyén vallást; s miután Erdély hercege, Gyula ős hitéért fegyvert fogott, sz. István őt legyőzte s fogságra hurczolá.

Itt a sziklacsúcs felleg-koszorus tetején, szent bercek, sziklák és források közepett áldozgata a család Hadurnak hosszas időn át míg nem a vár biralma három fitestvérré jutott. A fiak felnőttek, szerelmesek lőnek, de a keresztyénséghez hajolt székelységből senki sem akart nekik nőt adni.

A legnagyobbik fiu egy Mike leányba szeret, egy tekintélyes család gyermekébe. A szép fiu megnyerte a szépleány hajlamát. De a leány hajlama gyakran nem elégséges a célhoz, még azon tul sok akadályt kell leküzdeni. Így volt itt is. Megkérte a leányt, de anyja mint bálványozónak keresztyén gyermekét teljességgel nem akarta adni.

Ha két sziv egygyé lángol, rendesen csak a kitartás kell: a vár urai is így gondolkodtak. Sürge-ték az anyát; de hajthatlan maradt. Elhozzam elevenen az ojtózi rémes goliátot, idevezessem meglánczolva az emberfaló ikavári kigyót, asszonyom, - szólt végre a fiu - kívánj bár mit csak ős hitemet ne. De az anya semmi mást, csak hite elvetését kívánta.

A három fitestvér egy estve komolyan tanácskozik. Reggel már hajnalban zörgének az udvaron a fegyverek, tombolának a harczy ménék. Minden készült a várban; de hol lesz és kivel a csata, csak a fiak tudák.

Vasárnap volt, ünnepi ruhát ölte minden, s tudtul adaték a vár darabontjainak, hogy az urak Torjára vásárba szándékoznak, s minden fegyverfogható kövesse őket. Miként tudjuk az időben a vásárok vasárnap tartatának országunkban, mig királyaink e napról el nem tevék.

Leszáltak a várból, s a pár órára eső Torjára siettek. A nép egy része vásárolt, a más éppen templomozott. A templomban egy gyönyörű gyermek imádkozék, kiért a nagyobb Opor szive bevágyott volna, de nem akarta azzal ős isteneit megbántani. A más két fiu két csapatra osztolt táborával, bátyjától messze maradt.

Az imának vége lőn. A templombóli kijövetel megkezdődött. A nők hosszában a Mike leány is kilép. A nép tömeg tarka árja között férfias kar ragadja meg: pár pillanat, s a hölgy az ifju kebelén s harczy ménen van, mely ura szép zsákmányával büszkén száguld tova.

Az anya sikoltása és vallásos esdeklései a székelység férfiaiit fölleskesíti, gyalog és lóháton utána erednek. Táborrá vált a nép, de elibők is tábor állt. A kisebb fiu fogta fel rohanó árjokat a vár darabontjai egyrészével. Összecsapnak, hull mind a két rész, a fiu elesik: a székelység át tör, s minden perczben nyomában van a repülő párnak.

S mikor már csaknem utol érnék, az erdőség kanyarulatán a középső Opor tartja elejbök fegyverét, a harcz ismét megújul. A nagyobb fi azalatt száguld. A győzelem itt is a népé lett. A második testvér is elbukott.

A merész gondolat azért véget ért: a nagyobb fiu szép terhével várába jutott, csak mosolyogta a fellegek szomszédságából, a csiga uton hasztalan dühöngő népet.

A nász éjnek végtelen volt öröme, bánata. A szerelmesek mindent megnyertek; de egyik két testvért, másik egy jó anyát veszte.

Másnap a mint a korány pirulni kezde, a vár alatt ostromlók zaja visszhangzott. Az ostromlók közepett egy amazon, az anya vitte a vezérletet. Ilka letekintett, s a sziv két leghatalmasabb szerelme feszíté kebelét: egyik levonta az anyához, míg a másik a várban lelt boldogsághoz köté őt.

A szolgálak, pandurok, testvérek mind sirban vannak már, csak aggok tarták a várat, kún pedig hatalmas volt az ellen, maga áll elé a kifogyhatatlan rohanó ár. A leány szerelme legszivrehatóbb hangján kérte mátkáját, ne szálljon szembe nemzete haragjával, ne szakassa meg közte és anyja közt a szent köteléket, hagyja el ős isteneit, térjen a keresztyén hitre, s anyja áldással ajkán lépend a vár udvarára. A fiu hajthatlan volt, az ostrom mind dühösebbé vált. Opor felölté ősei pánczéjját, s egy maga akará megvédeni várát.

Már döngének a vár kapui, mire a szép hölgy ismét fölemelte szavát. De a férfi rendithetlen maradt.

A sértett anya, s boszus papok, kik jelen valának, végre győzelemhez vezették. A vár szikla terén állanak már s egyezkedésre kérték fel a vár urát.

A fiatal pár előlépett. Opor aráját vezette karán. Az alkudozás megkezdődött. Ő meg nem keresztelkedett, de gyermekeire megegyezését oda ígérte. Erre mennyegző lett, a harczy nép nászszá vált, s a szerelem egy családnak, a mai báró Apor családnak lön alapítója.²²

²² Synopsis vitae Belae regis 326. l. Erd. Régiségei 188. l.

SALAMON VÁRA, A BARCZÁN. (1075-85)

Brassó déli külvárosa mellett, a határszéli hegyek aljában, obeliszkszerű kőszikla áll, neve: Salamon vára.

A szikla délkeleti oldalán kis nyílás van, melyen egy ember csak meggörbedve juthat be; belebb tágosabbá lesz, s husz lépésre két öl átmérőjű s magasságu barlangot nyit, mi felülről világot kap. Nevét, úgy tartják, Salamon magyar királyról kapta, ki végső napjaiban e barlangban tartzkodott.

Bonfin, az öreg történész, a XI. század e megbukott királya végnapjait úgy beszéli el, hogy e népregének alapot hagy.

A boszus és kegyetlen Salamon király mellett, két szelid herceg, Gejza és László vala Erdély hercege. Köztök a nemzet pártokra szakada, s IV. Henrik s más idegen hatalmak szárnya alatt zsaroló Salamon helyett hercegeinket akará a nemzet trónján látni. Később Salamont trónvesztettnek nyilvánítják, s mikor rajta megnyugodni nem akarna, Visegrád várába záraték. Onnan szabad lábra teszik; s ő újra hozzá fog a nyugtalankodáshoz, Bulgariába megy, s ott a kúnoknak nagy ígéreteket tesz, csak hogy visszahozzák elvesztett trónjára. Azonban csatára kerül a dolog, s a csatát elveszti. És mint Bonfin írja, a Duna jegén áthozza serge romját, egy erdőbe vonul, hol kísérőinek pihenést parancsolván, míg azok pihennek: maga félre megy, leveti pánczélát, s lelépett a történet szinpadáról.

Remete lett, mondja az öreg történész, s azon embernek, ki fényhez szokott vala, vad bogyó és makk lett eledele, víz itala, vadbőr ágya és öltözete.

Magányba vonult s a történet még egyszer látta őt későn Kálmán király idejében. Legvégül Istria erdeiben lakott, ott hala el, s Polában temeték el.

A történet e folyama regénket nem hazudtolja meg, s nem teszi lehetlenné, hogy darab ideig itt ne tartózkodhatott volna.²³

²³ Bonfin. *Res. Ungar. Decad. II. Libro IV. Erdély Ritkaságai* 100. l. *Sieb. Quartalschrift. III. Jahrg. 107-8. 1.*

SZENT LÁSZLÓ. (1070-90)

Szent László király, ki körül a magyar legendák központosulnak, fiatal korában Erdély kormányzó hercege volt. Ezen időben s később királysága alatt, a hazánkat rabló kunokkal többször volt csatája, e csaták mindenike elbeszélését rege alakba önti a nép.

Ezen csaták elejét történetünk Osullal említi, 1070-ben. Alatta a kunok Erdélyen át Magyarhonba törnek, Salamon király Gejza és László hercegekkel Erdélyben terem, Kerlésnél a kúnokat megtámadják, megverik. De László hercegünk a csata közben nehéz sebet kap.

A mint sebesülten a csata rendből hátra vonulna, egy kun lovagot pillant meg, ki szép magyar hölgyet rabolva száguld el mellette. A női erény nemes bajnoka a hölgyben a váradi püspök leányát gyanusítva, feledi sebeit, a történetek által Zugnak nevezett paripáját, megszorítja, utána a rablónak; de be nem érhetvén kiált a hölgynek, hogy ugordjék le s rántsa le rablóját. A leány hercegünk szavára a kúnt lerántotta.

A nemes herceg, hogy köztök egyenetlen harcz ne keletkezzék, maga is leszált, s pártusában a kúnt elejtette. Némelyek szerint a bátor magyar hölgy sujtá le, futtában magához ragadván a kún szekerczójét.

Mindegy. Elég hogy a szép hölgy s nemes hercegünk történetünkben oly szép pontot teremte, hogy Belsőszolnok szebbet czimerének nem vehetett volna; s Vörösmarti Cserhalmában oly szépen megénekelte, hogy mig magyar él, örökre fog viszhangzani mivel a költő énekét végezte:

Cserhalom! a te tetőd diadalnak büszke tetője.

A kúnok újra pusztítják Erdélyt: Kopolchu alatt 1090-körül, ismét rabolják hazánkat. László mint király hazánkban terem, s mint regéink mondják, kemény csatákat áll.

E csaták egyike Torda mellett eshetett, hol azonban a magyar veszt, sz. László fut, futását a Torda feletti hegyélen veszi, de a kúnok annyira nyomában, hogy fejszójik már csaknem feje felett suhognak. Lovag és ló ereje már gyengül, s a szabadulás kétségessé lesz. Sz. László imát emel az egekhez, szabadulásért könyörög: s im, miként hajdon Mozesnek a Verestengert, akként sz. Lászlónak Isten a hegyet repeszti ketté, úgy hogy királyunk és a kúnok közt egy pillanatra száz lépésnyi toronymagasságu üreg tátonga.

Lova patkoja helyét maig is mutatja a nép. Sőt Miles történészünk, a XVII. században még azt is látá, hogy nyolczszegre volt... Bár hány volt is szege, elég hogy Torda város czimerét e regére alkotta; s Garay s mások költői lelkesültsége gyönyörű anyagot lelt benne.

Gyerő-Vásárhelynél, Kolozsvár mellett, egy hegyvonalt, Sz. Lászlónál kezdődve, fel Egregy felé, néhány mértföldnyi hosszan, apró kövesült csigák fednek. A nép szt. László pénzinek nevezi.

A kúnokkali csatázást királyunk e tájon tovább folytatja, s itt a kúnokat oly keményen megveri, hogy most ők keresnek futásban menedéket. Azonban a zsákmánynyal megrakodott kúnágnak valami jut eszébe: futtában aranyokat kezd szorni, hogy a magyar sereg üldözés helyett, azok szedésével foglalja el magát. A csel sikerül. A különben pénzre nem igen sokat

tartó magyar, az aranyok csilláma által magát elengedé kábítatni, min a vezér szörnyen elbúsula.

Győzelmét így dugába dőlve, harcosait így eltörpülve látva, ismét Isten segélyére nyújtja ki kezét: im Isten az aranyokat mind egy utolsóig kövekké változtatá, mintegy intőleg, hogy a pogány kúnokat tovább üzzék.²⁴

²⁴ Thuroczi Chronic. II. cap. 49. Bonfin dec IV. Libr. 4. Miies Würg-Engel 205. Tröster IV. cap. 14, Erdély Ritkaságai 109, 130, 246. l.

FIRTOS-VÁRALJA.

A szép korondi fürdő felett, a székely földön rom emeli fel fejét, a Firtosvár romja; hajdan a vártól nyugotra nagy darab föld tartozott e várhoz, s azt egy öreg úr fiai közt fel akarván osztani, puskát vet vállára, azt vettet négy fiával is, s vadászat közben ily osztályt hozza létre közöttük.

A várból leindulva, a völgyben azt mondá: itt é n l a k o m : és e hely neve ma is E n l a k a .

Tovább menve szól nagyobb fiának: e t i é d ; s az azon helyen épült falu ma is Etéd.

Tovább ballagnak, s megszólal második fiához: nem szép hely ugyan, de megélhetésre nem k i s m o d ; s ma e helyen Kismöd nevű falu áll, mely régen Kűsmöd név alatt is olvasható.

Itt ebédhez ültek, s midőn a harmadik fiu nyugtalanul felszólítaná, hogy részére is szólalna meg; elébb mutatva szól: s z o l l o k még m a ; s termett Szolokma helység neve.

Már haza felé mendegélnek, s kérdi az apa legkisebb fiát? hogy hát ő nem békételenkedik-e? A d j h a akarsz atyám! - felelt nyugodtan ez; s az övé lőn a falu Korond felett, a gyönyörű magasból leragyogó Agyha.²⁵

E regét ugy is beszélük, hogy Agyhát az atya tartá meg, s innen vette volna nevét. A több falu kiosztása marad mint fennebb adtuk.

²⁵ L. Benkő Special Transilv. Kűsmöd alatt. Hétilap. 1854.

VENETURNÉ.

Bereck Háromszék egyik kis városa.

Itt élt egykoron e vidék leggazdagabb úrnője, Veneturné. Vára az ojtozi szoros torkában esvén, sok ellenségnek volt kitéve.

A büszke úrnő megunta félelmét. S egy időben, míg fia hosszas hadjáratban távol maradt, föltette magában, hogy egy erős várat fog építtetni. A keleti határhegyek alatti térségen meg is veté a vár alapját. S rövid időn oly várat emeltetett, mi az akkori erősségek közt tekintélyt vívott volna ki magának.

A fiu hihetőleg oly soká az ábrándos kereszt-hadakban maradt. Veneturné várával annyira meg volt elégedve, hogy alig várta fia haza jöttét.

Hire jön, hogy közelget: lóra kap, s messzire eleibe lovagol. Kifejezi látásáni anyai örömét, elbeszéli mit mivelte mióta nem látta, elmondja hogy új várat építtetett.

A régi várat a fiu fájlalta, s kételkedett az új vár erődítési czélszerűségén. A büszke úrnő, ki önmagára s művére kelleténél hiubb volt, főlemeli hangját, s merészen szól: fiam! a vár, mit építtettem, oly erős, hogy maga az isten sem fogja bevenni.

A hit melegével megtért fiu szörnyen megbotránkozott az isten-káromló szavakra: s a vár felé lovagoltában megállt. Megcsókolta anyja kezét, s kijelenté, hogy bár teljes szivéből szereti, várába még sem lépik, nem akarja magát kitenni az isten bizonyos haragának. Megforditá lovát, s anyját elhagyá.

A fiu elment, az anya visszalovagolt. De alig lépett várába, mit a fiu megjósolt, borzasztóan beteljesedett. A vár egyszerre csak megrendült, dörgések és villámok közt lesülyedt, összeomolt úgy, hogy a vár feneke fordult felül. Veneturnét pedig isten, hogy példát adna, mikép nőnek a vallásosság egyik legszebb erénye, kőbékává változtatta. Most is ott mutatja a nép a vár udvarán.²⁶

²⁶ Népmonda után: Erdély Régiségei 140 l.

ZETEVÁRA.

A székelyföldön Udvarhelytől pár órányira fekszik Zetelaka; mellette a bérczetőn hajdanában vár volt, Zete-vára. Zete, a vár utolsó ura dus és hatalmas volt, mint kis király, de szilaj s kicsapongó. Korán elhalt nejétől egy fia maradt.

Egy éjjel, a várúr parancsából szép kis lánykát hoznak a várba; hogy honnan, a várbeliek közül senki sem tudá, azt sem, hol s kitől született. A fiu pár évvel vala nálánál idősb, s mint egykoruak hamar megbarátkoztak, együtt növekedtek.

Évek teltek. A gyermekekből ifjak lönek; a gyermekies vonzalom, megszokás, titkos szerelemmé vált, szerették egymást forrón, szenvedélyesen.

Zetét kalandjai jobban elfoglalák, hogyses ideje lett volna észrevenni az ifju pár szerelmét.

Nemsokára harcz töre ki a székely határokon. A kúnok rontottak be, égetve, gyilkolva. A nép fölkel, ellenök ment, közte vala Zete hős fia is, ott küzde, viva mint orosz lány. De fájdalmasb vala a harcz, melyet a honmaradt leány küzdött öntudatával: mert anya lön. A honmaradt Zete megtudván, dühös lett, házától el akarta verni őt. Az öngyilkosságtól csak is a gondolat tartá vissza, hogy kedvese megmenti a gyalázattól.

A leány szerelmese jellemében nem csalatkozott. A harcosok diadallal térének meg, köztük az ifju is. Volt öröm mindenfelé; de mily volt az érzelem a szeretők szívében, midőn egymást megpillantották, kimondhatlan, leirhatlan az.

A fiu áldást kért atyjától; de Zete megvetően tekintte gyermekére s szikrázó szemekkel rivalla rá:

- Átok reád nyomorult, eltakarodj szemeim elől: vagy nem tudod, hogy testvéredet gyalázád meg.

Az ifju haragjában, bújában csaknem megdermedett. Bűnnel vádolá atyját s szemére veté, hogy mindeddig titkolá a lány eredetét. Zete ezekre dühbe jött; gyilkoló dárda után nyul, a fiu kitér haragja elől, lóra kap, elvágat; atyja utána.

- Nem dárdád elől futok - kiálta vissza a fiu - az atya-gyilkos szennyét akarom elhárítani magunkról.

Zete elérve gyermekét, átverte, miközben lova lába alatt - a regeként - kövé vált a megfutott átkos út.

A leány otthon kétségbeesett. Gyermekeit karjai közé szorítá, fáklyát ragadott, a várat felgyújtá, s ő maga a vár nyugoti faláról a száz ölnyi mélységbe ugrott.

A vár a bűn terhétől elsülyedett. A falak a völgybe omlának, a kövek mai napig ott hevernek. A közel falu népe féltében elhúzódott s a vártól félórányira épité fel Zetelakát.

Tavaszi jöttével a falu leányai búsan járnak el a vadlilium s tulipánokért, melyek - a monda szerint - a szerencsétlen leány virágai gyökeréből sarjadzanak; s mutogatják Zete lova lábnyomait, midőn gyermeke üldözésére kiszöktetett a várból; s átkozzák Zetét és lovát, hogy kövessé s terméketlenné tevék a határt.²⁷

²⁷ Száva F. Hétilap 4853, 64. sz.

A BŰVÉSZ BOSZUJA.

Némethonban Hamelát a régi századokban, egyszerre csak meglepte egy polczegér tábor. A fegyvertelen ellenség roppant pusztításokat vive véghez a város éléstárában. Mindent elkövetett a jámbor polgárság elűzésére, kipusztítására, de teljességgel nem sikerült.

A város ily elkeseredésében egy férfi jelenik meg, ki megértvén a szomorú helyzetet, azon ajánlatot teszi, mikép jó fizetésért elfogja pusztítani. A város kapott rajta. És az idegen, mert észrevette, hogy mindent kérhet, felette nagy árt szabott. Azonban a mit kért, kevés alku után megigérték.

A város kíváncsian várta, mint fog nagy vállalatához, s igen meglepve érzék magokat, midőn a férfi elő áll, bűvös sípot vesz elő, megfujja, rajta indulót kezd. A nép várta mi lesz belőle. Egyszer csak az egész városban mintha toborzás folyna, az egerek az utszákra kezdenek kitánczolni, s el a bűvész körébe, ki sípjával meg nem szűnt őket mulattatni. Ekkor megindult a város mellett folyó Visurgis felé, a had tánczolva követte őt: az egerek aprója, nagyja úgy el volt bájoltatva, hogy mind egyig be tánczoltak a folyóba, hol sirjokat lelék.

Egér nem volt már; tán vándorló természetöknél fogva tovább mentek, vagy a bűvész vitte el, az reánk nézve mindegy. De elég hogy a fogadás teljesítve lön, s az idegen elő állt megigért díjáért.

A jámbor hamelai lakosok miután az egér sehol sem volt, vonakodtak erszényökbe be nyulni; elébb kereken megtagadák, s még csodállák: hogyan követelhet oly csekély sípolásért jutalmat. A bűvésznek a kijátszás igen keserű köszönetnek tetszett. Elmondá mikép ő művészetét, nem fáradságát kívánja tekintetbe vétetni, s azon roppant hasznat, mit esze által elő idézett. Nem használt semmit. Jól van tehát - szólt a bűvész - megboszulom magamat. A lakosok kétségbe hozák boszuját tudományostól. Feltette tehát magában, a legkeserűbben éreztetni sípjának bűverejét. -

Eltűnik darab ideig. Mikor nem is gondolnák, ismét megjelenik Hamelában. Vasárnap volt, a vallásos nép éppen templomozék. Más sípot vesz elő: s miként egykor a polcz-egerek, úgy most a gyermekek négy évestől, fel husz évesig jönnek mozgásba. Bejár minden utszát, felszed minden apróságot, s a felgyült gyermek tábor előtt kiindul a városból, de most nem a folyó felé, hanem a közelében eső Koppenbergre. A gyermekek utána, felviszi a hegyre, sípján játszadozva bemerül a hegy mély barlangjába, s a gyermekek követik; úgy, hogy midőn az apák, anyák a templomból kijőnek, alig maradt, ki hült nyomára vezesse az elrabolt gyermekeknek.

Ekkor ismerték el, mi nagyot vesztenek szűkmarkuságukért. De késő volt már a bánat, mert a gyermekeknek híre is elveszett. Földalatti barlangok üregein keresztül, úgy elvitte őket, hogy Erdélyig jövének. Végre itt az almási kő-lyukan ki hozta őket, s kik hosszas vándorlásokban, már fel is nőttek volt, letelepítette ide; s ezek maradékai a mai századok.

Ez úgyesen szótt rege legelőbb Kirchernél jön elő, (Mussurg. Univ. IX. 3.) utána átvette az irodalom. Első tekintetre átláthatni, hogy allegoria. Mégis sokan megkísérték a történet fonalát belőle kifejtteni. Végre Fein (Die entlarwete Fabel vom Ausgange der Hamelschen Kinder. Hannover 1749.) kimutatá, hogy alatta valódi történeti kép rejlik.

Szerinte a XIII-dik században Hamela az Ebersteini grófok birtoka volt, s valami úton Wittekind püspök kezére került. A gróf a városiakat csellel a püspök ellen fellázította. A püspök az ellene felkelt Hamela ellen serget vezetett, hogy megfékezze. A városiak jövetelét várták, öröket állítottak, kik jelt adnának, ha megjöttét észreveszik.

Éppen a templomban voltak, mikor a jel, a sipolás elhangzott. A város aprója nagyja csatára kelt, de a püspök őket a Koppenberg alatt megverte. E csata 1295. júl. 28-án volt. Sokan elhultak, de többen kerültek fogságra, kiket a püspök magával elhurczolt; s mikor ezeket aztán haza bocsátotta, a Sevenberg felé küldötte vissza. A Sevenberget az irók Siebenbürgen, Erdély német nevével összecsérték; s Fein szerint: e tévedésen alapul az egész rege.²⁸

²⁸ L. Erdély Ritkaságai 119-21. l.

TATÁR-REGÉK.

Az első tatárjárástól (1242), az utolsóig, mely Erdélyre nézt 1733-ban történt, a tatárok oly sokat sanyargaták hazánkat, annyiszor rabolták ki, annyi embert fűztek szíjra, hogy a nép között e szavakkal: im hol jönnek a tatárok! tán még ma is egész tatárfutást lehetne előidézni.

Maig mind beszélnek, hogyan ostromolták Toroczkai Venczelt (1285.) a Székely-kőn tüzes nyilakkal; s hogyan tört meg itt a tatár dúló ereje, a kézdi székelyek vitézségében; miért Toroczkai Venczel várát, megmentőinek ajándékozá, honnan e vár ma is Székelykőnek neveztetik.

Vannak falvaink, melyek a tatárok elől két három költözködés nyomát mutatják, mind felebb felebb vonulva az erdőségek felé. Azt mondják, falvaink házaikat tatárok miatt kezdék úgy építeni, hogy a ház az utszára nem nyulik elő.

Ezerenként vivék csordáink s hazánkfiait magokkal. Rabszíjra fűzve hajták őket mint barmokat, többnyire Krimia félszigetére, honnan a keskeny földnyelven a szabadulás majd lehetlenné vált. Innen váltogaták ki főurainkat 10-15,000 forinton, ha nem akarák ott a rabszolgai munkák igájában hagyni, hol többire a mi cigányaink helyzetét pótolák. Sőt a nép hiszi, hogy magyaró s dióbéllel hizlaltan meg is evék őket.

Öregeink beszélnek, hogy ha jöttek: a félig sült kenyereket kiszedték, s futottak vele az erdőkre, a nádos tavakra, hol nyakig vízbe merülve várták míg a vész elvonul.

Gyakran még itt sem volt menhelyök. A tatárok libuczokat hoztak magokkal, s ha nádasra találtak oda bocsátották, s a tó-szerető madár, hol embert pillanta meg, elsikoltván magát, a tatár reájok kapott.

Ily rege töredékek maradtak fenn.

ERESZTEVÉNY.

Falu Háromszéken, melynek a Brassó-Kézdivásárhelyi országút szélit érinti. Honnan vette nevezetét, sokat törik rajta az emberek fejöket.

Némelyek szerint azon kieresztésről vette, melyet a Brassóból s Szentgyörgyről jövők a rakatlan utak idejében itt szokásba hoztak. E szerint kieresztő hely lenne.

Mások szerint, itt, mint a kezdi, orbai és sepsi szék összenyuló hármas határán, Háromszék népgyűlésre szokott volt ide felgyülni a hajdan időben; s a velek volt lovak tábora itt bocsáttatott fűre.

A harmadik vélemény szerint a tatárdulások korából jön neve. Mint egykor a tatárok felesnél is felesebb népet fűztek volna fel, s a nagy tömeg bajosan haladhatna, s egyszersmind féltek a hátul ütő bottól: valamely tatár vezér azon gondolatra jó, hogy jó lesz a különben is út- és dologtehetetlen öregeket visszabocsátani. Itt eresztették volna el őket, s ez öröm emlékére nevezték volna az eleresztésről. Vannak, kik hinni akarják, hogy a tatár vezér s utána a szegény magyar rabok kiáltották volna itt: Erezd el a vént! S innen lenne neve: Eresztevény.²⁹

²⁹ Nemzeti Társalkodó 1840. Erd. Régiségei. 270. l.

A RÓZSA-HEGY, DÉZSEN.

Dézsnel a Szamos szép völgyére négy hegyfok könyökölt ki, régen mindeniken vár volt. E hegyfokok egyike a Rózsahegy, melyen várnyomokon, kis kápolna áll.

A hajdankorban e várban gazdag úr élt, kinek egyetlen leánya van, kit Rózsának híttak. A szép leányt sokan kérték már, de ő Jenőt szerette, apja pedig a cziczhegyi vár örökösének szánta s ígérte őt.

A nász napját kitűzték, a násznép felgyült, a lakadalom javában foly, midőn egyszer a szép ara csak eltűnik. Rózsát Jenő elrabolta.

Czicz is lóra kap, utánok ered; Jenő is száguld, szép fehér paripája a Szamosujvár felé vivő úton fel-feltűnik. A két ló patkója villámként szórja a szikrát, hogy az utat egymásnak megvilágíták.

Jenő hattyu paripája végre lankad, elbukik, Czicz beéri őket: s Jenő a Czicz kardvasától elesik. Hol elesett, régen Jenő falu állt, most pedig a Jenei-fogadó.

Az alélt hölgyet a magát boldognak hitt vőlegény visszarepíti. Ezerszer ismétli bocsánatkérését; de Rózsa engesztelhetetlen. Mint már csaknem a vár kapujába érnek, a bánatos szép hölgy kifejté magát karjaiból, lepattant, s a hegy alatt folyó Szamos árába veté le magát.

A nász torrá változott. A szép hullát itt temetik el a hegyen, s a hegyet ma is Rózsa-hegynek nevezik.³⁰

³⁰ Pataki Ferenc után. Pesti Divatlap, 1847. II. 36. sz.

MICZBÁN HÉT FIA, ERDÉLYBEN.

Kolozsvártól mintegy öt órára, a Nádas-víz partján fekszik Egeres, s a faluban egy kastély romladoz, mely hajdon egy uradalom középpontja volt, melyhez még öt falu: Lapu-patak, Árgyos, Dank, Forgácskút és Tottelke tartozott.

A templomban Bocskai Gábornak († 1616) egy sírköve van meg, melyen a Bocskai család Miczbántoli származása versekbe lévén foglalva: hihetően ennek alapján a Miczbán féle regét Egeres magának tulajdonítja, s jónak látjuk az egeresi versiot feljegyezni.

Hajdan a magyar királyok alatt itt éle Miczbán setét jellemű nejével. Egyszer mint a kastély alatt állának, koldusnő közelit, ki háromszoros ikrének alamizsnát kér. Miczbánné fajtalanságot sejté e csodás szülésben, s alamizsna helyett elszidta a szegény nőt. A nő elment, de megátkozá.

Ellenség üt a hazára, Miczbán csatára megy, neje honn teherben marad, s mikor férje haza térne, jövén a Nádas jobb partján, a falu alatt egyik cselédét kosárral látja a vizokádó tó felé közeledni. Mit visz? kérdi megrémült ura; s a kétségbeesett cseléd megmondja: mikép Miczbánnét megfogá az átok s nem három, hanem hét fiat szült; s félelmében hatot a tóba vetni parancsolt.

Miczbán a különös eseményt férfiasan vette, uradalma hat falujából hat hiv embert hivat, s hat fiut közöttük elosztja, hogy fölnevelnék. Az asszonynak pedig néma hallgatást parancsolt.

Tizenhat év múlva, mint tudni akarják az egeresiek, a kastély most is lakott déli bástyájában hosszú asztal volt terítve; mit fényes vendégek ültek körül. Ott ül Miczbánné is szeretett nagy fiával, kit egyetlennek hitt. Azonban felnyilik az ajtó, s rajta hat fiu lépik be, egyképpen öltözve, annyira, hogy alig lehete egymástól megkülönböztetni őket. Miczbán feláll és setét hangon szól: Mit érdemel, urak, a nő, ki hat ily fiut eldob? Miczbánné nem várva mástól feleletet: halált kiált ily lelketlen anya fejére. Tizenhat év alatt már elfeledte volt szörnyü tettét. Jól van! legyen hát halál a bére - szólt Miczbán - ugy asszony, halál fia vagy.

Az ajtót, melyen bejöttek, a helyet hol az asztal állt, maig is mutatják. Csak annyiban különböznek, hogy egyik elbeszélő Miczbánnénak kegyelmet ad, a másik pedig nem.³¹

³¹ Hagyomány után közlöttem Hétilap 1853. jul. 3. sz. Vesd össze Wagner Collectanea Familiarum IV. 16. l.

KOMJÁTSZEG.

Komjászeg kis falu, mely Kolozsvárról Tordára menőleg jobbra marad el.

Nevét egy kis eseményről vette.

Egykor valamikor, mikor még a rakott útnak hire se volt, s rossz időben sártengerben úszott az útas: utazott valamelyik fejdelem, ki Tordára szándékozott, s itt megrekedt majd minden élelem nélkül.

Valamelyik e táji birtokos látva a fejdelem fenakadását, s rá gondolva hogy már dél van, s nem lát semmi ebédhez készületet: a szép rét fűvéről egy jó tulkát kifogatja, s itt az erdők aljában tüzet rakat, s a friss tulok csak hamar a jó fejdelem előtt párolgott.

- Mivel szolgáljam meg jószágodat? - kérdi végre a fejdelem.

A jó ember semmit sem kívánt.

- Ezt a kis konyha-szeget adományozza fejedelmem e jó nap emlékéül - szólta egyik tanácsosa.

- Minthogy mit sem kívánsz, szólta a fejdelem - hogy a konyhához káposztás-kerted is legyen, itt a káposzta termő Tur mellett, legyen e völgy is tied.

Igy épült e völgybe aztán Komjászeg.³²

³² Népmonda után.

ÍMÉ BÁNFI HUNYAD.

Bánfi-Hunyad kis magyar mezőváros, melyen a kolozsvár-nagyvárad-i országút átmegy, s mely régen várral s képviseléttel bírt, s melyről azt hiszik, hogy nevét a hunokról vette volna.

Tőle nem messze foly a Székelyó-pataka, mely a hún eredetű székelyekre, s mellette emelte fel fejét a Balamériásza hegy, mely a hún vezér Balámberre emlékeztet.

A XVI. századtól a gr. és báró Bánfi család kezén látjuk; hogyan jön kezökre, a nép így beszéli.

A Bánfiak valamelyik ős apja, egyik magyar királylyal vagy fejdelemmel utazik e tájon, hol csaknem minden szebb részt a Bánfiak birtak és bírnak. S párbeszéd szövődött arról, hogy a más Hunyad mellett, mely Vajda-Hunyad nevet hord, megkülönböztetésül ennek is valami előnevet kellene kitalálni. A mint a völgybe érnek, melyben Hunyad fekszik, megpillantja a fejdelem a szép kis helységet, s felkiált:

- Ímé Bánfi Hunyad!

- Bánfi-Hunyad! - ragadá meg a szót Bánfi. - Köszönöm, felség, ez adományt; legyen tehát e naptól e hely neve Bánfi-Hunyad.

A fejdelemnek a szerencsés ötlet annyira megtetszett, hogy a Bánfi ohajtására királyi jóváhagyását adta.

A FÁTAHEGYE.

Királyhágó közelében,
Hol a Körös szűk völgyben foly
Habjának bús csörgésivel
Egy bánatos regét dalol.

Minden fűszál e sziklacsúcs
Komor regéiről beszél,
Figyeljete, elmondom én,
Mi róla még emlékbén él.

E szirt alatt élt egy leány,
Szegény földész leánya volt,
Erénye és báji mián
Neki minden fi meghajolt.

De ő büszkén elútalá
A kéjsóvár hizelgőket;
Talán sejté, talán tudá:
Szegényt főúr nem szerethet.

Volt egy lovag kivételül
A gögös honnagyk között,
A lányért lelke felhevült,
S örök bánattal küzködött.

A lányka is szerette őt,
Elárulá pillantata;
De hasztalan, az ifju hős
A lányhoz még sem bizhata.

Ha földre hullt a lány előtt,
Ha szép kezét megcsókolá.
Ha kérte, hogy szeresse őt:
A lány hallgatva néze rá.

Elvégre hosszas faggatás
Után ilyen szavakra kelt:
Lovag, szép ajkod hizeleg,
De én még sem adok hitelt.

Most elragad egy kurta percz,
S igérsz nekem tündér jövőt:
Ki tudja, majd ha czélra lelsz,
A hűségre lesz-e erőd.

Igy szólt a lány, s az ifju hős
Keblén ezer kínt érezett.
Leányka, szólt, ha kétkedel,
Kisértsd meg hű szerelmemet.

Kergess csatára, mondd, hogy a
Világ határit járjam át,
Hogy ássam fel a földtekét,
S ledöntsem az ég kárpitát;

Parancsolj mit szived ohajt,
S vagy czélt érek, vagy meghalok;
Csak tégedet sirom felett
Résztevőnek tudhassalak.

Igy szólt az ifju, s lángszava
Meglpte a leány-kebelt:
Csaknem keblére lágyula,
De gyorsan új erőre lelt.

Lovag, ha lelked, mint szemed
És arczod, oly fénnyel ragyog:
Repits e szírtre engemet,
És ormain tied vagyok.

E volt a lány föltétele,
Vad és merész a gondolat;
De a szerelmes szív előtt
Nincs semmi gát az ég alatt.

Az ifju hős lángkeblire
Ragadta a bájos leányt,
És szírről szírtre tűnt vele
Víg tánczu zergefi gyanánt.

Kegyetlen gyermek, e merész
Próbát az ég nem nézi el;
A messze vitt követelést
Elvégre megsiratni kell.

Rohant az ifju mint vihar,
Mely a habokkal birkozik,
Rohan, bár ereje szakad,
Szándéka meg nem változik.

De ím bágyadni kezd szeme.
Feje szédül és ingadoz;
Remegni kezd kulcsolt keze,
S a hegytetőn ím összerogy.

Próbád nehéz volt, oh leány,
De karjaim közt birtalak;
Hűségem megmutathatám,
S most már örömmel meghalok.

Szólott az ifju, s elhala.
Igy érzének a régiek:
Szerelmükért küzdés, halál
Kis áldozat volt nékik.

A szép leány elrémüle,
Látván haldokló kedvesét;
Reá borult, s könyek között
Csókdosta bús arczát s kezét.

Nem ment a hegynek ormiról
Lakába a leány soha;
Virasztá hive álmait,
Míg végre ő is meghala.³³

³³ Erdély Ritkaságai 51. l.

A FIU-SZIKLÁJA.

A Maros jobb partján, Guraszáda felett egy magas sziklacsúcsot Fiu-sziklájának neveznek.

A csúcs meglehetősen kopasz, de mégis terem valami rajta, többek közt a rege szerint, egy bűvös növény, mely a vént megifjítja, s a beteget meggyógyítja.

Történik egykor, hogy egy öreg földész elbetegesedik; kuruzsló asszonyról kuruzslóra jár; de senki sem tudja meggyógyítani. Végre egyik azt mondja neki: használja a bűvös növényt, mi itt terem, s meg fog gyógyulni.

Az öregnek fia volt, ki őt igen szerette. A fiu mindent ígért, csak valaki a fűvet lehozza; de a meredek csúcsra senki sem bátorkodott felmászni. Elő állt a fiu szeretet; a fiu felmászott a sziklára, szedett a fűből; s csak akkor győződött meg valósággal, hogy lejőni nem lehet.

Eleget küzd, jó emberei eleget igyekeztek rajta segíteni; de nem találták el modját: s apja mind veszélyesebb beteg leve. Mit tegyen? Felmutatta az alant állóknak a növényt, keblébe rejté.....

S leugrott.

Meghalt, s róla nevezik e sziklát: Fiu-sziklájának.³⁴

³⁴ Népmonda után: Erd. Ritkaságai. 87.

SZÁSZ-FENESI LEÁNYVÁR.

Hazánkban több leányvárnak nevezett várromot találunk. E nevezet rendesen tündérleányok emlékezetéből látszik eredni.

A szász-fenesi leányvár más eredetre mutat. A népmonda szerint e várban, mely Fenessel szemben, a Fenes és Kolozsvár közt lefolyó patak, balfelőli hegyfokán kis koronát hagyott fen, régen régen egy kéjvágyó agg úr lakott, ki a szép hölgyeket igen szerette. Ezen magában nem gáncsolható tulajdonnak azonban azon rossz oldala volt, hogy amennyi volt, mindenikhez hajlamot érzett. Ilyenkor kikönyökölt vára ablakába, az út akkor épen a hegy alatt menvén el, mint farkas prédájára, leskelődött a vára alatt elmenő szép nőkre és leányokra; s ha valamelyik megtetszett: felkerekedett, darabontjaival lecsapott a várból, s felragadta. A leányok egymás után tűntek el; csak hosszas idő után jöttek reá, hogy hol van a bűnfészek.

A vén farkas újra szép fehér bárányra tesz szert. Ezüst szava úgy elbájolta őt, hogy a leány azon kérésének, hogy egy hattyudalt engedjen meg neki énekelni, ellent nem állhatott. A leány dallani kezd. Dalának hangja amellet hogy az öreg urat elszenderíté, fölkelte a hegyek visszhangjait, szerelmese a dalt megismerte, s a viszhangok nyomán kedvesére akadt, ki, a szendergő mellől fölvevén szép kedvesét, a várat reá gyújtá, hogy a vár ura égő szive, hozzá méltó lángra találjon.³⁵

³⁵ Népmonda után.

A TÓ LEÁNYA.

A Mezőségen Kók és Detreheim közelében van a Tóhát-tó. Nem messze tőle hegyek emelkednek. E hegyeket gyakran sűrű fehér köd lepi el, ráborulva éjente a tó vizére. Halljuk mily eseményt kapcsol hozzá a monda.

Hajdanában, midőn e kopár földet még erdők boríták, egyik bérczetőt vár koszoruzá. A várúr Záh, és fia Bod éltek benne, fényben, boldogságban. Az apa élte delében, a fiu serdülő korában volt. Mulatságból gyakran verek föl a szomszéd erdő vadait. Ily vadászat alkalmával történt, hogy Bod az erdőben vénfa tövénél leült s elaludt... Mikor felébredt, érzi, hogy rosszul van. Nem mehetett tovább. Körüle oly hallgatag vala minden; sehol egy ember, egy távol hang... Kínai közt gyöngye kéz simitá megizzadt homlokát; föl nézett, s tündér-szép mezei lányt látott maga előtt.

A leány vizért indult volt a forrásra, s nyögés hangja vezeté a beteg vadászhoz. A szép fiatal és szenvedő arcz részvétre gerjeszté a leányt. Házukhoz hívta Bodot. Az ifju örömet engedett s nemsokára az egyszerű mezei lakhoz értek. Itt gondos ápolás fogadta; szép örökdő szem viraszta fölötte, s a beteg ifju néhány nap mulva jobban lett.

Vadász társai ez alatt az egész erdőt bejárták, felkutatók érette. Nem tudák hová lőn. Záh aggódni, nyugtalankodni kezdett. Fölkutató otthon várában is, mind hasztalan, a fiu sehol sem volt. Az apa gyanus gondolatra jött, hogy fia tán az ismert szépségű mezei lányra bukkant, nem válhat meg tőle, s felejtí apját, vadászatot, mindent. Záh régóta ismerte a szép leányt, szerelemre gyuladt iránta, nyilatkozott, kísértgeté, de mindhiába, a leány megvetette, utálta őt. S most a szerelemföltés kínaival, boszu-túzzel kebelében, rohant az erdei lak felé, hol egy ösvény-kanyarulatnál megpillantá a már felüdült ifjut a szép mezei lánynyal karjain. Mint veszett állat vad dühvel rohanta meg Bodot s törével átverte kebelét.

Záh s az odacsödült emberek az erdő mellett fekvő tóhoz vitték az ifju testét, csolnakra tették s a vár felé eveztek; azonban a csolnak egyszer csak elsülyedni kezdett terhével. Záh és segéde megmenekültek a haláltól, hogy élte annál kinosabb legyen; de a hullát hinár lepte el s többé soha sem bukkant fel a víz színére.

E napon a mezei lány is eltűnt, senki sem látta többé soha. Fejér alakokat láttak ellebegni a tó felett és szélein. E nap óta sűrű fehér köd lepé el a közel hegyeket, mely minden éjszaka a tó vizére borul, csak a napsúgár megjelenésére tűnik el, s lett neve tóleánya.

Záh mezősegi falu mellett a várnyomok még látszanak. Ez okleveleink Záhkő (Zaad keu) nevü vára lehetett, melyet 1321-be Toroczkai Venczel alvajda fiaí birtak.³⁶

³⁶ Száva F. Hétilap 1855. 14. sz. Szeredai not. cap. Arch vet. Alb. 29. l.

A KÍGYÓS BETLENEK CÍMERE.

A gróf Bethlen család ugynevezett bethleni ágának czimere: koronás kigyó, a magyar királyi korona egyik jelvényével, az arany almával szájában.

Mint igénylik, e család királyi vérbőli szármozásának lenne ismertető jele, minthogy e családot sz. István király hugától, Saroltától, Aba király neje második férjétől, Cornes Vilmos francia lovagtól szármoztatják.

A népmonda e kigyóban egy óriás kigyót lát, mely Erdély valamely vidékét sok éveken át rettetgeté, gyermeket, borjut rendre nyelegetvén. Elpusztítására sok mindent elpróbáltak, mignem a Bethlen család egyik ős apja egy óriás alma alakot készített, azt a kigyó barlangja közelében kilánczoltatja; s egykor az éhes kigyó mint megjelenik, meglátta az almát, elnyeli, s meglévén fogva, azt Bethlen meggyilkolá.

E jeles tettért kapta volna a kigyós czimert.³⁷

³⁷ Népmonda után.

KÁLNOKIAK CZÍMERE.

A gr. Kálnoki család czímere: dühösködő medvefő. Honnan vette eredetét, a hagyomány és grófi oklevél ily formán adja:

András, ki a Kálnokiakat a Nemes csatából kiszakította, mint igénylik, I. Lajos királynak testőr kapitánya volt. Derék királyunk, ki mintegy tízszer mulatott Erdélyben, egy alkalommal medve-vadászatot rendeztet, maga is kiáll egy pontra, s nagy vadászat kezdődik. A hajtók óriás medvéket vernek fel, s azok között nagy anyamedvét, melynek medveboccai szemeláttára hullnak el. Ily böszülten az anyamedve a királynak tart, a király nyilvesszei célzt tévesztve repülnek el, már késében van minden reménye, midőn a már ölelkezni készülő maczkót a Kálnokiak vitéz őse szerencsés szurással földre ejti.

Innen keletkezett volna címerök.³⁸

³⁸ Erdély Nevezetesebb Családai 137. l. Szegedi Synopsis 333. l.

CSEREIEK CZÍMERE.

A Cserei család ősapja, Cs. Balázs, Zsigmond császár és magyar királyt 1393-ban a nikápolyi csatára kíséri, mely csata a magyarok részére váratlanul ütött ki.

Cserei B. a megbomlott csata folyamán, a király közelébe épen akkor ér, midőn egy török már Zsigmond fejére emelte szablyáját: Balázs nemcsak a csapást háritá el; egyszersmind a török fejét elszelé, s kardja hegyén mutatá fel megmentett királyának.

A csata végkép elvész. Zsigmond futna, de a Duna előtte van árjával. Cs. Balázs hirtelen halászcsolnakra tesz szert, a királyt a Dunán szerencsésen átszállítja. A Dunaparton bolyonganak már, de élelem nincs velök, s az ellenséges falvak felé közelíteni nem mernek. A király szörnyű éhséget kezd érezni. Mit tegyenek? Cserei búzakaralászokat szed, a búzaszemeket kifejti, s feltálalja a sovány eledelt királyának.

Zsigmondnak e hűség és ötlet annyira megtetszett, hogy Csereit adományokkal s czímerrel látta el, melyen egy férfi áll: jobb kezében törökfőt átütő kardat, baljában három búzakaralászt tartva.³⁹

³⁹ E regét Szegedi hagyta fen (Synopsis 333. l.) De Katona alaptalanságát kimutatá. (Hist. Critic. XI. 417. l.) L. Erd. Nev. Családai 61. l.

KENYÉRMEZŐ.

A híres kenyérmezei csata, mely 1479 oct. 13-kán történt, egyike vala azon kor legnagyobb győzelmeinek. Hatvanezer törökkel állá szemközt a kis magyar tábor. Báthori István, erdélyi vajda, a csata közben nehéz sebet kap; de Kinizsi Pál, temesi bán, győzelemre vezeté a daliákat. A török futott, a magyar tábor pedig, diadala jeléül megtartá a csatatért, s nagy áldomást tartá a holttestek felett; melynek részletei egy régi versezet szerint így következnek:

Mihelyt törököket magyarok levágák,
Ottan jó lovakot táborra fordíták,
A török táborát azonnal eldulák,
Gazdag nyereséggel ott megrakodának.

Mindjárt a foglyokat ott ők eloldozák,
Nagy rabságtól őket is megszabadíták:
Kikkel egyetemben istennek nagy hálát
Adának vitézek, s egymás közt vigadnak.

Azután mindnyájan vitézek gyülenek,
A harcznak helyére ottan ők menének,
Urak vitézekkel igen örülének,
Elvégezzék, hogy ott vacsorát ennének.

Mert már késő estve vala a táborban,
Nem mehetnek vala onnét napvilágban:
Azért a testeken oly nagy vigassággal
Asztalt terittete vitéz Kinizsi Pál.

Ellenségnek teste sűrűn fekszik vala
Mind az egész mezőn, oly nagy gyakor vala,
Hogy egyik holttestről elhághattál volna
Másikra tizenhat futamatnyi földön.

Ott azért ételhez vitézek mindnyájan
Letelepedének nagy hálaadással,
Ellenség-testeken ülnek vigassággal,
Újítják testöket étellel, itallal.

Örömeiben hősek isznak a jó borban,
Nagy szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak és beszélnek: eleink a hadban
Miként ellenséggel víttak viadalban.

Hősek jobban-jobban a jó borban inni
Kezdenek fegyverben szép tánczokat járni,
Egyszersmind hangosan igen kiáltani,
Elkezdek a méhsert szépen betölteni.

Nagy szépen a hősök lakozván, vigadnak,
Különb-különbféle játékot inditnak,
Nagy fegyveres tánczot mezőben ők járnak,
Élteket istentől kérik az uraknak.

Vitéz Kinisi Pált a hősök ott kérék,
Hogy ő is táncolna urakkal ők inték,
Mégfogadá vitéz uraknak kérését,
Ottan ő elöttök Kinisi felugrék.

Egy nagy török-testet azontul ragada,
Az ő fogaival földről felharapa,
Vitéz kezeivel csak hozzá se nyula,
Azzal egy szép tánczot urak előtt jára.

Kik e dolgot láták, erősen csodálák,
Erős Herkuleshez Kinisit hasonlák.
Némelyek Sámsonhoz hasonlónak mondák,
Dicsérék vitézi, látván az ő dolgát.

Örömekben hősek az egész éjszaka
Csak egy mákszemnyit is nem aluttak vala,
Reggel seregével két úr indult vala,
Gyulafehérvárba vigan mennek vala.⁴⁰

⁴⁰ Temesvári István deák XVI. századi versezetéből. L. Hetilap 1854. 55. sz.

HUNYADI JÁNOS EREDETE. (szül. 1386.)

Zsigmond magyar király, ki a német császárságot is viselte, egy hadjárata alkalmával Erdélybe jött.

Hadjárata után, vissza szált Hunyad arany kalásza földére, a szép oláh leányok hazájába. Álruhába öltözött s ál-név alatt magának kalandokban szerze elszorodást. Kalandjai között Csolnakos nevű faluba ér, hol megpillant egy oláh eredetű nemes leányt, Marzsinai Erzsébetet. A leány fiatal és szép volt. Mint előkelő család gyermekéhez, a deli lovag igen közel fért. A kalandor király szerelmet szinlett, mindent ígért, mi egy gyenge hölgyet kecsegtet. A leányka szerelmes lett. S mint minden fiatal hölgy feláldozta volna mindenét szerelmének, mert hitt és bizott, nem ismervén sem lovagját, sem a csalódást.

Zsigmond könnyelműsége igen messze ment; elrabolta a leány legszentebb kincsét. Erzsébet epedve kezdé várni a megígért nászt; de a lovag nász helyett egy nap csak bucsuzik, mert ugymond kötelességei elszólítják. A leány sirt zokogott: az ifju részt vett bánatában, de már nem segíthetett. Hanem levont ujjáról egy gyűrűt, által adta azon meghagyással, ha tán meg nem térhetne, menjen fel Budára a királyi várba, ott mutassa elő a gyűrűt, s hozzá fogják vezetni.

Ekkor ismerte a leány csalatása egész terjedelmét. Vigasztalhatatlan lett, mert éreznie kelle, hogy könnyelműségének nyomait el nem foghatja titkolni, bárha eltitkolná is bánatát.

Idő telt, Erzsébet anyává lőn. Szomoruan nézett az apátlan szép fiura, s két év mulva azon gondolatra jön, megkísérteni a gyűrű erejét; fitestvérevel felindul Budára.

Nyár, meleg idő volt. Egy napon útjok fáradoalmát pihenni, a hőség elől zöld gyepre, fa árnyba vonulnak. Elköltik úti ebédjüket, s engednek a kínálkozó álom hatalmának. Csak a fürge fiu marad ébren, gondatlanul játszodozott: játékszerű a talányos gyűrűt használá. Így folynak a csendes perczek, mire a gyermek egyszerre ijedten felsikolt. Az alvók felrebbenek. Mit látnak? A gyermek egy holló után emeli félénk tekintetét, mely épen tőle látszott felrepülni. Keserű látvány: a holló szájában maga fénylett a jegy-gyűrű.

Végtelen volt a kétségbeesés, mi Erzsébet keblét kezdé szakgatni. Egy percz alatt elvesztve látta szerelmesét, el gyermeke apját. De fitestvére megtartá lélekjelenlétét, ívet ragad, jól irányoz, s a fa-lombok közt büszkélkedő holló lábaikhoz esik. S a gyűrűnek ismét birtokában valának.

Ily veszélyteljes jelenet után Budára érnek. A királyi várban embert keresnek, kinek a gyűrűt előmutassák. Találtak ki megismerte, s bevezeté őket. Szerelmesét találta ott, a kalandor vonásaival, de koronával fején. Helyzetét felfogni nem bírta. Öröm és fájdalom majd megrepezti kebelét: a nő bánat-, az anya öröm-könyeket hullatott, mert mit ő elvesztett, tulfelől fia szerencsében feltalálni vélte.

Sigmond jól fogadta őket, mindent igyekezett kárpótolni. A gyűrűt visszavette. És hogy annak egész értékét megmagyarazza, a fiu számára egy adomány levelet nyujta át, melyben Hunyadat hatvan faluval neki adományozza; s az alapítandó család czimereül a gyűrűt adá holló szájában. S hogy a kaland helyének is emléket emeljen, Csolnakost minden közteher alól kivette, s menhelyi joggal látta el.

E regét Bonfinius tartá fen (Histor. dec. III. Lith. IV.), de miként megjegyzi, a Hunyadi személyes ellene Cyllei Ulrik gróf költötte.

A regében sok regényes, sok valószínűség van; de hallhatatlan történészünk gr. Teleki József, egykori fő kormányzónk „Hunyadiak kora” című nagyszerű művében (29-34. lapon) teljesen megczáfolja, s kimutatja, hogy Hunyadi egy magyar család rendesen származott derék ivadéka.⁴¹

⁴¹ L. Erdély nev. családai közt Hunyadi család. 121. l.

FEJET FEJÉRT. (1534.)

A haza veszélyben forga.

Árpád családja, mely öt századon át üle Magyarhon trónán, kihalt: idegen hatalmasságok nyujták ki fegyveres karukat a magyar koronáért, mely akkor Zápolya János kezében vala.

Zápolyát II. Szolyman török császár segíté a trónra, de a trónon Gritti tartá fenn. Gritti 3000 törökkel hagyá Zápolya oltamára; de ravasz politikája sergénéél sokkal többet ért. Megnyergelte a hont, de meg utoljára a királyt is, neki is látszott parancsolni.

Az udvar tehát, és nemzet nagyjai, mint két éles kard álltak egymás ellenében; de azért barátságot színleltek.

Egy történetes esemény e barátságot felbontotta. Zápolya nádora, lindvai Bánfi János meghal, helyébe nádor kelle. Grittinek a juta eszébe, hogy a nádori széket elfoglalja. A hazafiak ezt nem akarták; s ő még többre ment, azt követelte Zápolya János királytól, hogy őt ne is nádornak, hanem épen ország kormányzójának tegye meg.

Zápolya le volt neki kötelezve, megígérte. A király ezen kívánságát övéi eleibe kiterjeszté; de az ellenzék kimondá, mikép Gritti, mint nem magyart, nem tűri el nádori hivatalában, hogy pedig gubernátor legyen, az ellen kimondá, mikép gubernátort, csak gyermek király mellé szoktak adni, Zápolya pedig ötven felé járván, nem tekintődhetik gyermeknek.

A Gritti ellen küzdők sorában nevezetes szerepet játszék: Nádasdi Tamás, a két Ártándi, s főleg Cibak Imre erdélyi vajda.

Küzdenek ellene, de a lekötelezett király azért Gritti gubernátorának kinevezte. S a gyenge király gubernátora kormányzóságát nem kezdé egyeben, mint a két Ártándit és másokat, kik kormányzóságát ellenzék, megfogatá, s példás magas akasztófára huzatá.

A királynak e tett nem tetszett, nem az országnak, nem senkinek. A nemzet zúgott, a király is bátorságot vett magának Gritti megfeddeni: Gritti bántva vette magát, s föltette magában, hogy Zápolyát megbuktatja, s a magyart egészen török rabigába görbíti.

E végre 1533-ban kiment Konstantinápolyba. János királyt elárulta, el a hazát, s a szultánt, ki Zápolyának örök oltalmat esküdött, arra birta, hogy kegyét vissza-vonja.

Gritti éltes, ügyes egy férfit volt, ő felingerelte Ibrahimot, a szultán legmeghittebb tanácsosát, Ibrahim felingerelte a szultánt.

Gritti célta ért: a szultántól sereget kapott, hogy bejöne, s itt a pártosokat megfékezné. Ezért jött, legalább a porta ezért küldé; de ő titkos célja nem vala kisebb, mint Zápolya helyett királyi székbe jutni.

1534-ben mintegy 7000 főnyi táborral indula reánk. Célját senki sem ismerte. Brassónál jött be Erdélybe, megjelenését fenhangon adá tudtára az országnak.

Egyik rendeletében felszólítja Erdély rendeit, hogy elébe menve hódolatokat letegyék. Cibak akkori erdélyi vajda, egyike vala a két haza legerélyesebb férfiainak, s hivatá az ország nagyjait, s vajdai süvegére mutatva szólta: valamint e süveg két főt nem fedhet, ugy a honnak két parancsnoka nem lehet; azért én megtiltom, senki se merjen Grittinek elébe menni.

Az ország nagyjai helyesnek látták. De jött Grittitől a más rendelet, s mint a porta vezére felszólítá Cibakot, menne hozzá barátságos tanácskozásra. Cibak ismerte emberét, nem felelte el hogy mellőle felakasztatá azokat, kik gubernátorsága ellen szózatoltak: vonakodott hozzá menni. Gritti végre biztosítá, hogy bántódása nem lesz: Cibak mint lovagias magyar ember, hozzá ment; gondolta segíteni fog általa szegény hazáján.

Két száz lovaggal indula Brassó felé, nem táborral, csak ünnepélyes kísérettel.

Felmernél, egy szász falunál találkoztak, Brassó közelében. Gritti Cibakot jól fogadta, s vacsora után őt táborába vissza kísértette. De Gritti agyán pokoli terv készült. Elmormogá magában: ha két főt nem fedhet Erdély vajdai süvege, egyik főnek le kell bukni. Doczi, Gritti segéde, a rövid szavak értelmét felfogta, s még azon éjen, mely Lőrincz napra virrasztotta volna fel őket, Cibak sátrába lépik.

Cibak nyugodtan aludt. Doczi fegyverrel jelent meg, s néhány percz mulva egy véres főt emelt el magával... más néhány percz, s a véres főt tányéron Grittinek mutatá be.

A véres fő Cibaké volt, a leglovagiasabb magyar fők egyike. Gritti kéj-ittosan legelteté rajta szemeit. Azt hitte, ha a magyar nemzet éléről néhány főt leüttet, a nemzet fejét is lesujtotta. Csalatkozott.

A Cibakkal volt fő urak kardat mártának a nagy hazafi vérébe. Véres kardot hordoztatának Erdély határain, mely ősi szokás szerint azt jelenté, hogy ki fegyverre nem kél, kard fogja kiontani véréét. S nyolcz nap alatt 40,000 erdélyi állt síkon, boszut kiáltva a kiontott ártatlan vércseppekért.

Igy áldozta fel jövőjét a nép mindig, csakhogy nemzete becsületét csorbitatni ne engedje.

E tábor mint boszuló vihar szágulda Brassó felé. Magyar, székely, szász és oláh vetekedve siettek lesujtani az idegen kényurat. Gritti erre megrémült. Futott volna, de nem volt hová, körül volt véve. Brassó Szeben várába be nem bocsátá.

Tovább futott, Medgyes alá jött, ennek vára gyengébb lévén, berontott beléje.

De alig pihent meg, nyomában volt Majláth István az üldözők bőszergevel. Medgyest ostrom alá vevék. A Medgyes alatt elfolyó Nagy Küküllő pirostra lőn festve: a vár nem tarthatá magát, innen is futni akart. De sept. 23-kán Medgyes be lőn véve: s a boszuló cherubok kezeik között láták a férfit, ki annyi nagy férfit eltemete már.

A mint a várba léptek, Doczi, az orgyilkos, a nép áldozata lett, szét szaggatták őt, szét Gritti leghittebb embereit.

És Grittit? őt nem. Rá azon kor vad szokása szerint nagyobb büntetés várt. A magyar nép, protectora vad emberére, ki merte mondani barbar - de igazságos ítéletét.... Reggel kezét... délben lábát... estve fejét ütötték el... S véreben harczy köpenyegeiket megfestve tértek mieink haza.

A porta elégtételt követelt; de elégtételt soha nem vett. A porta hamar át értette, mikép itt a nép szava, Isten szava volt.⁴²

⁴² Néphagyomány és történelem nyomán. L. Wolf de Bethlen. I. 210. l. Egyébaránt Cibak csak erdélyi fővezér, nem pedig vajdának bizonyul be.

IZABELLA KIRÁLYNÉ FÁJA. (1551.)

Zápolya János király özvegye, Izabella királynő, miután tíz évet uralkodott volna Erdély felett, 1551-ben azon kényszerűségbe jött, hogy a vele volt magyar királyi jelvényeket, koronát s több koronázási ékszereket, a kolozsvári piaczi templomban I. Ferdinánd biztosainak ünnepélyesen, de zokogások között átadta, s vele Erdélyt is.

Átadván Kassára indult, mint tartozkodása helyére. Kolozsvárról kis fiával, Petrovics Péter és Csáki Mihálylyal indultak, s útjokat a Meszesnek véve, jul. 19-ke éjjelét Egregyen tölték. Vele volt Martinuzzi is, a kétszínű kegyencz, kit többé nem látott, mert itt visszatért, s pár hónap mulva lesújtaték.

Izabella királyné pedig tovább folytatá szomorú útját. Mint a Meszes hegy oldalán felfelé haladna, leszállt szekereből, vissza nézett a szép hazára, melynek királynéja megszűnt lenni. A fára, mely alatt végső istenhozzádot rebegett, s búcsukönyvét sirta, s mely alatt utolsó pillantatát vetheté a földre, hol őt szerették - e fa kérgére három betűt metsze bánatában: S. F. V. betűket. Sic fata volunt, e szavakban akarván szemrehányó lemondását a hon szívébe vésni.

A fa sebe alig gyógyult be, Izabella királyné szívfájdalma is megennyhült. Nehány év mulva ép ez úton, ép e fa árnyában pillantá meg újra az édes hont, mely ismét trónjára híttá, s melynek mint királynéja, köztünk hala meg.⁴³

⁴³ L. Schezaetus Ruinae pannonicae. 82. l.

A KÉT PÓKAI. (1575.)

Báthori ellen Békés Gáspár német pártfogás mellett fölkel, serget hoz, hogy fejedelemségéből kivesse. Nem sikerült. Báthori Békést Kerelő-Szent-Pálnál megverte. Ő elfutott, de hívei nagyrésze elfogatott.

E csata után Kolozsvártt 1575. aug. 8-án országgyűlés lesz. Báthori az elfogott pártosokat törvényszék elébe állítja, s oly ítéletet mondat rájuk, mit Vesselényi Miklós, itélőmester könyezve olvasa fel.

A fő urak egy részére kimondatott a halál, a népre az akasztófa.

A vérpad akasztófa már áll. Jelen volt a nap, a percz, melyben a büntetésnek végre kellett hajtania.

Már tolong a szánakodó s kíváncsi nép az utzákon, már vezetik elő az elfogott nép-csapatot meglánczolva, hogy Szamosfalvához vigyék akasztani... Azonban jön a kegyelem, mely hagyomány szerint, egy véka orrot és fület engede vágatni, s csak azokat rendelte felakasztatni, kik még fenmaradnak.

Barbar gondolat, de mégis kegyelem volt... Az elfogottak nagy része székely... A hohér ott áll a vérpadon kezében csonkító szer, körülé a csonkítandók s akasztandók csapata.

Megkezdődik a borzasztó műtétel. Az orr és fül, egy jajszó nélkül halmozódik vékára. Már csaknem telik a véka. Az elfogottak magokon végig tekintenek, látják, hogy még csak kevés orr és fül kívántatik. Kezdenek a bakohoz rohanni: mess nekem is! mess nekem is!! hangzott az orrokat és füleket nyújtó székelyek ajkáról, hogy a meggyalázó akasztófát elkerüljék.

Itt van alapja a történeti nevezetességü „mess nekem is” regének. Szomoru adoma, mert annyi áll, hogy bizonyos mennyiségüt megcsonkítanak, s vagy harmincznégyet Szamosfalván felakasztottak.

Az akasztandók elhúzódtak.

A piacon uj szerencsétlenek lépdelnek, főurak, feketében, halálra elszántan. A vérpad felé tartanak, mind deli szép lovag: nyolczan jönnek, hátul két fiatal ember, a két Pókai testvér, karöltve, oly szeretettel csüngve egymáson.

A vérpad közelébe érnek, s kezdődik a lefejezés borzasztó jelenete.

Kabós Farkas vérpadra lépik, a bakó sujt, a fő elbukik.

Utána Bogáti Gáspár, Barcsai Miklós, Csanádi János, Ősi Miklós, Csányi Miklós jó, mind nyugodtan lép elő.

Csak a két Pókai van még. Azonban hirnök rohan, a vérfagyaló foglalkozás egy perczre megáll. A népek sorain egy gyászba öltözött úrhölgy rohan a vérpad felé, kezében kegyelmi irat; arcza halvány, szemeiben egy jéggé fagyott köny; tekintete a vérpadon keres. De a kiket ott keresett, a vérpad előtt álltak.

Az anya és két fiu meglátta egymást. Pókainé a látványra összerogyott. Barátai s rokonai az iratot átvették, átadák a két fiunak. Kegyelem volt az, melyben egyiknek a fejdelem megkegyelmez, s a választást az anyára bizta. Az anyai sziv a mint meglátta őket, nem tudott választani, kétségbeesett.

A két testvér megértette. Megcsokolák egymást, s mind a kettő vérpadra rohant.

Azt mondják a kisebb fiú kedvesebb az anyának - szólt a nagyobb János - s intett barátinak, hogy testvérét vigyék anyjához. Nyugodtan várta be a bakó bárdját. Feje neki is elbukott, Péter életben maradt.⁴⁴

S a testvéri szeretetnek örök emléket hagyának fen.

⁴⁴ Wolf de Bethlen II. 381. 82. l. E szöveget Szigligeti dramatizálta.

ASSZONY KÉT FÜLE.

A nyugoti havasok Kolozsvár felőli aljában a Jára-vize felett várrom setétlik egy hegycsúcson, a Géczi vára.

Mig a vár fényben állt, Géczinek igen kedves mulatóhelye volt. A vad komor férfi csak itt a rengetegek közepette találta jól magát.

Történt egykor, hogy a mogorva férfi, ki fiatal korában azt hitte, lehet daczolni a szerelemmel, vágyokat érze keblében; s az mint koros embernél gyakran szokott, ahhoz hajolt, kinél legkönnyebben célhoz ért. Géczi szerelme tárgya nem körebeli volt, hanem egy kolozsvári polgárnőt szerete meg.

Bár szép volt és fiatal a nő, megtetszett neki a mogorva kebel szerelme, iránta oly hajlamat érzett, mi őt férje iránti kötelességszegésre csábítá. Beleegyezett, hogy Géczi őt mintegy elrabolja.

Itt éltek e várban. Senki sem háborítá boldogságukat, mert mi háborithatta volna, hol jelenleg is inkább csak vadak nyomai maradnak. De mégis egy reggel ki lépik be? a megrabolt férj. Félve közeledett, bár jogai valának. Mogorván lépett eleibe Géczi, s dörgő hangján kérdé: mit keres? A jámbor polgár habozott egyelőre, de csakhamar visszavette nyugalmát; s ha nejét nem birhatá, legalább kárpótlást akart kapni. S kétértelműleg monda: egy asszonyt s két fülét.

A gazdag úrnak tetszett az ötlet, mely nem kevesebbet látszott tenni, mint: vagy adja vissza nejét, vagy helyébe a vára alatti Asszonyfalvát és két Füle nevü faluját.

Jól van! szólt Géczi, megkapod Asszonyt és két Fülét, s azzal végeztünk. A polgár beleegyezett. Megkapta a három falut, s meglehetősen jó kedélylyel ballagott haza.

A polgárnak gyermeke nem volt. Kolozsvár vénei azon józan ötletre jöttek, jó lenne a meggazdagult embert tanácsossá választani, de egyszersmind megigértetni, hogy halála esetére a kapott három falut a városnak hagyja. A polgár megigérte, s beválasztatása megesett, s a három falu a város birtokába jött.

És úgy van, mint a regéből gondoljuk: Asszonyfalva és a két Füle, ma is birtokában van Kolozsvár városának.⁴⁵

⁴⁵ Népmonda után: Erd. Régiségei 172. l.

GYERMEK KIRÁLYT S HADVEZÉRT. (1594.)

1581 ápriljében Kolozsvár piacznán nép özönlik, mert országgyűlésre jöttek az ország nagyjai.

A piaci nagy templomban örvendező sokaság, bibor trónok, bibor önté el a falakat, az öröm bibora az arcokat: mert fejedelem választás volt szönyegen. Báthori Kristóf, az uralkodó fejedelem megakarván családjában örökösíteni a fejedelemséget: a gyermek Sigmond fiát fejedelemmé választatá. Örömmel adta rá szöszatát az ország, örvendezett a szabad választásnak, pedig hallotta, hogy ez ember markában vérrel született, még se hitt a természet jóslatának. Nem hitte, hogy oly szomoruan fog beteljesedni a költő Mohácsra irt azon szöszata:

Gyermek királyt, s oly hadvezért
Ki erején feljúl mér,
Ad az Isten haragjában
A nemzetnek kit meg vér.

Nehány év mulva siralomra vált a haza öröme. Az ifju fejedelem, s a nemzet ohajtása között mind nagyobb lett a közveszély örvénye. A nemzet és fejedelem egészen két útát választanak a hon boldogítására. A fejedelem nyugaton ohajtott volna Erdélynek új szövetségest; az ellenzék tovább is a török porta szárnyai alatt ohajtott maradni, mig vizsályait kipihenheti. -

Az udvar és az ország, mind izgatottabb surlódásokba jött a kérdés felett. Az udvar részén, a háttérben az udvari pap s Bocskai István, a fejedelem anyja testvére, s így nagybátyja állt: az ellenzék részén az öreg Kendi Sándor, egy nagy ember, egy patriarcha, egy mentor, kit mint egy Szechényit képzelhetünk.

Ily jellemek előtt nyilik meg 1594. augusztusában Kolozsvártt az ország-gyűlés.

Másnap augusztus 28-án vasárnap volt. A nagy templom harangjai imára zúgtak, az áhítatos nép özönlött a templom felé, mert a fejedelem a hon nagyjait magához rendelé, hogy templomba kísérjék. Seholy semmi mozgalom, csak a piacz hosszában felállított udvari gyalogság tudá, hogy a sorok lőszer-táskája golyókkal is el van látva.

A fejedelem, mint Józsika is írja, a piacz keleti szárnya közepének egyik emeletes épületében várá vendégeit. Csak setét gondolkozása árulá el, hogy nagy tervei vannak. Nehány percz mulva a hon nagyjai, a fejedelmi szállás előtt leszáltak, s a fő teremben már ott találják a fejedelmet. Báthori mindenikkel pár szót vált. Nos urak, szólt végre gúnyosan: hogy aludtak? mert én azt álmodtam, hogy önök a holnapi ország-gyűléssel ebédemet megakarják törökborsozni?... Senki sem szól? Még megérem, hogy Kendi uram török feszt, pipát s kávét fog indítványozni... s még tán a templomokra is félholdat fognak feltüzni?... Senki sem szól? Jó van, világos az összeesküvés... suttogá magában, s azzal az ablakhoz rohant, s ott kezében egy pálczát töre meg... Erre a jel elhangzott, kétfelől két ajtó felnyilt: fegyveres nép rohant be, s mielőtt a főurak észrevehették volna, körül valának fogva, s tizenhárom főúr fogságra hurczoltaték. -

Megjelent a gyászszekér: kettőt Gyalu-várába vivének. Megjelent a más gyász szekér: két úr lépett ismét elő, kiknek egyike a fejedelem vére, Báthori Boldizsár: ezen kettőt a Szamos-ujvári várba vivék temetkezni.

Harmadnap hajnalán a piac keleti szegletén, a felkelő nap sugárai feketével bevont gyászpadra estek, mi a fejedelem ablakától nem messze volt felállítva. A piacon sok volt az ember, de több a fegyveres nép. A síri csendnél is némább fájdalom fogott el minden kebelt: csak a fejedelem nézett megalégtlenül e setét gondolatja setét pontjára.

Néhány percz mulva a vérpadot fegyver barikádozta körül, s a börtön ajtaja felől egy egész zászlóalj, feles lovasság, néhány rabot kísére elő; a pap és bakó, az emberi társaság e két különböző véglete sem hiányzott, számítva rá, hogy e kontraszt rémitőbbben hat, mint maga a halál.

A halálos ítélet felolvastatott-e vagy nem, nem tudjuk: ha igen, elborítá a nép zokogása, nem hallható meg a közel menni nem merő történet muzsája. A pap elvégzé szomorú kötelességét. A bakó pallossával az emelvényre lépett. S utána hoszu ősz fürtökkel, s sűrű hoszu bajusszal, szilárd léptekkel, de halványon mint a honfájdalom megtestesült szobra, kilépne más mint a vezér főnök Kendi Sándor.

A pallos felvillant, s az ősz fő, tisztos arc, ezüst hajak a bakó lábait boríták el.

Utána Ifju János jött, méltó Kendi lábnyomait tapodhatni: a pallos ismét csillogott, de most nem bukott fő, fen állott az, ismét és ismét sujta, s csak akkor esett le a halálnak még meg nem ért szép fej.

Utána Kendi Gábor esett el.

Forró János lépett most elő. Szólni akart nem kegyelmet akart ő, csak élesebb pallost de még annyit sem nyert.

A szerencsétlenek sorát Literáti György végezte be.

Amint az utolsó fej elbukott, mint Bethlen Farkas írva hagyá: az ég megnyitá csatornáit, mintegy megsíratá őket, s elmosá a szebb halálra érdemes vért.⁴⁶

⁴⁶ Wolf de Bethlen III, 472. l.

A MÁTKA-KOSZORU.

Szász-Orbón, Szerdahely közelében, a falu mellett egy dombon régi templom romja pusztul, mit a XVII. századi hadjáratok tettek semmivé. A templom karzatán egy koszoru ábrája maradt fen, még pedig a következő esemény emlékére.

Szegény fiú s gazdag leány szerették egymást. A leány szülői gazdag vót ohajtottak; azonban minél inkább ellenzik a szivek frigyét, annál hatalmasabb lánggra lobbanták szerelmök tüzet; s a két szerelmes esküvel fogadta egymásnak, hogy vagy a siron innen, vagy azon túl csak egymáséi lesznek.

A fiut a faluból elüldözik; a leány fájdalmára fátyolt vete, s engedve a szülői kényszernek, egy kiszemelt gazdag ifjunak kezét oda nyújtá.

A násznap megjött, meg a násznép, s a szép arát oltár elé inditá. Míg a templom felé felhuzódnék a szép kíséret, a gazdaggá létel mámorától elszenyerített lelkiismeret felkelt, fel az elnyomott de el nem oltott szerelem. A leány az eskü percze előtt állva, megemlékezik az ifjunak tett esküjéről, meg örökre veszendő szerelméről: a mint a templomba ért, s megpillantá az oltárt, hol az esküszegést véghez kellett vinnie, szabadulásért emelte fel összekulcsolt kezeit: a végzet segített kétségbeejtő helyzetén, - szívét megrepeszté, s a bánatos ara itt a karzat alatt mentében összerogyott, meghalt.

A nászkiséret halotti gyász kíséretté változott. S a mátka-koszorut, mi a leány fejét ékesité, ide a templom karzatára örökíték - intő például a fiatalságnak.⁴⁷

⁴⁷ Sieb. Volkskalender 1844. Erd. Régis. 246. l.

EGY AGG-SZÚZ.

Garád, Kóhalom és Fejéregyház határai központján hegy emelkedik, az Ungleberg, rajta egy várhely. E vár az Ungler család birtoka volt, s utolszor egy leány laká, ki előkelő családja fáját pár század előtt bezárta.

Az utolsó Ungler leány nem ment férjhez, aggszúz maradt. Nem tartozott azok körébe, kik szerelem nélkül is bár kihez elmennek, csak pártában ne maradjanak. Fiatalkora hasonlita az ibolyához, mely elvonultan virágozik el, pedig ha útszálon virúl, ezer kéz hajolt volna meg utána.

A világ nem kereste fel őt, hogy megnyerje; ő megveté tehát a világot. Egyetlen nőcselédével ide vonta be magát, nem ment senkihez, nem ohajtá hogy senki látogassa. Élt mint remete. Terjedelmes birtoka hasznobérét, a szomszéd falusiak pontosan beszolgáltatók: szükségét csak világi örömben látá.

Élete, mit imádkozásban tölte, már alkonyára járt. Nem volt rokona, mert utolsó ivadék; nem barátja, mert a világot gyűlölte: nem ismerte senki, ő sem ismert senkit, csak a jámbor népet, mely jószágait mivelé. S mikor megjött, hogy a halálról gondolkodjék, s keresé hogy javait kire véghagyományozza: nem ismert közelebb senkit, mint a szomszéd falusiakat.

Elkészíté tehát véghagyományát, mely szerint azon falut hagyá örökösévé, mely halála esetére hamarabb ide ér, és eltemeti. E véghagyomány egy hosszú elhagyatott betegségtöli félelemre volt alapítva. S czélt ért, mert azon naptól a két falu igen szorgalmason kezdé látogatni.

Egy reggel egy fejéregyházi felmegy, látja, mikép jóltévőjüket a gutta megütötte, s csak kevés perce van hátra. Sietve le rohan falujába, hogy szekeret hozzan, a leányt elvigye.

De egy garádi polgár is arra hajt ekéjével, az is felmegy látogatását megtenni: s mire felért, a leányt kimulva találta. Keveset gondolt a czeremoniával, a holtat felveszi, hogy ekéjére vigye. Nőcseléde eleget ellenzé bánásmódját; de ekéjén mégis csak elvívé. S mikor a fejéregyházi ember a falu véneivel, papjával ünnepélyesen érette megjelent, már csak hült helyét találták a vár asszonyának.

A garádiak szépen eltemeték, s a birtok övék leve, és az mai napiglan.

Azonban a fejéregyháziak mivelik, s róla a garádi papnak adják a tizedet. S hogy a más falu földesúri jogát elismerjék: Miklós napján, mely névre van a garádi templom szentelve, a fejéregyháziak évenként Garádnak egy kakast küldenek, s négy magyar forintot borra. A falu küldötsége összeül Garád véneivel, s barátságosan elköltik.⁴⁸

⁴⁸ Sieb. Volkskalender. 1845, 60. l.

AZ ÚJ-TORDAI TEMPLOMKERITÉS.

Új-Torda város reform. templomának mai napig szép bástyás kerítése van. A kőfalzat sokszor volt menhelye a lakosságnak, sokszor megvédetté őket, s annyira biztak benne, hogy a Básta-féle zavarokban, midőn egy ostromló csapat alóla elvonulna, egy merész leány pisztoly-lövéssel monda búcsut nekik. Azok megfordultak, bevették a kis erősséget, s a benne levő lakosságot úgy levágták, hogy csak egy cigány maradt fen, a templom padjai között.

Erre telepíté be Új-Tordát Bethlen Gábor magyarhoni hajdusággal.

E bástyák egyikén, mely alatt a kapu van, még a mult század végén a következő tanuságos felirat volt a falon latin szavakban:

A béke eszközli a gazdagságot,
A gazdagság a kevélységet,
A kevélység a megvetést,
A megvetés az egyenetlenséget,
Az egyenetlenség a háborut,
A háboru a szegénységet,
A szegénység az alázatosságot,
Az alázatosság eszközli a békét.

Oly mondatkör, melyben, mint egy tömkelegben évezredek óta pazarolja szép, nemes és jóra hivatott erejét az emberiség.

A SZÁRHEGYI BARÁT. (1600.)

Erdély története egyik legvéresebb jelenetét tünteti fel e rege: Mihály, havasalföldi vajda iszonyu kényuralmát.

A kegyetlen vajda mindenkit ki akart irtani, ki vad önkényének nem hódolt. Borzasztó mézsárlásokat vitete véghez; de azért tömegesen kelt föl ellene a bátor nép s főleg a dacos székelyek.

Majd egész Erdély meg volt már törve, csak a székelység állta még. Mihály vajda ellenök küldött katonái, hullottak csapásaik alatt. Felboszankodva a makacsság fölött, egész erejét ellenök fordította, de minden talpalatnyi földnek vérözön lett ára. Azonban a leghősiesb elszántságnak is hátrálnia kell a nagyobb erő előtt.

Néhány ily visszahuzódó csapat Gyergyóban, Szárhegy közelében, az úgynevezett Sármányvölgyben pontosult össze. S céljuk volt, egyesült erővel ütni a vajda szanaszét kóborló csapataira.

Mihály vajda cselt használt, áruló segélyével a székely csapat mögé került, s az egészet bekerítette. Aztán a szárhegyi zárdá guardiánjának megparancsolta, hogy pinczéje s tárháza tartalmát készen tartsa számára.

A vajda kíséretével a zárdához lovagolt, de mi nagy lón haragja, midőn megtudá, hogy a guardian alárendeltjeivel a völgybe szállott a kis sereget biztatni, bátorítani. Csak egy tisztos ősz barát állta a portánál, hogy a társai miatt dühösködő vajda reá öntse mérgét. Elő adá a pincze és élelemtár kulcsait, s a vad harcosok legott enni inni kezdenek.

De egyszer csak lankadás fogja el őket, észre vették, hogy a borba álom-por van keverve. Tudták, hogy az egész a hátramaradt barát mive, késedelem nélkül rája rohantak, s a refectorium közepén emelkedő fészület alatt félelem nélkül halált váró barátot szétdarabolták.

Azonban e tett után csakhamar elnyomá őket az álom. Ekkor a Sármányvölgyi székely kis csapat elötör, a szárhegyi zárdát elfoglalja, az alvókat fogságba ejti, a zavarba jött ellenséget megveri, elszorja - s így a szárhegyi barát megmenté őket.

Társai s a győztes hősök ott temették el a szabadba, hogy sirjához eljárhasson a megmentett nép. Hála könyeket hullattak sirjára a kemény hősök. S a szárhegyi barát, páter Iván emléke ma is él a székelyek között.⁴⁹

⁴⁹ Remellay G. után: Magyarnéplap 1856. 29 sz.

A DEZSÓVÁRI AMAZON.

Erdély északnyugoti felében, az Almás-vize partjain erdős hegyek nyulnak el, ezek egyik csúcsán mértföldekre látszó várrom, a Dezsővára romja maradt napjainkra. E vár életének végső napjait beszéli a történet; de a mit történet beszél, azt a nép ajka következőleg egészíti ki.

Báthori Zsigmond nemzeti fejdelmünk szereplése vége felé, 1601-2 telén, kemény hadjárat dulta a hazát. Egyik részen fejdelmünk állt, benszülöttek és töröksegély sereggel, a más részen a foglalni jött Basta tábornok saját népével s magyarhoni rablásra kész hajdukkal. Magyar magyar ellen csatázott.

A városok ma egy, holnap más birtokába esnek; csak a várak tartják még magokat.

Ezen várak egyike az Almási vár, a fejdelmi sergek fővezérének vára, melyet Dezső védett, védett mint orosz lány, mert szép arája is a várba volt szorulva.

Az ostromló sereg erősítő csapatokat kap.

Az ostrom keményebben kezdődik. Tartja magát a vár, de falai az ágyuk hangjára egymásra omlanak. Végre az alsó vár az ellenség kezében van, már a felső várban is nagyszerű rések.

Dezső mellett páncélban arája most is ott áll, lelkesedése a férfiakba új meg új győzelemreményt önt.

Mind hasztalan... Dezső elesik. A szép amazon összerogy, s mire fölpillant, a váron leng a fejér zászló. Alkudozni kezdenek. A várórség megadja magát.

A szép hölgy hosszason néze le a leomlott romokra, az elfoglalt szép völgyre, az alsó vár vértől pirosuló havára; s mikor a vár-órség a kapukat kinyitá: megnyitá a vár ablakát, s az alatta most is látszó kútba veté le magát.⁵⁰

A várat Dezső-varának nevezik; az ablakot melyből a nemes hölgy aláugrott, s kút mélyedést hol sirját lelé, most is mutatják.

⁵⁰ Népmonda után.

AZ ARANY-FONAL.

Kolozsvártt a tanácsház belső oldalába egy féldombor mű van falazva, mi hajdan a vár azon részében volt, mely a Monostor-kaputól Tordautsza felé nyulik. Hogyan keletkezett, ma már csak a rege beszéli.

Basta veszélyes korában több urak közt, Kolozsvárra vonja magát egy, kinek igen szép két leánya volt: Vilma és Ilma. Az öreg úr, mint ellenzéki ember elvonultan élt, de termeit egy párt elő sem zárható el, s csak hamar egy Basta párti ifju a vidor Ilma szivességétől oda bátorított, hogy kezét megkérte.

Apa és leány kereken megtagadák azt. Az ifju dühös lett... Másnap a jó öreg mint forradalmár elvándoltatott, javai lefoglaltattak.

A nyomorra jutott családnál az ifju ismét megjelent, vagyonát felajánlá, de ismét visszautalást szenvedett.

Most más nap az öreg úr fogatott el: s a két leány gyám nélkül marada.

Elvonultak, s atyjuk megszabadítása foglalá el minden gondolatjokat. Hogy magok s atyjok élelmét, ruházatját megszerezzék, munkához fogtak, guzsalyhoz ültek, s im róla mind arannyá vált a szál, mely lepergett.

Az ima és munka feltárta lelkek erejét, de atyjok egy napon meghala, és a vár-bástya, hol fogva volt, még azon éjjel összeomolt, s a fal pusztán maradt.

Felépíték. Ellenség jött a falak alá, s az új építés ismét magától porba dőlt. Azon hiedelem terjedt el, hogy a leányok átka fogta meg a helyet; s áldazatokról kezdenek gondolkozni, hogy a megbántott családot megengeszteljék.

Semmi áldozat. A bájos két testvér most maga tette le az alap-követ, s keze munkájából építé fel azt. A nép nem győzé őket áldásával, mert a fal most keményebb volt mint egyebütt.

Mint a város tiszteletben álló árvája halt el a két testvér ugyanazon napon ugyanazon órában, a halálnak minden előjele nélkül.

A háládatos városiak emlékökre e követ metszeték, s tétetek az általok építettett falba, melyen a két leány s három telt orsó örökitve van.⁵¹

⁵¹ Kolozsvári Naptár. 1847 év foly.

A MENYBELI JUS. (1609. kör.)

Szent-Demeter kastélya, egyike a Kis-Küküllő völgye szépségeinek. Ma is meglehetősen épességben áll.

Ki építteté, arról csak a rege szól bővebben.

A rege szerint Balázsi és Nyujtodi építteti, két csapatvezér, kik szép és nem szép úton felelőlegesen tesznek szert, s a szép vagyonhoz már egy kastély is kelle. Hozzá kezdenek a kastélyhoz, de erszényekhez képest igen nagyra szabák, s csakhamar pénzök elfogyott, az építés megállott.

A két építtető összeül, módokról tanácskozik: de tervöket mégis annyira dugában látták, hogy arra fakadnak, mikép: menybeli jussokat is oda adják, de a várnak fel kell épülni.

Az ördög, ki ily helyeken leskelődni szokott, előpattan: jól van - szól - menybeli jussatokért az építési anyagokat meghordom, s embereiteket úgy megijesztem, hogy felépítik. Az alku megvolt.

S csakhamar fenáll a vár. Nem úgy ugyan mint ohajták, hogy hét országban párja ne legyen, hanem csaknem a jelen alakjában. A két úr bele költözött, s vig vacsora után lefeküdtek. De alig alusznak el, valaki költi őket. Felnéznek, s im előttök az ördög áll. A vár megvan, szólt, tessék engemet követni, minthogy a meny oltalmáról részemre lemondottak.

S kivezette őket a pompás épületből a határra, ott egy nehéz eke várt rájuk: befogta őket s szántani kezdte vélek. S ha lankadának, nehéz réz ostorával rájuk sujtogata. Ha eleget szántottak, kifogta őket, s haza bocsátotta. Így ment e minden éjjel, mignem azon nagy árkot szánták, a csőbi bükk alatt, mit ma is ördög vagy Balázsi árkának neveznek.

Idő múlva az eke hosszuvasát megkapák az ott lakos székelyek, s mint unokáik állítják, akkora volt, hogy kilencz szekeret vasztak meg belőle az utolsó szegig, s mégis egy fejszére való megmaradt.

A történeti szóhagyomány szerint csakugyan egy etédi Balázs vagy Balázsi nevű kapitány építtette, a keze alatti székelyekkel, ki a népnek nem a legnagyobb kegyencze volt. Okleveleink nyomán Balázsi Ferencz saját és fia részére 1609. jul. 20-án reá adományt nyert.⁵²

⁵² Népmonda után: Erd. Régis. 214. l.

KENDEFI ILONA.

A kies Hátszeg völgyére, a határszéli erdős hegyek lombdús oldalából, festői szépségben néz le egy várrom, Kolczvár, a Kendefi család ős kastélyának gyönyörű romja. Meglehetősen magasságban fekszik, s lábait a Sebes vize mossa.

Itt élt a hajdanidőben Kendefi Ilona, vidékének szépsége, midőn tatárok ütnek be az országba, a földnépe csatákat áll vele, kiverik őket, minden visszatér övéihez, csak az nem kit Ilona várt. Azt a tatárok elvitték, tatárabságra.

Hová vitték, hová tették, senki sem bírta megmondani. Ilona fűvet, fát kérdezett, nyomába senki sem igazíthatá. Ily bánatba merülve ül egyszer vára erkélyén, mely Hátszeg völgyére nézett, midőn lány szellő kezd fuvalni, álom száll pilláira, s mintha kit várt, megjelent volna, s azt mondá neki: midőn aranya oda ér, hol ő fogva van, akkor visszanyeri őt.

Ilona az álom magyarázatához kezdett. Oda adta volna ő minden aranyát, de ki adja vissza neki azt, ki drágább neki minden aranyánál.

Ismét buslakodott, ismét megjelent az álom, meg az álom angyala, megmagyarázá, hogy annyi aranyra kell szert tennie, mennyi odáig ér. De honnan vegyen annyi aranyat? Dolgozni, gondolá magában, éjjel nappal dolgozni, fonni, szőni fogok, s mégis kiszerezem a kivántató aranyat. Minden lenét, kenderét lefonta már, csak valami ősi durva szálak vannak még ősei guzsalyain, ezeket is előveszi, ki ül vára erkélyére s a szép holdvilágnál eregetni kezdi a szálakat, hosszan, hosszan le vára aljáig. A mint késő éjjel az álom elnyomja, s reggel fölkel, mit lát, arany fonal kerekedett az ősi durva szálakból. Előveszi guzsalyát nappal, elő estve, de többé nem jó arany róla, folytatja éjfélén túl, hát a szálak ismét aranynya változnak.

Az erkelyt s hová arany szálait eresztgeté, most is mutatja a nép.

Igy font napról napra, s midőn már azon gondolkoznék, hogy értékesítné, s kiszabadítást kísérsen vele; egy éjféltán ki kapja el orsóját? várt kedvese, kinek azon perczen, melyen aranyfonala oly hosszú lett, hogy fogsága helyeig ér, azon perczen lepattantak rablánczai s ide repülhetett.⁵³

⁵³ Dobai: Tisztesség Oszlopa. Néphagyomány. Erdély Rég. 166. l.

A KÉT BÉKÓVAS.

Kőhalom szász város mellett igen festőileg egy várrom áll, melyben még 1812-ben két roppant vas bilincs volt felakasztva. Ki viselte, ki akasztá oda, senki sem tudja megmondani már; a történet hallgat, de a regeköltészet ehhez is hozzá szól.

Török dult a hazán, s beütött Kőhalomszékibe. A királybíró, Helvig, serget rögtönöz, szembeszáll az ellenség rabló csoportjával, de szerencsétlenül, mert a csatát elveszti, s többet magával fogságra jut; Konstantinápolyba viszik, hol mély tömlöczbe vetik.

Nappal epekedés, hasztalan remény, éjjel álmatlanság a rab mulatótársa. Helvig sem vala más-kép, szüntelen búsult, rabtársai nem tudák megvigasztalni. Mikor így búsongana, Menenges, egykori szék-darabont áll elébe: mit adsz, uram - szólt vigasztalólag - ha még ma szép nőd s gyermekeid ölébe viszlek? - A királybíró elmosolyodott a jámbor ember ajánlatán, s tovább folytatá búslakodását.

Eljött az óra, hol a börtön vasajtói ismét megnyiltak, s a rabcsoport szabad légre bocsáttatott. Uram, - szólt újra a darabont - fogadd el ajánlatom, bizzál bennem, én nem akarok nálad nélkül hazamenni, mert jó uram voltál: tedd mit mondok, s még az éjjel haza érünk. Helvig mosolygott, de megemlékezett, hogy Menengesnek otthon búbájós híre vala. Ez szeget ütött fejébe.

A szabad óra ismét eljött. Menenges újra megtevé ajánlatát: a királybíró megígérte, hogy követendi tanácsát. Egy helyen, hol kevésbé figyeltek rájuk, Menenges avatag kék köpenyét földre teríté, reá ült, s kérte Helviget, üljön ő is mellé, fogódzék bele, hunyja be szemét, s bármi történjék körülé, ki ne nyissa. A bús rab úgy tett mint embere mondá: a kék köpenyre ráült s szemeit behúnyta.

S mi történt? Repülni kezdenék: szél sebességével elhagyják a török földet, el a sok hegyet és völgyet. Helvig szerette volna látni, mi történik vele; de nem volt szabad. Elmúlt a nap, s repülésökben ki nem fáradtak.

Jött az est, s vele hazájuk földé. A kék köpeny földre szállt s vele rabjaink. És a mire szemét Helvig kinyitá, a kőhalmi erdő szélén találta magát... Minek fessesem örömét, kevés embernek mondanék ujdonságot. Betértek a várba, rabbilincseiket levétették, s ott a bástya mélyében emlékül felakaszták; s hazamentek kedveseikhez.

Igy hangzik a rege, mely azonban a valóságban egy szép kis megszökés lehetett.⁵⁴

⁵⁴ Sieb. Volkskalender v. 1843. Erd. Régis. 167. l.

AZ IFJU SIRJA.

A székelyföld közepén, gyönyörű várrom, s még gyönyörűbb hegyi tó között egy hegy emelkedik: neve Büdös, gyomra tele van kénkövel, mit régen bányásztak is. Körüle százados erdő.

A hegy oldalán üreg tátong sárgálló ajkakkal, s belőle a kengáz mint reszkető délibáb páralog ki, halállal fenyegetve a felette repülő madarat. Sok beteg lelte itt már nyaranként gyógyulását. Eljő a szem- és idegbeteg, visszatartva lélekzetét bemegy az üregbe: gőzfürdő az, mely a mint belé lépünk meleg gőzével mindenfelől egyszerre oly mámorral önt el, hogy a kebel egy nemét érzi a kéj halálvágnak.

A kén-barlang előtt egy sirdomb áll, zöld lombjával, alatta egy ifju sziv nyugszik. Egy sziv, melynek nyugalma az életben nem volt. Szeretett, mint csak egyszer szerethetni az életben: s bár viszont szeretettet, a boldogságot mégis túl látta a síron. Ide jött, e regényes sirba, hol távol az emberek segélyétől, be ment a barlangba, s többet soha ki nem jött. Egy lélegzetvétel elég volt életfájdalmával együtt kioltani. Ott fekszik most a barlang előtt.

Az üreg nem nagy, másfél öl magas, s néhány öl mélységü. A természet szebb játékaik közé tartozik.

EGY LEÁNYRABLÁS. (1634)

Szentléteken Háromszék terének legfelsőbb pontján, a kezdődő hegyek lábán maig egy szép várkastély romjai állnak fenn. Benne 1634-ben királyfalvi Tarnoczi Sebestyén özvegye lakott szép leányával, Sárával.

Mint ritka szépségű, de szépségénél is szebb lelkű leány az egész vidék ifjait mozgásba hozta. De talányos jelleménél fogva, érzelmével sehogy se jöhettek tisztába. Mikes Mihály, korának egyik legkiválóbb ifja, megkéreti a szép Sárát; de anyjától kosarat kap.

Mikes, ki szeretve hitte magát, fölveszi két testvérét Jánost és Pált, Szentlélek kastélyába jönnek, s az anya hon nem lévén a leányt elrabolják, Zabolára viszik ősi kastélyukba.

Tarnocziné, Károlyi Zsófia, az esemény hallatára, hiv embereit, jobbágyait felköltetvén, s a tiszteket magához véve, Zabolára jő, leányát törvényesen felkéreti. Bár nem adák ki, többre nem mehettek, mert a kastély védelmi állapotba volt helyeztetve.

A sértett anya Rákóczi György fejedelemhez fut, ki a lányrablásért a fejvesztést Mikes ellen elrendeli. Ő Moldovába fut, Lupul vajdához: Sárát pedig leány-fővel vissza kapák.

Mikes 1639 apr. 9-én kegyelmet nyer, hazajő, derék hazafi, fejd. tanácsos és cancellár válik belőle, Marosújvárt szerzi.

Sára szomorubb véget ért. Mikes hazajötte után férjhez megy Haller Péterhez, ki már nem volt fiatal. Haller Szebenbe vitte őt, ott laktak, de nem sokáig, mert a szép Sára egy napon torkát metszé, s fájdalmasan mulék ki.⁵⁵

⁵⁵ Szalárdi Sir. kronikája III. könyv 6-12 rész. Erdély Régiségei. 183. I. Erd. Nevezetesebb családai 184. l.

BASA TAMÁS. (1642-57)

Basa Tamás Háromszék hírneves főkapitánya, a mily basa volt csatatéren, ép oly gyöngéd vala családi körében.

A harczos idők gyakran táborozásra hívák őt, szép leányát neveltetni apáca zárdába adta.

A gyöngéd apa tovább nem nélkülözhető szép gyermekét, vissza akará szállítani Zabolai kastélyába; s midőn szolgálai utána mennek, a leány sehol sincs, a leány elrabaltatott. Ki rablá el, senki sem tudta megmondani.

Azon időben a leányrablás nem volt ritka dolog, s a kolostorokra nagy gyanu volt. Basának is ilyesmi jutott eszébe. A fájdalom bős apa-oroszlánynya teszi őt, sergét felülteti, ágyuit befogatja, s romlást menydörög minden kolostorra, mignem leányát felfedezi.

Kedves leánya e közben megjött; de életnélkül. Hulláját visszahozták, de honnan és ki, titok fedé.

Basa Tamás a zabolai sirboltba letevén a letört virágot, seregévei neki rontott a kolostoroknak, templomoknak, s halomba dönté.

Kidühöngve fájdalmát, hazatért, ezüst kapcsos zsoltárát, melyet a zabolai templom most is őriz, elővette, engesztelő énekeket zengedeze az egek urához... Szívébe visszatért a nyugalom... a templomokat újra felépítetté; de felekezetének adá.⁵⁶

⁵⁶ L. Szalárdi Károly szép költeményét. Vasárnapi Újság 1855 foly. Kállay Székely nemz. eredete. 226. l.

ENYED HÁROM SZÚZE.

Enyed 1656-ban emeltetett az erdélyi nemes városok egyikévé. Ez örömét csakhamar mély bánat követé: II. Rákóczi György fejedelmet a török ki akarván fejedelmi székéből vetni, 1658-ban roppant török és tatár serget küld Erdélyre, mely Rákóczitól sehogy sem akart elállani.

Enyed is így gondolkozott, ellentállást kísértett, de legyőzetett, s a tatárság a várost auguszt. 20-án porrá égeté. A népség ekkor se adta fel magát, a templom kastélyába vonult, s a tatár khám ostromát férfiasan állta. Végre gyengülni, s alkudozni kezdtek, s sept. 10-én minden drágaságaikat kiadva azt hitték, a tatárság mint igéré elhuzódik.

Nem úgy volt. Mert a khám az ékszerek mellé három szép szűzet is kívánt. Már erre csakugyan bajos volt felelni, mert a khám csak szépet akart; sorshuzás utján kívántak volna boldogulni, de az oly leányokat dobott oda, kikért az ifjak élethalálra ismét a falakra álltak. Az ostrom újra kezdődött, s Enyed fiatalsága mint vihartól rázott fa virágai hultak a falakról.

A nők, anyák, hölgyek kétségbeesés szélén állnak, magok is harczra kelnek: midőn három szép hölgy a béke-lobogót kitűzi. Atyjok, anyjok, szerelmesök minden elesett már a kegyetlen harczon: megállíták a csatát, s magokat a khám eleibe vitették, kiket az örömmel elfogadott; s a falak alól elhuzódott.

E gyászesemény emlékére Enyed aug. 20-kát megelőző vasárnapon urvacsorával élt, s megböjtölé egész korunkig.

AZ IFJU TAMÁS.

Holczmány szász falu Szebentől nem messze. Felette hegyen van templom-kastélya, melyről a hagyomány következő eseményt tartja fenn.

A XVII század vége felé a kuruczok ide törtek. A nők a vénekkal és gyermekekkel előlek az erdőbe futnak; a férfiak pedig felmentek e kastélyba, hogy becsebbjeiket megoltalmazzák. Az ostrom folyt: első nap szépen fentarták.

Éjjelre az ostrom megszűnt, a beszorult lakosság szorongatott kebellet ült össze, s tanácsot tart a teendőkről. Hol e tanács folyt egy kőajtó vala, mely által a kastély a pap pinczével jött összeköttetésbe. A tanácskozmányban a várőr leánya, Lizi is ott ült. Egyszer azonban mintha a kőajtón kopogást hallana, s mintha nevét kiáltanák. A kő-ajtót erre felnyiták, s rajta a pap legénye, János buvik fel. A paptól azon izenetet hozta, hogy még egy napig oltalmazzák magokat, mert segélyhez lehet reményök.

Jól van, úgy lett mint a pap akarta. Azonban a kuruczok, még kuruczosabban hozzáláttak az ostromhoz; már csaknem bevették a várat: s ím a kétségbeesés a segélyt csakugyan megküldé. Lizi rémülségének közepette, apja méhkasait megrohanja, s azokat a csaknem betörő kuroczokra kezdé szorni: e kartácsolás megtette hatását: az ostromlókat futásra kényszeríté.

Elvonultak, de fájdalom, csak hogy kényelmesb ponton folytassák harczukat: az erdőre mentek az oda menekültek ellen. Mit hallván a férfiak, leszálltak innen, a kuroczokkal csatát állnak; de mind egyig elhultak.

A falut is leégették, úgy hogy csak 15 gazda maradt benne. A faluban azon ház, mely végsőnek maradt, ma is végsőnek hivatik. S akkori Mihály nevű birtokosáról, most is bár ki lakja, lakója végső Mihálynak neveztetik. Mihály mellett akkor Tamás lakott, ki ez eset után Lizit elvette: ezen Tamásról a Végső Mihály szomszédját ma is „Ifju Tamásnak” hijják, ha szinte oly vén is, mint Mathusálem.⁵⁷

⁵⁷ Sieb. Volkskalender. 1848.

KÉT FÚZFA. (1704.)

Emlékezzünk egy híres csatáról,
A kuruczok s labonczok korából:
A midőn az ágyu dörge: bim, bum,
S működött a bunkós gerundium.

A labonczok rátörvén Enyedre,
Ostromolták kastélyát dühöngve;
De a város népe és diákok
Nagy vitézül ellenökbe álltak.

Harminczan togába öltözének,
Mind diákok, mind derék legények,
S mentek az ellenségre rohammal,
Jégszeggel vert kemény fustélyokkal.

Amidőn a város népe látta,
Hogy jelen Enyed harmincz diákja,
S a fekete nép nagy bátorsággal
Szembe tör a labonczok hadával:

Új bátorság kelt a nép szívébe,
Kő s golyó egymást gyorsan cserélte,
A gerundium is vígan jára,
Mint párduczos Árpád buzogánya.

Mint meg annyi tigris harczolának
A derék kalvinista diákok:
Ugy hevert a sok laboncz a vérbe,
Mint aratáskor hever a kéve.

A diákok bátran verekedtek,
A labonczok futásnak eredtek:
Kergeték a győzelmes legények,
Bárha itt ott sokan elesének.

A diákok dicsőn harczolának,
Harminczból csak ketten maradának:
Széttört ősi fustélyok helyébe
Füz-dorong volt mindkettő kezébe.

Mégis folyvást előre rohantak.
Mind addig mig láttak egy labonczat,
Midőn már ellen nem volt a téren,
Izzadva megálltak az útszélen.

Ott az istennek hálát adának,
Hogy megérték végét a csatának:
S a dorongot jegy gyanánt a térre
Felütötték az út két felére.

Napra nap tűnt, hónapok telének,
S melyet a diákok felütének,
A fűzfa gerundium a földbe
Mefogant, két fűzfa lett belőle.

A két fűzfa áll még az útfélen,
Tréfa emlék a komoly regében:
Az elhult hős ifjak emlékére
Kápolnát emelt a város népe.

Igy szól a rege. Annyit a történet is tud, hogy 1704-ben, mikor b. Tiege Enyedet megtámodtató, mint a Rákóczi forradalom fészket, a 28 tanuló csakugyan elhullott. Sírköve felibe Püspöki Péter alispán, felépítteté a kápolnát a Miriszló-utczán kívül, a mezőn; de már az is rom. A két fűzfa igen terebélyes lett, minden ismerte, s a regét ajak ajakra adá. Ott álltak az útszélen, mint Enyedről Tövisnek megy az útas; de egy vihar az egyiket 1854-ben letiporta.

AZ ÓRIÁSOK UTOLSÓ KAPITÁNYA. (1708)

A Maros jobb partján, erdős hegyek között folydogál a Görgény-vize, völgyéből egy cukor-süveg alakú hegy emelte fel fejét: ezen volt a híres Görgény-vára.

A kurucz-világban a laboncok megtámadták a bele vonult kuruczokat, s keményen ostromolták. Az ostrom ágyuval, mindennel folyt: de a várat az óriások keményen védelmezték. Rátoni az óriások kapitánya úgy tartá, hogy a várhoz senki sem férhete; s ha a labonc a hegy oldalán fel akart törni, nyársokkal megszegzett gerendákkal sepepte vissza, s makkal lödözte agyon. Oly keményen tarták magokat, hogy velök sehogy sem boldogulhattak. Egy bűvös vén asszony, mint mindenüvé, ide is megérkezett. A laboncok tábornokához viteté magát, s megjósolá, mikép e várat be nem veszi, míg az óriások kapitánya el nem esik. De minthogy a kapitányt a golyó nem járja, így adá a tanácsot.

A kapitány mindennap imádkozni jár a várfokáni kápolnába: s ott célba lehet venni. Azonban őt csak oly egyén ejtheti el, ki anyjának hetedik fia, s mind a hét testvére él.

Egy ilyet kerestek fel a táborban, s ehez folytatá: végy tisztabúza szalmát, s az újhold első sugára feltetszésekor, e szalmánál önts golyót, s az át fogja járni az óriást. S az úgy lett mint az asszony mondá... s az óriás kapitány elesett.

A főnök nélkül maradt óriások nem védheték tovább a várat. Egy része mi lovas volt, kiment egy éjjel, áttört, s kiment Magyarhonba, hol óriás utódjok a síkságokon ma is él. A más része szárnyra kelt, s kirepült a Székelyföld felé a hegyekre. Így vevődött be Görgényvára.

Igy teremté a nép e regét, a legisztább történet fonálán. A Rákóczi forradalomban 1708-ban volt az, mikor Rabutin tábornok ostromoltá e várt. Rátoni százados tartá azt mind addig, míg egy apró golyótól halálos sebet nem kapott. Mint lödöze makkal ki, mint használá a szeges gerendákat: azt fenhagyta Cserei históriájában. Hogy Rátoni megholt, a palotás hajduk kivágták magokat, s Magyarhonba haza mentek; az erdélyi nép, mi benne maradt, feladta a várat. S földig lerontatott.⁵⁸

⁵⁸ Népmonda és Cserei után.

AZ UTOLSÓ BÉKEKÖTÉS. (1711)

Erdély északi szélén, hol Szilágy Magyarhonnal össze rug, fekszik a magyarhoni szélen Majtény, sváb falu. A falunak Erdély szélére rugólag két szőlőskertje van, sánczokkal kerítve. Azon rege él róla, hogy a két szőlő két békeszerző kíséret helye volt, melyek egyikén feküdtek a Rákóczi forradalom követői, a más részen a fennől alkudozni küldött gr. Pálfi, segédeivel. A két szőlő közt állott a sátor, melybe összejövének.

A sátor mellett akkor gyönyörű forrás volt - mond a rege - de mint a béke meg kötött, a forrás, melyet az alkudozók ajka érintett kiszáradt, s a föld, mely akkor buja zöld füvet termett, azóta, mint látható, csak gyomot csijánt terem.⁵⁹

⁵⁹ Népmonda után.

GYÖNGYÖS GYERŐFI. (1718)

A Kolozsvár-nagyvárad-i országút mellett, tőle északra igen jól látszik Gyerő-Vásárhely, s a falu mellett egy fejtőlő homlokú kopasz hegyponk: a Gyerőfi szöktetője.

A nevezetes Gyerőfi családnak, melynek fészke e falu volt, utolsó ivadéka egyike, mint mondják, János († 1718) a mily gazdag, oly nagy dandy volt, annyira, hogy gubája minden fűrtén egy drága gyöngy csillogott, de még tán nagyobb vadász.

Egy vasárnap reggel, mint a templomban ülne, vadásza belép, s sugja, hogy a falu közelében gyönyörű szarvas mutatkozik. Gyerőfi felkel, ott hagyja az isteniszteletet. Nem valami páratlan esemény a korban, melyben a földesúr gyakran a prédikációba is bele beszélt.

Lovára kap, s üzni kezdi a szarvast. A királyi vad fut fut, de midőn látja hogy kutyától, vadásztól menekülni más útja nincs, e hegy homlokán leveti magát, a kutyák utána, maga Gyerőfi sem tudta megtartóztatni sebes lovát, s maga is alázuhant.

Mire a nép templomból kijött, az utolsó Gyerőfi halva feküdt, s e hely e naptól fogva: Gyerőfi szöktetője.⁶⁰

-&-

⁶⁰ Népmonda után.